

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Anna Furberg

Sannolikhetsrekvisitet i 6§ LVU

Examensarbete
20 poäng

Handledare
Pia Johansson

Ämnesområde
Socialrätt

Termin
HT 1998

Förord

Under 1990-talet har debatten om samhällets tvångsomhändertaganden av barn ebbat ut. Istället har massmedia fokuserat samhällsdebatten på övergrepp mot barn som sker utanför hemmen, ofta i de så kallade u-länderna. Den ändrade inriktningen innebär dock inte att misshandel och andra övergrepp inom familjen har minskat.

Den lagstiftning som i dag behandlar tvångsomhändertaganden av barn och ungdomar är snart tio år gammal. Jag har funnit att det finns anledning att ifrågasätta om dess bestämmelser i praktiken ger barn och ungdomar det skydd till liv och hälsa som de har lagenlig rätt till. Det är främst de allra yngsta barnens situation som har fångat mitt intresse. Dessa individer är helt utlämnade till sin omgivning och kan inte förmedla till någon utomstående vad de är utsatta för.

Jag vill tacka min handledare Pia Johansson för all hjälp med utformningen av arbetet, och för alla goda råd jag fått under arbetets gång.

Huskvarna i oktober 1998

Anna Furberg

Innehåll

<i>Sammanfattning</i>		s.5
<i>Förkortningar</i>		s.6
<i>1 Inledning</i>		s.7
1.1 Bakgrund		s.7
1.2 Problemformulering och syfte	s.9	
1.3 Metod och räckvidd		s.10
1.4 Disposition		s.11
<i>2 Gällandet rätt</i>		s.12
2.1 Kort historik		s.12
2.2 Nuvarande rättsläge		s.13
2.3 Barns grundläggande behov		s.14
2.4 Kommunernas ansvar för barn och unga		s.15
2.5 Lagstödet för vård av barn och unga under tvång		s.15
2.6 Det omedelbara omhändertagandet		s.16
2.7 Miljöfallen		s.17
2.8 Beteendefallen		s.18
2.9 Läkarundersökning		s.19
2.10 Innehållet i en ansökan om vård enligt LVU		s.20
<i>3 Grundlagen samt internationella konventioner</i>		s.21
3.1 Grundlagsstödet för tvångsingripanden		s.21
3.1.1 Grundlagsskyddade rättigheter		s.21
3.1.2 Rättighetsinskränkningar		s.21
3.2 Den europeiska konventionen om de mänskliga rättigheterna		s.22
3.2.1 Inledning		s.22
3.2.2 Skyddade rättigheter enligt konventionen		s.22
3.2.3 Europadomstolens praxis		s.22
3.3 FN-konventionen om barns rättigheter		s.24
3.3.1 Inledning		s.24
3.3.2 Skyddade rättigheter enligt konventionen		s.25
<i>4 Sannolikhetsrekvisitet</i>		s.27
4.1 Sannolikhhet		s.27
4.1.1 Inledning		s.27
4.1.2 Beviskala		s.27
4.2 Sannolikhetsrekvisitet i 6§ LVU		s.28

4.2.1	Inledning	s.28
4.2.2	Bevisstyrkekrav	s.28
4.2.3	RÅ 1991 Ref 91, Fallet Mikael och Tobias	s.29
4.3	Sannolikhetsrekvisitet i annan lagstiftning	s.31
4.3.1	Inledning	s.31
4.3.2	Häktning	s.31
4.3.3	Körkortslagen	s.32
5	<i>LVU</i>	s.34
5.1	Kritik mot tvångsomhändertaganden	s.34
5.2	Regeringens direktiv angående ny sociallagstiftning	s.34
5.3	Barns behov och föräldrars rätt	s.35
5.3.1	Inledning	s.35
5.3.2	Stor risk för skada	s.36
5.3.3	Farerekvisitet	s.37
5.3.4	Det tillfälliga omhändertagandet	s.37
5.3.5	Det omedelbara omhändertagandet	s.38
5.3.6	Sannolikhetsrekvisitet	s.39
5.4	Översyn av LVU	s.41
5.4.1	Inledning	s.41
5.4.2	Uppenbar risk	s.41
5.4.3	Det omedelbara omhändertagandet	s.42
5.4.4	Rättssäkerheten	s.42
5.5	Vård i vissa fall av barn och unga	s.43
5.5.1	Inledning	s.43
5.5.2	Påtaglig risk	s.44
5.5.3	Farebedömningen	s.44
5.5.4	Det omedelbara omhändertagandet	s.45
5.5.5	Sannolikhetsrekvisitet	s.46
5.5.6	Rättssäkerheten	s.47
5.6	Socialutskottet	s.47
5.6.1	Tillstyrkande av prop 1989/90:28	s.47
5.6.2	Motioner	s.48
5.6.3	Socialutskottets åsikter gällande prop 1979/80:1	s.49
5.6.4	Det omedelbara omhändertagandet	s.49
6	<i>Allmänna råd från Socialstyrelsen</i>	s.50
6.2	Allmänna råd rörande LVU	s.50
6.2.1	Inledning	s.50
6.2.2	Påtaglig risk	s.50
6.2.3	Grunderna för vård	s.51
6.2.4	Det omedelbara omhändertagandet	s.52
6.2.5	Sannolikhetsrekvisitet	s.53

7	<i>Praxis</i>		s.55
7.1	Inledning		s.55
7.2	JO:s undersökning rörande tillämpningen av 6§ LVU		s.56
	7.2.1	Bakgrund	s.56
	7.2.2	Orsaker till omedelbart omhändertagande	s.56
	7.2.3	Domstolsprövningen av det interimistiska beslutet	s.56
7.3	JO:s ämbetsberättelse		s.57
	7.3.1	Fallet S.S., misstänkt barnmisshandel	s.57
	7.3.2	Anna-fallet, misstänkt otillbörligt utnyttjande	s.58
	7.3.3	Anette-fallet, misstänkt otillbörligt utnyttjande	s.60
8	<i>Doktrin</i>		s.62
8.1	Inledning		s.62
	8.1.1	Samhällsdebatten	s.62
	8.1.2	Vaghet och värderingar	s.64
	8.1.3	Sannolikhetsrekvisitet	s.65
	8.1.4	Bevisningen	s.66
	8.1.5	Kritik rörande bevisningen i LVU-mål	s.67
	8.1.6	Sakkunniga	s.67
	8.1.7	De vanligaste grunderna för vård enligt LVU	s.69
9	<i>Vidareutveckling av lagstiftningen</i>		s.71
9.1	Inledning		s.71
9.2	Barn i fokus-projektet		s.71
	9.2.1	Bakgrund	s.71
	9.2.2	Grunderna för vård	s.72
	9.2.3	Bevisningen	s.72
	9.2.4	Sakkunniga	s.73
10	<i>Analys och förslag</i>		s.74
10.1	Motiven till LVU		s.74
10.2	Socialstyrelsen	s.75	
10.3	Rättsspraxis		s.76
10.4	Barn i fokus-projektet		s.79
10.5	Rättssäkerheten och LVU:s karaktär av skyddslag		s.79
10.6	Sannolikhetsrekvisitet och påtaglig risk		s.80
10.7	Den sociala utredningen		s.81
10.8	Sakkunniga		s.82
10.9	Ökat samarbete		s.83
11	<i>Slutord</i>		s.84

Sammanfattning

Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga är en tvångslag, vars primära syfte är att verka som en yttersta möjlighet för de sociala myndigheterna att ingripa till skydd för barn och ungdomar.

Syftet med detta arbete har varit att undersöka huruvida den aktuella lagstiftningen i verkligheten lever upp till det uppställda skyddssyftet. Man kan ifrågasätta huruvida de allra minsta barnen tillförsäkras ett acceptabelt skydd till hälsa och utveckling.

För att ett tvångsomhändertagande av ett barn med hänvisning till misshandel och otillbörligt utnyttjande ska kunna ske krävs övertygande bevisning. Med tanke på rättssäkerhetsaspekten bör så allvarliga ingrepp som det här är fråga om ske under största försiktighet. Samtidigt får inte lagens skyddssyfte hamna i bakgrunden. Det är således en svår avvägning mellan den enskildes rättssäkerhet och lagens skyddssyfte gentemot barn och ungdomar som måste företas vid bedömningen av om tvångsvård ska beredas.

För att kunna få en tillfredsställande och ändamålsenlig lagtillämpning föreslås i detta arbete nytillkomna bestämmelser i den befintliga lagstiftningen. Föreliggande arbete innehåller således förslag på ett modifierat sannolikhetsrekvisit beroende på barnets ålder, förslag på ett utökat utredningsansvar för de sociala myndigheterna och att en jurist regelmässigt ska leda utredningsarbetet vid komplicerade utredningar om vård enligt LVU.

Förkortningar

BrB	Brottsbalken (1986:645)
BvL	Barnavårdslagen (1960:97)
Dir	Regeringens direktiv
Ds S	Departementsserien av offentliga utredningar
FB	Föräldrabalken (1990:1526)
FPL	Förvaltningsprocesslagen (1971:291)
GLVU	Lag (1980:621) med särskilda bestämmelser om vård av unga
HD	Högsta domstolen
JO	Justitieombudsmannen
KKL	Körkortslag (1977:477)
LTU	Lag om tvångsomhändertagande av unga
LVU	Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga
NvL	Lagen (1954:579) om nykterhetsvård
Prop	Regeringens proposition
RB	Rättegångsbalken (1987:747)
RF	Regeringsformen (1974:152, omtryckt 1994:1483)
RÅ	Regeringsrättens årsbok
SFS	Svensk författningssamling
ShjL	Lagen (1956:2) om socialhjälp
SoL	Socialtjänstlagen (1980:620)
SOSFS	Socialstyrelsens författningssamling
SoS	Socialstyrelsen
SOU	Statens offentliga utredningar
SoU	Socialutskottet

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Det av justitieombudsmannen, JO, granskade fallet, JO 1992/93 s.341, rör främst huruvida ansvarig handläggare brustit i sin utredningsskyldighet angående misstänkt barnmisshandel av en flicka, Ida två år. Det aktuella fallet innehåller samtidigt en hel del intressanta uttalanden angående vilka beviskrav som bör ställas vid ett beslut om omedelbart omhändertagande.

Ida, två år, hade vid tre tillfällen under loppet av cirka en månad inkommit för läkarvård på grund av olika skador. Skadorna var omfattande och bestod av såväl flera blåmärken, benbrott och bukskador. Efter det tredje läkarbesöket fick Socialnämnden i Åstorps kommun motta en anmälan enligt 71§ socialtjänstlagen (1980:620), SoL, från en av de undersökande läkarna eftersom han misstänkte att Ida hade blivit utsatt för misshandel i hemmet.

De uppgifter som socialtjänsten fick i och med anmälan föranledde att en utredning enligt 50§ SoL angående Idas familj sattes igång. Socialnämnden beslutade även att omedelbart omhänderta Ida enligt 6§ LVU. Misstankarna om barnmisshandel polisanmäldes och åklagarmyndigheten inledde en förundersökning angående misstänkt barnmisshandel mot Idas styvfar.

På uppdrag av åklagarmyndigheten företogs en rättsmedicinsk undersökning av Ida. Denna undersökning kunde enligt ansvarig läkare inte styrka misstankarna om barnmisshandel. De skador som Ida hade haft kunde likväl ha uppkommit genom olyckshändelser, vilket föräldrarna uppgivit. Vidare upptäcktes att Idas blod hade särskilda egenskaper vilka kunde få till följd att blåmärken lättare uppstod. Resultatet av den rättsmedicinska undersökningen ledde till att åklagarens förundersökning mot styvfadern lades ner.

Ida var under den tid hon var tvångsomhändertagen placerad på en barnklinik, där en psykolog försökte genomföra en undersökning av Ida och hennes föräldrar. Denna undersökning försvårades dock av att styvfadern var mycket fientligt inställd och helt enkelt vägrade att delta. De uppgifter som socialnämnden hade att tillgå rörande familjens totala situation var således knapphändig. Familjen hade inte heller tidigare varit föremål för socialtjänstens insatser.

Ida var omedelbart omhändertagen under cirka en månads tid innan socialnämnden beslutade att inte gå vidare med en ansökan om vård enligt LVU. Detta beslut fattades i samband med att förundersökningen mot styvfadern lades ner. Man beslutade att på annat sätt följa upp familjen. Ida

fick således återvända hem, och efter cirka två veckor avled hon av skador som hon tillfogats genom misshandel av styvfadern. Denne dömdes sedan för grov misshandel och grovt vållande till annans död.

Det avgörande vid socialnämndens beslut att låta det omedelbara omhändertagandet upphöra var rättsläkarens utlåtande om att de skador som Ida hade fått kunde ha uppkommit på det sätt som föräldrarna hävdade. Det gick inte att styrka att skadorna uppkommit genom misshandel. Socialnämnden menade vidare att man inte hade kunnat peka på något annat missförhållande i hemmet än misshandelsmisstankarna, och att det således hade saknats grund för att det omedelbara omhändertagandet skulle bestå.

JO har vissa synpunkter på socialnämndens beslut att låta det omedelbara omhändertagandet upphöra. JO menar att det i fall av barnmisshandel, speciellt då barnet är så litet att det inte kan berätta vad det varit utsatt för, är mycket svårt att bevisa att misshandel förekommit. I dylika fall kan en omgående läkarundersökning av barnet ge värdefull information som antingen stärker eller försvagar misstankarna. Det var således helt i sin ordning att socialnämnden tog till sig den information som framkom vid rättsläkarens undersökning. Socialnämnden borde dock, enligt JO, ha gjort en mer allsidig bedömning och inte enbart litat till rättsläkarintyget. Den rättsmedicinska undersökningen hade tillkommit för att man skulle kunna säkra bevisning mot styvfadern i ett eventuellt brottmål. Detta innebär att de uppgifter som framkom inte hade för avsikt att utesluta att det förelåg ett behov av skydd av Ida, enligt SoL.

Den bedömning som en rättsläkare avger ska, enligt JO, innehålla ett uttalande om sambandet mellan skador och deras eventuella orsak. Rättsläkaren bör inte ägna sig åt en sannolikhetsbedömning om den medicinska undersökningen inte ger någon vägledning i fråga om hur skadorna uppkommit. En sådan bedömning skulle komma att innehålla en avvägning av de eventuella uppgifter, som exempelvis de för misshandel misstänkta föräldrarna kan ha lämnat. Rättsläkaren bör i sådant fall formulera sig så neutralt som möjligt. Om skadorna däremot inte kan ha uppkommit på det sätt som föräldrarna har uppgivit kan rättsläkaren, enligt JO, avge en sannolikhetsbedömning.

JO konstaterar vidare att det inte finns någon fast praxis då rättsläkaren uttalar sig om säkerhetsgraden vid fastställandet av hur eventuella skador har uppkommit. På grund av att formuleringarna är varierande finns ytterligare risk för osäkerhet vid bedömningen av hur sannolikt det är att eventuella skador har uppkommit genom misshandel.

I det aktuella fallet företog rättsläkaren en undersökning av Ida på begäran av åklagarmyndigheten och det utlåtande som lämnades efter undersökningen var ägnat som vägledning i den pågående brottsutredningen. Eftersom det inte gick att utesluta att skadorna hade uppkommit genom de olyckshändelser som föräldrarna hävdade beslutade åklagaren att lägga ner utredningen. Han ansåg således att det inte fanns tillräcklig bevisning för att kunna fälla styvfadern för

misshandel i ett brottmål. Detta uteslöt dock inte att det fortfarande kunde vara sannolikt att det förelåg ett vårdbehov enligt LVU, om man läser JO:s uttalanden i frågan. De sociala myndigheterna skulle ha gjort en mer allsidig bedömning och tagit reda på andra omständigheter beträffande Idas levnadsomständigheter, bland annat hennes psykiska status, vilka skulle ha vägts in i bedömningen av om det förelåg ett behov av vård enligt LVU.

1.2 Problemformulering och syfte

Det är samhället som enligt lag har det yttersta ansvaret för att barn och ungdomar inte skadas. Genom LVU har lagstiftaren tillförsäkrat myndigheterna att kunna ingripa med tvångsvård om det skulle vara nödvändigt för att kunna uppfylla det yttersta ansvaret. Det är således de sociala myndigheternas skyldighet att ingripa om det föreligger ett vårdbehov av ett barn eller en ungdom. Om inte behövlig vård kan ges under frivilliga former får man genomföra ett tvångsingripande.

Vid ett LVU-ingripande är det barnets vårdbehov som är det centrala. Endast med hänsyn till detta behov kan myndigheterna ingripa med ett tvångsomhändertagande. Det är enbart med hänvisning till skyddet för barnet som ett tvångsingripande får ske. Man kan således inte genomföra ett tvångsomhändertagande med hänvisning till någon annans skyddsintresse än just det omhändertagna barnets.

Ett beslut om LVU-vård är att anse som ett betungande förvaltningsbeslut. Det är ett beslut som är mycket ingripande i den enskildes integritet. Det är därför viktigt ur rättssäkerhetssynpunkt att stora krav ställs på de bevis som läggs fram gentemot den enskilde. Bevisbördan ligger dessutom otvivelaktigt på ansvarig myndighet.

Då det finns misstankar om barnmisshandel kan 2§ LVU bli tillämplig. Men för att ett tvångsingripande på grund av misshandel ska kunna ske är beviskraven högt ställda. Samma bevisstyrka som krävs i ett brottmål angående misshandel krävs då det gäller att bevisa att ett barn är i behov av vård enligt LVU på grund av misshandel i hemmet. Vidare ska barnet vara utsatt för en påtaglig risk för att ett ingripande ska kunna ske. Ett barn kan även bli tvångsomhändertaget om det har blivit otillbörligt utnyttjat, om det finns brister i omsorgen om barnet eller om något annat förhållande i hemmet innebär fara för barnet. Även vid dessa missförhållanden krävs att det ska föreligga en påtaglig risk för skada på barnets hälsa eller utveckling.

Mot det högt ställda beviskravet måste även ställas det faktum att syftet med LVU är att vara ett skydd för barn och ungdomar.¹ I ett brottmål gäller det att förklara en person skyldig eller inte skyldig till ett brott.

---

¹ Prop 1989/90:28, s.59, DsS 1987:3, s.44-45,54.

I LVU ges möjlighet att ingripa i ett akut läge. Enligt 6§ LVU kan de sociala myndigheterna ingripa med tvångsåtgärder om det är sannolikt att vård enligt lagen är för handen. Vidare ska det vara fråga om en akut situation för att ett så kallat omedelbart omhändertagande ska kunna ske. Bevisstyrkekravet i 6§ är således lägre än i 2 respektive 3 § LVU. Det ska vara sannolikt att det går att styrka att barnet eller den unge är utsatt för misshandel eller otillbörligt utnyttjande. Det ska vidare råda en sannolikhet över att det föreligger en påtaglig risk för barnets hälsa eller utveckling. Ett omedelbart omhändertagande kan även ske om den vidare utredningen allvarligt riskerar att försvåras eller vidare åtgärder hindras.

Med hänvisning till det i inledningen redovisade fallet finns det anledning att känna oro över hur de aktuella bestämmelserna i LVU har kommit att tillämpas. Syftet med föreliggande arbete är att undersöka om lagstiftarens intentioner med lagen efterlevs i praktiken.

Man kan ifrågasätta om det är riktigt att de bevisstyrkekrav som gäller i brottmål angående misshandel även ska gälla då det finns starka misstankar om att ett litet barn är utsatt för allvarlig misshandel. Ett för högt ställt bevisstyrkekrav kan innebära att de minsta barnen inte ges det skydd till hälsa och utveckling som de har rätt till enligt lagen.

Det kan samtidigt å andra sidan hävdas att kravet på rättssäkerhet för den enskilde individen riskerar att urholkas om man väljer en lägre bevisstyrka under vissa förhållanden. Syftet med detta arbete är således även att försöka belysa eventuella konsekvenser av ett lägre bevisstyrkekrav.

Slutmålet med detta arbete är således en redogörelse över lagstiftarens intentioner, huruvida barnets skyddsbehov efterlevs och om rättssäkerheten för de enskilda individerna riskerar att försämrans om man vidtar åtgärder mot eventuella missförhållanden. Det kommer även att läggas fram förslag på åtgärder om det skulle visa sig att det finns skäl att göra vissa förändringar i den rådande lagstiftningen eller dess tillämpning.

1.3 Metod och räckvidd

För att kunna besvara de ovan ställda frågorna görs i detta arbete en genomgång av förarbetena till den aktuella lagstiftningen. Detta sker genom refererat av kommittédirektiv, statens offentliga utredningar, propositioner och utskottsbetänkanden. Både motiven till LVU och till den äldre lagen (1980:621) med särskilda bestämmelser om vård av unga, GLVU, refereras eftersom även de äldre förarbetena har relevans för tolkningen av den nu aktuella lagstiftningen.

Vid en genomgång av relevanta domstolsavgöranden kan man få en uppfattning om det aktuella rättsläget. Man kan utläsa vilka problem som kan uppstå vid tillämpningen av lagstiftningen vid ett studium av praxis.

Jag har även valt att studera doktrinen på området. Doktrinen återspeglar bland annat det aktuella samhällsklimatet då de skrevs. Det är även intressant att studera vad, inom området kunniga personer, anser om den aktuella lagstiftningens tillämplighet och medföljande problem. Dessa åsikter vägs mot varandra och kan ge skilda infallsvinklar på de frågor jag avser att besvara.

Föreliggande arbete innehåller även ett avsnitt där nytillkomna rapporter angående lagstiftningen redovisas. Ett studium av senare utredningar är av allra största vikt eftersom dessa innehåller senaste nytt vad gäller utvecklingen på området. I de aktuella utredningarna återfinns utvärderingar och förslag på hur eventuella problem bör lösas.

1.4 Disposition

Inledningen har för avsikt att presentera en problemformulering samt en avgränsning av innehållet. I kapitel två redovisas det aktuella rättsläget genom att relevanta bestämmelser i LVU och angränsande lagstiftning presenteras. Kapitel tre behandlar relevanta bestämmelser i grundlagen samt de internationella konventioner som Sverige folkrättsligt förbundit sig att följa.

Kapitel fyra behandlar sannolikhetsrequisitet genom bland annat en jämförelse med annan lagstiftning. I kapitel fem refereras relevanta delar i förarbetena till LVU och GLVU. I kapitel sex redovisas Socialstyrelsens allmänna råd rörande tillämpningen av den aktuella lagstiftningen. I kapitel sju redovisas rättspraxis. I avsaknaden av regeringsrättsavgöranden har analysen stannat vid en genomgång av relevanta JO-fall. Kapitel åtta innehåller en jämförande studie av skilda doktrinuttalanden.

I kapitel nio redogörs för vad som för närvarande sker inom det aktuella lagstiftningsområdet. Kapitel tio är ett avslutningskapitel som innehåller en kort sammanställning av vad som tidigare framkommit i uppsatsen, analys samt förslag på åtgärder.

2 Gällande rätt

De tvångsåtgärder som samhället kan tillgripa för att hjälpa barn och ungdomar med problem har sitt ursprung i de filantropiska rörelsernas insatser som inleddes under 1800-talet. Det fanns inget lagstöd för dessa insatser utan de hade mer karaktären av välgörenhetsarbete. Samtidigt hade dessa insatser en samhällsskyddande funktion. Sedan början av 1900-talet är tvångsomhändertagandeinstitutet lagreglerat och det är samhället som fattar beslut om tvångsomhändertaganden av barn. Ett sådant omhändertagande kan i dag endast ske med hänsyn till barnets eller den unges vårdbehov.

Myndigheternas skyldighet att ingripa mot missförhållanden som drabbar barn kan främst utläsas ur tre lagar. I föräldrabalken fastslås att barn har rätt att få vissa behov tillgodosedda. Socialtjänstlagen stadgar att kommunerna bär det yttersta ansvaret för barns och ungdomars välbefinnande. Enligt lagen om vård av unga har de sociala myndigheterna rätt att ingripa med tvångsvård om det skulle behövas för att barn och ungdomar ska kunna få sina behov uppfyllda och för att kommunerna därigenom ska kunna utöva sitt yttersta ansvar.

2.1 Kort historik

Dagens lagstiftning rörande barn och ungdomar har främst sitt ursprung i 1900-talets barnavårdslagar.² Men det finns även spår av de tankar som var förhärskande angående vård av vanartade barn under 1700- och 1800-talen. Dessa tankar gick i stort sett ut på att de unga som var i behov av vård hade en rätt till densamma, och samhället hade en plikt att tillhandahålla vården. Dessa naturrättsliga tankegångar om den unges rätt till erforderlig vård vid behov och en motsvarande plikt för samhället att tillhandahålla denna vård kan fortfarande i viss mån utläsas av motiven till nuvarande lagstiftning.³

Utvecklingen gällande vården för barn och unga har skett på flera olika sätt. Ursprungligen skedde vården främst med hjälp av privata initiativ genom exempelvis den så kallade filantropiska rörelsens insatser.⁴ Denna rörelse växte fram under 1800-talet. Följden av dessa insatser blev att barn och unga kom att tvångsomhändertas för vård och uppfostran utan lagligt stöd. Den enskildes rättssäkerhet vid dessa insatser existerade knappast. Att ett

---

² Bramstång, s.3.

³ Prop. 1989/90:28, s.52, Prop. 1979/80:1A, s.257,582, Bramstång, s.188-190.

⁴ Bramstång, s.188-189, Ohrlander red. s.15,17,19,20,24-27.

tvångsomhändertagande var ett allvarligt ingripande för den enskilde tänkte man inte så mycket på. Man var av uppfattningen att ett tvångsomhändertagande enbart var någonting positivt för den drabbade, vilket denne hade rätt till för att räddas från ett destruktivt beteende eller en skadlig miljö.

Intresset att hjälpa vanartade barn genom ett tvångsomhändertagande väcktes hos de övre samhällsklasserna under industrialiseringen. Det var barn ur de lägre samhällsklasserna som blev föremål för tvångsåtgärder. En av orsakerna till att intresset för dylika ingripanden väcktes kan ha varit att de mer privilegierade klasserna oroade sig för den ökade brottsligheten och brutaliteten i städerna.⁵ Det skulle kunna sägas att den ursprungliga synen på de vårdande insatserna även innehöll en samhällsskyddsfunktion. Samhällsskyddet som ett bakomliggande syfte vid tvångslagstiftning angående barn och unga har sedan funnits kvar länge, exempelvis i barnvårdslagen (1960:97), BvL, i vilken samhällsskyddet hade viss betydelse vid ett tvångs-ingripande.⁶

2.2 Nuvarande rättsläge

Vården av barn och ungdomar med problem har under årens lopp genomgått flera förändringar. Tvångsvård av barn och ungdomar är sedan början av 1900-talet lagreglerad.⁷

LVU kan dock sägas innehålla spår av tidigare tankegångar och lagstiftning på området, men lagen innehåller även stora skillnader från vad som gällde förr. Det är, som ovan framgått, numera samhället som ansvarar för tvångsvården som finns att tillgripa då det inte finns något samtycke till behövlig vård. Vidare har rättssäkerheten stärkts om man jämför med tidigare förhållanden. Ett tvångsomhändertagande måste alltid föranledas av ett domstolsbeslut, eller om det är fråga om ett omedelbart omhändertagande enligt 6§ LVU, underställas länsrätten inom en överskådlig tid.

Genom införandet av en domstolsprocess vid ett tvångsomhändertagande kan barnets eller den unges intressen tillgodoses dels genom att ett offentligt ombud förordnas att föra den unges talan 39§ LVU, eller genom att den unge själv kan föra sin talan, 36§ första stycket LVU. Vidare innebär en domstolsprocess att rättens beslut kan överklagas, 33§ förvaltningsprocesslagen (1971:291), FPL.

I motiven till nuvarande LVU betonas att ett tvångsomhändertagande endast får ske för att tillgodose barnets eller den unges behov av vård eller skydd.⁸ LVU är en kombinerad vård- och skyddslag där barnets eller den unges behov väger tyngst. Tvångsomhändertagandet ska således inte ses som något

---

⁵ Ohrlander red. s.17.

⁶ Prop. 1979/80:1A, s.500.

⁷ Bramstång, s.189, Ohrlander red. s.15.

⁸ SOU 1986:20, s.19,62,289,292, Ds S 1987:3, s.44,54,62, Bramstång, s.8.

samhällsskydd, utan enbart som en skyddsåtgärd för barnet eller den unge. Det finns de som hävdar att samhällsskyddsaspekten indirekt i viss mån har återinförts i fråga om beteendefallen.⁹ I den nuvarande LVU:n har ett ingripande möjliggjorts i ett tidigare skede i beteendefallen än vad som var fallet i GLVU. Enligt motiven till lagen är denna ändring inte avsedd att innebära någon skärpning i praktiken, utan är endast en terminologisk förändring.¹⁰

Dagens lagstiftning på området är således förändrad om man jämför med vad som tidigare gällde angående rättssäkerhet och syfte. Det går dock inte att helt bortse ifrån att det fortfarande finns spår av gamla naturrättsliga tankegångar, vilka bland annat återfinns i förarbetena till nuvarande LVU. Det heter bland annat att:¹¹ "I vissa fall är ett omhändertagande att betrakta som en gynnsam lösning för ett barn som far illa." För övrigt kan påpekas, med tanke på förutsebarheten för den tvångsomhändertagne, att vårdtiden inte är tidsbestämd utan omprövas efter hand.

2.3 Barns grundläggande behov

När man ska bedöma om ett barn far illa gäller det att först och främst fastställa vad som kan anses vara de grundläggande behov som ett barn kan sägas ha rätt att få tillgodosedda. När man har klargjort vad dessa behov består av kan man bedöma om ett barn behöver vård eller inte.

I FB finns bestämmelser som behandlar barns grundläggande behov och barns rätt att få dessa tillgodosedda.¹² I 6 kap 1§ FB fastslås att: "Barn har rätt till omvårdnad trygghet och en god fostran." Vidare framgår av samma bestämmelse att barn ska behandlas med aktning och att de inte får utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling. Utgångspunkten är att föräldrarna ska tillgodose sina barns behov¹³, vilket framgår av 6 kap 2§ andra stycket FB.

Vårdnaden om ett barn är dock ingen oinskränkt rättighet för föräldrarna. Rätten kan enligt 6 kap 7§ första stycket FB ändra i vårdnaden om ett barn.¹⁴ En sådan ändring kan ske om en vårdnadshavare gör sig skyldig till missbruk eller försummelse av barnet, eller i övrigt brister i omsorgen. Dessa förhållanden ska leda till att barnets hälsa eller utveckling utsätts för bestående fara. Om de kriterier som finns uppräknade i bestämmelsen är för handen kan ett LVU-ingripande vara aktuellt. Av fjärde stycket ovan nämnda bestämmelse

---

⁹ Bramstång, s.5,8.

¹⁰ Prop. 1989/90:28, s. 56-57,60-63.

¹¹ Prop. 1989/90:28, s.52.

¹² Prop 1981/82:168, s.22, Prop 1989/90:28, s.57, SOU 1986:20, s. 56.

¹³ Prop 1981/82:168, s.22,59, Prop 1989/90:28, s.57.

¹⁴ Prop 1981/82:168, s.1,35,37-38,61,67-69, Prop 1989/90:28, s.57,92, SOU 1986:20, s.56-57,291.

framgår vidare att en ändring av vårdnaden om ett barn prövas på talan av socialnämnden.

2.4 Kommunernas ansvar för barn och ungdomar

Som tidigare nämnts har kommunerna och i förlängningen socialnämnden det yttersta ansvaret för barns och ungdomars välbefinnande.¹⁵ Av 5§ sjätte stycket SoL framgår att det är socialnämnden som har ansvaret för att familjer och enskilda får den hjälp och det stöd som de behöver. I 12§ SoL preciseras socialnämndens ansvar rörande barn och unga. I bestämmelsen fastslås att socialnämnden ska verka för att barn och ungdomar växer upp under goda förhållanden.

SoL är en ramlag, vilket innebär att mer specialiserad lagstiftning på området tar över om det finns tillämpliga bestämmelser. Vidare framgår redan av 1§ SoL att åtgärder enligt lagen endast kan ske på frivillighetens grund. Det finns således inga bestämmelser av tvångskaraktär i SoL. Om det skulle krävas tvång för att socialnämnden ska kunna uppfylla sitt yttersta ansvar får dessa åtgärder ske med stöd av de tvångslagar som stiftats på området.¹⁶

2.5 Lagstödet för vård av barn och unga under tvång

Då det finns ett uttalat behov av vård för en ungdom eller ett barn, som endast kan tillgodoses med hjälp från samhället, ska de sociala myndigheterna försöka ge denna hjälp under frivillighet och samarbete med stöd av bestämmelser i SoL. Om det skulle visa sig att ett samtycke inte kan fås av berörda personer, måste samhället i alla fall kunna gå in med hjälp- och stödinsatser för att avbryta en ogynnsam utveckling. Det blir i sådana fall fråga om tvångsinsatser. Bestämmelser om dessa finns i LVU. Vård enligt LVU innebär alltid i inledningsskedet att barnet eller den unge skiljs från sin hemmiljö.¹⁷

Tvångsvård kan, som ovan nämnts, endast bli aktuell då frivilliga insatser enligt SoL inte är möjliga. Det är vårdnadshavaren eller den unge själv som ska samtycka till den föreslagna vården.¹⁸ Bristen på samtycke behöver inte innebära att vårdnadshavaren eller den unge uttryckligen har tackat nej till frivillig vård. Stadgandet avser även att gälla de fall där ett samtycke ges, men detta inte kan anses vara allvarligt menat. För lagens tillämplighet räcker det

---

¹⁵ 3§ första stycket SoL, Prop 1979/80:1A, s.585, SOU 1986:20, s.131, DsS 1987:3, s.83.

¹⁶ Prop 1989/90:28, s.38,106, SOU 1986:20, s.285, DsS 1987:3, s.55.

¹⁷ 11§ andra stycket LVU, Prop 1989/90:28, s.55.

¹⁸ 1§ första och andra stycket LVU.

således att det kan antas att den behövliga vården inte kan genomföras under samförstånd.¹⁹

Vidare framgår av lagen att det krävs att någon av de problemsituationer som beskrivs i 2 och 3 §§ LVU ska vara för handen för att ett tvångsingripande ska kunna ske.²⁰ Detta gäller för personer som inte fyllt 18 år. Det finns även en möjlighet att enligt 1 § tredje stycket LVU bereda personer mellan 18 och 20 år vård med stöd av lagen, men detta kan endast ske med hänvisning till 3 § LVU.

För att stärka rättssäkerheten för den enskilde fastslås i 4 § första stycket att vård enligt LVU ska prövas av länsrätten. Hur prövningen av ett ärende enligt LVU ska ske fastslås i 34-40 §§ LVU. I dessa bestämmelser regleras bland annat att ett LVU-ärende ska prövas skyndsamt. Vidare bör ett ärende enligt LVU prövas muntligen och det är både barnet självt, beroende på dess ålder, och dess vårdnadshavare som ska få komma till tals.²¹ Domstolsförhandlingen gör det också möjligt för den enskilde att överklaga ett beslut om LVU-vård enligt reglerna om överklagande som finns i FPL.

2.6 Det omedelbara omhändertagandet

I vissa fall kan det finnas ett akut behov av vård för ett barn eller en ungdom. Ett tvångsingripande måste kanske ske omgående efter det att socialnämnden fått kännedom om att det råder missförhållanden angående den unges eller barnets levnadsförhållanden. I en sådan akut krissituation kan socialnämnden besluta om ett omedelbart omhändertagande i avvaktan på rättsens beslut om tvångsvård.

Förutsättningarna för ett omedelbart omhändertagande finns i 6 § LVU. Enligt första stycket är det socialnämnden som beslutar om ett omedelbart omhändertagande. Av tredje stycket framgår att om socialnämndens beslut inte kan avvaktas kan socialnämndens ordförande eller annan ledamot som nämnden har förordnat besluta om tvångsomhändertagandet.

För att ett beslut om omedelbart omhändertagande ska kunna ske krävs enligt 6 § 1 p. att det är sannolikt att den unge behöver beredas vård med stöd av LVU, och enligt 2 p. att rättsens beslut om vård inte kan avvaktas med hänsyn till risken för den unges hälsa eller utveckling eller till att den fortsatta utredningen allvarligt kan försvåras eller vidare åtgärder hindras.²²

---

¹⁹ SOU 1986:20, s.15.

²⁰ 1 § andra stycket LVU.

²¹ Prop 1989/90:28, s.39.

²² Prop 1989/90:28, s.39,110, Prop 1979/80:1A, s.589, SOU 1986:20, s.286.

Ett omedelbart omhändertagande är en provisorisk åtgärd, och kan endast fortgå med beaktande av vissa fastställda tidsfrister.²³ Ett dylikt beslut ska underställas länsrätten inom en vecka från den dag då beslutet fattades, 7§ första stycket LVU. Enligt 7§ andra stycket ska länsrätten pröva socialnämndens beslut så snart som möjligt. Om det finns synnerliga hinder, för att ett beslut inte kan komma till stånd genast, ska rättens beslut ske inom en vecka från det att beslutet och handlingarna i ärendet kom in till rätten. Om den angivna tidsfristen löper ut utan att beslutet har underställts länsrätten ska omhändertagandet upphöra, 7§ tredje stycket LVU.

Om länsrätten fastställer socialnämndens beslut om ett omedelbart omhändertagande har socialnämnden fyra veckor på sig att ansöka om LVU-vård för barnet eller den unge från den dag då omhändertagandet verkställdes. I undantagsfall kan länsrätten förlänga denna tidsfrist om det är nödvändigt med hänsyn till ytterligare utredning eller om någon annan särskild omständighet gör det nödvändigt, 8§ LVU. Om inte denna tidsfrist hålls och någon förlängning inte har begärts upphör det omedelbara omhändertagandet, 9§ första stycket 1p. LVU.

2.7 Miljöfallen

I 2§ LVU behandlas de s.k. miljöfallen. Stadgandet ger myndigheterna rätt att ingripa med ett tvångsomhändertagande vid vissa missförhållanden i barnets eller den unges hemmiljö. Bestämmelsen bör främst komma till användning vid missförhållanden rörande yngre barn, men även äldre barn kan bli föremål för ett ingripande p.g.a. brister i hemmiljön. Åldersgränsen för ett ingripande enligt 2§ är 18 år.

Några situationer som kan föranleda ett tvångsingripande finns preciserade i lagen. Dessa är misshandel och otillbörligt utnyttjande.²⁴ Vidare kan brister i omsorgen och något annat förhållande i hemmet också föranleda ett ingripande. I motiven till lagen beskrivs vad som menas med de olika rekvisiten.

I begreppet misshandel ingår både fysisk och psykisk misshandel. Även ringa grad av misshandel kan under vissa förutsättningar föranleda ett ingripande. Det ska i sådana fall vara fråga om ringa misshandel som inte är att betrakta som en enstaka överilad handling. Då det är fråga om allvarigare misshandel bör detta så gott som undantagslöst leda till ett ingripande, i varje fall för en kortare tid. Med psykisk misshandel avses i lagen systematiska kränkningar, nedvärdering och terrorisering.²⁵

---

²³ Prop 1989/90:28, s.77,111.

²⁴ Prop 1989/90:28, s.63-64, SOU 1986:20, s.14,304, DsS 1987:3, s.5.

²⁵ Prop 1989/90:28, s.64,107, Prop 1979/80:1A, s.582, Bramstång, s.13.

Otillbörligt utnyttjande kan föreligga om barnet eller den unge utnyttjas sexuellt, utnyttjas i pornografiskt syfte, måste utföra ett alltför hårt kroppsarbete, eller tvingas ta ett alltför stort ansvar för syskon och/eller föräldrar i hemmet.²⁶

Rekvisitet brister i omsorgen innebär enligt motiven att barnet utsätts för vanvård.²⁷ Omsorgen om barnets hygien, kläder eller mat sköts inte på ett tillfredsställande sätt. Det kan även innebära att tillsynen om barnet eftersätts. Om föräldrarna överlåter ansvaret om barnet på en annan person som inte är lämplig föreligger brister i omsorgen om barnet. Rekvisitet inrymmer även det förhållandet att föräldrarna inte ser till eller tillåter att barnet får nödvändig medicinsk behandling. Föräldrarna kan vidare psykiskt och känslomässigt försumma sina barn, vilket också faller under begreppet brister i omsorgen. Ytterligare en situation som enligt motiven kan föranleda ett ingripande är om barnet hastigt står utan vårdnadshavare, genom exempelvis dödsfall, eller om vårdnadshavaren helt enkelt inte går att få tag på.

Rekvisitet något annat förhållande i hemmet avser att täcka alla de situationer som innebär att det finns en påtaglig risk att den unges hälsa eller utveckling skadas.²⁸ Det förhållandet att hemmiljön skiljer sig i kulturellt och religiöst hänseende från vad som i stort är vanligt i Sverige kan inte i sig innebära att vård enligt LVU är för handen. Inte heller problem enbart hos föräldrarna kan föranleda ett omhändertagande. Det måste visas att det finns ett samband mellan föräldrarnas problem och symptom hos barnet som innebär påtaglig risk för att dess hälsa eller utveckling skadas.²⁹

2.8 Betendefallen

Ett tvångsingripande kan även bli aktuellt på grund av den unges eget beteende. Rekvisiten för ett tvångsingripande på dessa grunder regleras i 3§ LVU. Bestämmelsen kan bli tillämplig så länge den unge inte fyllt 20 år, och torde i praktiken främst bli tillämplig på lite äldre barn vid en jämförelse med 2§ LVU.

Även 3§ LVU är preciserad och tar upp vissa situationer som kan föranleda ett omhändertagande. För att ett tvångsomhändertagande enligt 3§ LVU ska vara för handen krävs att den unges hälsa eller utveckling är utsatt för en påtaglig risk att skadas.

---

²⁶ Prop 1989/90:28, s.64,107, Bramstång, s.14-15.

²⁷ Prop 1989/90:28, s.64,107-108, Prop 1979/80:1A, s.582, SOU 1986:20, s.304.

²⁸ Prop 1989/90:29, s.64.

²⁹ Prop 1989/90:28, s.108, SOU 1986:20, s.305.

Ett tvångsingripande på grund av det egna beteendet kan bland annat ske vid missbruk av beroendeframkallande medel.³⁰ Om det är fråga om enstaka missbruk av tyngre narkotika kan ett tvångsomhändertagande bli aktuellt. Vid exempelvis alkoholförtäring eller bruk av annat mindre beroendeframkallande medel krävs att bruket ska vara mer varaktigt för att ett tvångsomhändertagande ska vara för handen.

Även brottslig verksamhet kan föranleda ett tvångsingripande.³¹ Det ska i sådana fall inte röra sig om bagatellförseelser, utan det krävs att en eller flera brottsliga gärningar är av allvarligare natur för att man ska kunna tala om brottslig verksamhet.

Rekvisitet annat socialt nedbrytande beteende innebär att den unge utsätter sin hälsa eller utveckling för en påtaglig risk genom sin livsföring eller sitt beteende på ett sätt som avviker från samhällets grundläggande normer.³² Det ska vara fråga om annat beteende än de som går att hänföra till missbruk eller brottslig verksamhet. Det kan enligt motiven röra sig om något enstaka allvarligt brott, prostitution eller att den unge vistas i missbruksmiljöer.

De situationer som finns beskrivna i 3§ LVU innebär i vissa fall att det beteende som den unge har, och som föranleder ett ingripande för vård, är brottsligt. Anledningen till att ett sådant beteende kan föranleda vård istället för att den unge ställs inför rätta är helt enkelt den att lagstiftaren förordar att unga människor tas om hand för vård inom socialtjänsten istället för att de döms till någon brottspåföljd enligt brottsbalken (1986:645), BrB.³³

2.9 Läkarundersökning

För att kunna säkerställa om det föreligger ett vårdbehov enligt LVU har socialnämnden enligt 32§ LVU rätt att besluta om läkarundersökning av barnet eller den unge som står i begrepp att tvångsomhändertas. Enligt förarbeten till lagen ska en läkarundersökning fungera som ett komplement till den sociala utredningen. Den är viktig både vad gäller underlag till en pågående utredning och vid ett fastställande av vilket vårdbehov barnet eller den unge har.³⁴

Det kan vara nödvändigt med både en medicinsk läkarundersökning och en barn- eller ungdomspsykiatrisk undersökning. Lagstiftaren ansåg dock inte att det var nödvändigt att lagstifta om ett obligatorium av en läkarundersökning. Det får istället avgöras från fall till fall om det är nödvändigt med en undersökning.³⁵ Vidare menar lagstiftaren att om det finns misstankar om misshandel så är det mycket viktigt att en medicinsk undersökning genomförs

---

³⁰ Prop 1979/80:1A, s.583.

³¹ Prop 1979/80:1A, s.583.

³² Prop 1989/90:28, s.66,109.

³³ Prop 1989/90:28, s.44,55,79,109, Prop 1979/80:1A, s.588.

³⁴ Prop 1989/90:28, s.69.

³⁵ Prop 1989/90:28, s.70.

för att man ska kunna fastställa om barnet har några skador. Om misstankarna gäller sexuella övergrepp kan det finnas kroppsliga skador, men oftast är skadorna av psykologisk art.

En barnpsykiatrisk undersökning kan vara nödvändig då små barn är föremål för utredning enligt LVU. En sådan undersökning är också mycket vanligt förekommande i dessa fall. Det understryks dock att även för de äldre barnen kan en psykiatrisk undersökning vara av största vikt.³⁶

2.10 Innehållet i en ansökan om vård enligt LVU

Formkravet för en ansökan enligt LVU regleras i 4§ LVU. Det är socialnämnden som ansöker om tvångsvården, och det är således också socialnämnden som ansvarar för att en ansökan innehåller de uppgifter som lagen föreskriver.³⁷

En redogörelse för den unges förhållanden ska bifogas ansökan. Denna redogörelse ska innehålla en helhetssyn angående barnets eller den unges situation. Detta innebär att en ansökan om vård enligt LVU inte enbart ska innehålla negativa omdömen, om det finns positiva saker att nämna bör även dessa finnas med.

Vidare ska de omständigheter som ligger till grund för ansökan redovisas. Dessa ska grunda sig på fakta och vara fria från värdeomdömen. Ansökan ska även innehålla en redogörelse för de insatser, för att hjälpa barnet eller den unge, som socialnämnden tidigare vidtagit. Till sist ska det framgå av en ansökan vilket behov av vård som barnet eller den unge har, och hur socialnämnden har tänkt att tillgodose detta vårdbehov.

Att en ansökan utformas på ovan nämnda sett är mycket viktigt eftersom rättens beslut om vård ska grundas på de uppgifter som den innehåller. Det är fråga om ett betungande förvaltningsbeslut för den enskilde och utredningsskyldigheten åligger således odelat den ansvariga myndigheten.³⁸ Länsrättens avgörande gäller endast huruvida den unge ska beredas vård eller inte. Någon ställning tas således inte till hur den föreslagna vården ska utformas. Om länsrätten beslutar om LVU-vård övergår ansvaret för hur vården anordnas på socialnämnden.³⁹

Vid domstolsförhandlingen ska som huvudregel muntlig förhandling hållas. Om det är uppenbart obehövt kan dock skriftligt förfarande tillämpas. Det ska dock alltid hållas muntlig förhandling om någon av parterna begär det, 35§

---

³⁶ Prop 1989/90:28, s.70.

³⁷ Prop 1989/90:28, s.109, SOU 1986:20, s.15,231,321, DsS 1987:3, s.83.

³⁸ Prop 1989/90:28, s.68, DsS 1987:3, s.86.

³⁹ 11§ första stycket LVU, Prop 1989/90:28, s.71.

LVU. Enligt 36§ LVU har den unge rätt att föra sin talan om han fyllt 15 år. Vidare bör, enligt andra stycket samma lagrum, yngre barn höras om det anses vara till nytta för utredningen och barnet inte lider skada av att höras.

3 Grundlagen samt internationella konventioner

Ett beslut om tvångsvård är ett mycket allvarligt ingrepp i den enskildes rättssfär. I Sverige är rätten till personlig frihet grundlagsskyddad. Denna rätt är en av de mest grundläggande i ett demokratiskt samhälle. Ur ett internationellt perspektiv finner man att denna rättighet även är skyddad i flera konventioner, som även har ratificerats av Sverige.

För att kunna upprätthålla ett demokratiskt samhälle måste å andra sidan vissa inskränkningar i den personliga friheten från samhällets sida vara tillåtna. Detta framgår av både grundlag och internationella konventioner. Dessa inskränkningar får dock endast ske under vissa i lagen givna förutsättningar.

3.1 Grundlagsstödet för tvångsingripanden

3.1.1 Grundlagsskyddade rättigheter

Ett tvångsingripande är ett frihetsberövande och således ett mycket allvarligt intrång i den personliga integriteten för den som drabbas. I regeringsformen, RF, finns bestämmelser som avser att skydda den enskilde gentemot myndigheterna från ingripanden i den personliga integriteten.

I 1 kap 2§ tredje stycket RF finns en bestämmelse som avser att skydda den enskildes privatliv och familjeliv. Stadgandet ger enskilda individer rätt till en privat sfär, där de ska vara skyddade från intrång från det allmänna.⁴⁰ Vidare framgår av 2 kap 8§ RF att varje medborgare gentemot det allmänna är skyddad mot frihetsberövanden. Bestämmelsen avser att skydda människor från godtyckliga ingripanden från det allmänna.⁴¹ Stadgandet är av grundläggande betydelse i en demokrati eftersom ett frihetsberövande skulle kunna användas för att begränsa andra rättigheter som också skyddas av grundlagen.

3.1.2 Rättighetsinskränkningar

Det skydd mot frihetsberövande som finns i grundlagen är inte absolut.⁴² För att samhället ska kunna fungera kan det i vissa situationer vara befogat med ett

⁴⁰ Prop 1975/76:209, s.32,73,131,136.

⁴¹ Prop 1975/76:209, s.52-53,119,148, Strömberg, s.72,78.

⁴² Prop 1975/76:209, s.27,51-54,119, Strömberg, s. 73,77-78.

tvångsingripande av en enskild, t.ex. vid brottslighet eller då det föreligger ett stort vårdbehov av den enskilde. Det allmänna kan således vidta åtgärder som kan innebära ett frihetsberövande för att skydda viktiga allmänna och enskilda intressen. För att motverka godtyckliga ingripanden har den frihetsberövade alltid rätt att få saken prövad av domstol.⁴³ Av 2 kap 12§ RF framgår det att en rättighet enligt 8§ kan begränsas genom lag. I 2 kap 9§ andra stycket RF stadgas att en medborgare kan berövas friheten, men att han i sådana fall ska kunna få saken prövad av domstol utan oskäligt dröjsmål.

3.2 Den europeiska konventionen om de mänskliga rättigheterna

3.2.1 Inledning

Den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna undertecknades av Sverige i Rom år 1950.⁴⁴ Konventionen innehåller bestämmelser som avser att skydda den enskilde mot godtyckliga ingripanden från det allmänna. Av 2 kap. 23§ RF framgår att konventionen numera är inkorporerad med svensk lag.⁴⁵ Denna inkorporering har skett genom lag (1994:1219) om den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna. Som skäl för inkorporeringen anges i proposition 1993/94:117 förhoppningar om att den ska innebära ett klagande av konventionens status.⁴⁶

3.2.2 Skyddade rättigheter enligt konventionen

I artikel 5.1. i konventionen stadgas att enskild har rätt till frihet och personlig säkerhet.⁴⁷ Denna artikel har undantagsbestämmelser och avsnitt d) nyssnämnda artikel rör tvångsomhändertagande av underårig. Enligt denna bestämmelse kan ett sådant omhändertagande ske genom ett lagligt beslut om den unge exempelvis behöver genomgå skyddsuppfostran.

Artikel 8 i konventionen innehåller bestämmelser som avser att skydda den enskildes privat- och familjeliv.⁴⁸ Enligt artikel 8 p.1. har enskild rätt till skydd för sitt privat- och familjeliv. Denna rätt kan dock enligt artikel 8.2. inskränkas under vissa förutsättningar. Inskränkningar får endast ske genom lag. Inskränkningarna måste vidare vara ägnade att tillgodose något av de intressen som nämns i den aktuella artikeln. Slutligen måste inskränkningarna vara nödvändiga för att kunna upprätthålla ett demokratiskt samhälle, vilket innebär att det ska föreligga ett angeläget samhälleligt behov av åtgärden.⁴⁹

---

⁴³ Prop 1975/76:209, s.126.

⁴⁴ Prop 1993/94:117, s.11.

⁴⁵ Prop 1993/94:117, s.1,33.

⁴⁶ Prop 1993/94:117, a.64-66.

⁴⁷ Prop 1993/94:117, s.29.

⁴⁸ Prop 1993/94:117, s.30.

⁴⁹ Danelius, 1997 s.223.

3.2.3 Europadomstolens praxis

Det finns vissa fall av tvångsomhändertaganden av barn som har prövats av Europadomstolen. I dessa fall har föräldrarna klagat inför domstolen eftersom de ansett att ansvariga myndigheter brutit mot konventionens förpliktelser.

I fallet Olsson mot Sverige⁵⁰ hade tre barn blivit tvångsomhändertagna på grund av brister i hemmiljön enligt bestämmelser i BvL. Alla barnen placerades i skilda hem, de två yngsta dessutom på mycket långt avstånd från varandra och från föräldrarnas bostad.

Domstolen fastslog att det stred mot konventionens artikel 8 att placera barnen på det sätt som myndigheterna hade gjort. De långa avstånden försvårade för föräldrar och barn att hålla kontakten, vilket var en oacceptabel inskränkning i rätten till familjeliv.

Själva omhändertagandet ansågs dock inte strida mot artikel 8. Man menade att de aktuella bestämmelserna i BvL visserligen var generellt hållna och att det kunde finnas risk för en alltför extensiv tillämpning. Dock fastslog domstolen att det svenska rättssystemet med flera instanser innebar ett skydd för den enskilde mot godtyckliga ingripanden.

Domstolen menade vidare att ett beslut om tvångsomhändertagande endast kan komma i fråga om det finns starka skäl för ett sådant. Domstolen ville dock inte kommentera rekvisiten för vård närmare. Då det inte fanns anledning att mistro den inhemska domstolens handläggning av ärendet så överlät man åt densamma att tolka den inhemska rätten. Dessutom hade den nationella domstolen tillgång till ett bättre beslutsunderlag än den Europeiska domstolen. Man hade anlitat flera sakkunniga som vittnen och familjen hade tidigare erbjudits stöd från de sociala myndigheterna.

I flera andra rättsfall har klagomål från enskilda framförts mot de svenska myndigheternas tvångsingripanden. I målet Eriksson mot Sverige⁵¹ var klaganden en moder vars barn hade blivit tvångsomhändertaget vid en månads ålder. Modern hade sedan kommit tillrätta med sina problem och var kapabel att ta hand om sin dotter. De sociala myndigheterna beslutade att tvångsvården skulle upphöra, men beslutade samtidigt om ett flyttningsförbud angående flickan. Dessutom förhindrades modern att träffa flickan under en tid.

Domstolen konstaterade i anslutning till det aktuella fallet att flyttningsförbudet och förbudet för modern att träffa dottern innebar ett brott mot artikel 8 i konventionen. De oacceptabla förhållandena hade pågått under sex år vilket inte var förenligt med den rätt till familjeliv som fastslås i artikel 8.

I de fall, mot Sverige, som har prövats av domstolen kommenteras den svenska lagstiftningen på området, BvL, SoL och LVU. Domstolen menar, i

---

⁵⁰ Olsson mot Sverige 24.3.1988.

⁵¹ Eriksson mot Sverige 22.6.1989.

samtliga dessa fall, att de svenska lagarna är oprecisa och generella. Men man säger samtidigt att det är en omöjlig uppgift att på förhand i lagtext beskriva alla upptänkliga situationer som kan föranleda ett tvångsomhändertagande. Domstolen är även benägen att låta de inhemska domstolarna avgöra om det finns grund för ett tvångsomhändertagande i det enskilda fallet.

Hans Danelius finner i sin bok, Mänskliga rättigheter i europeisk praxis, att Europadomstolen inte har samma möjlighet till bevisvärdering som de inhemska domstolarna har. Han tar som exempel upp vårdnadsfrågor. De inhemska domstolarna har således bättre möjlighet att avge ett riktigt domslut. Danelius menar:⁵² "Det är då naturligt att de inhemska domstolarna ges en omfattande frihet att bedöma om en inskränkning i en förälders rätt till respekt för familjelivet varit nödvändig eller inte och att de europeiska organens övervakning begränsas i motsvarande mån."

Även Danelius drar slutsatsen att en sammanställning av praxis på området ger vid handen att Europadomstolen tenderar att godkänna de grunder på vilka olika myndigheter beslutar om tvångsomhändertaganden av barn. Domstolen överlämnar i hög utsträckning åt de inhemska domstolarna att bedöma om ett barn ska tvångsomhändertas eller inte eftersom dessa har bättre förutsättningar att fatta ett riktigt beslut.⁵³

Europadomstolens granskning av institutet tvångsomhändertagande av barn består främst i att undersöka de processtekniska bitarna. Vilket kan innebära uttalanden om huruvida föräldrarna har fått komma till tals och om deras kontakter med de omhändertagna barnen har befrämjats efter en eventuell separation.⁵⁴

3.3 FN-konventionen om barns rättigheter

3.3.1 Inledning

Inom FN har det arbetats fram en konvention om barns rättigheter som antogs av generalförsamlingen år 1989.⁵⁵ Konvention har ratificerats av Sverige och därmed har Sverige folkrättsligt förbundit sig att lagar som rör barn och ungdomar inte får strida mot bestämmelser i barnkonventionen. Många bestämmelser i konventionen är generella och innehåller vaga formuleringar. Dess budskap kan sammanfattas:⁵⁶ "Barn ska respekteras".

En inkorporering av barnkonventionen i svensk lag förordades inte av den kommitté som fick regeringens uppdrag att göra en översyn av den svenska

---

⁵² Danelius, 1997 s.224.

⁵³ Danelius, 1997 s.245.

⁵⁴ Danelius, 1997 s.245.

⁵⁵ SOU 1997:116, s.15,52.

⁵⁶ SOU 1997:116, s.114.

lagstiftningen i förhållande till konventionen.⁵⁷ Då den svenska lagstiftningen redan innehåller en mängd bestämmelser som rör barns rätt fann man ingen anledning att inkorporera konventionens generella bestämmelser. Detta skulle kunna innebära ett urholkande av de inhemska bestämmelserna och att barnen därigenom skulle kunna få ett minskat skydd, vilket skulle vara tvärt emot konventionens syfte.

3.3.2 Skyddade rättigheter enligt konventionen

De olika rättigheterna enligt konventionen skiljer sig åt.⁵⁸ Vissa rättigheter är absoluta medan andra är av målsättningskaraktär. De absoluta rättigheterna är de som har att göra med medborgerliga och politiska rättigheter. Brott mot dessa rättigheter är inte acceptabla. De ekonomiska, sociala och kulturella rättigheterna är av målsättningskaraktär. Dessa rättigheter är önskvärda. Eftersom konventionen är världsomspännande har denna uppdelning gjorts med hänsyn till de mindre utvecklade ländernas resurser.

Det faktum att konventionen är internationell innebär också att vissa skillnader i synen på barnet kan göra sig gällande. Detta insåg också den arbetsgrupp som genomförde det förberedande arbetet med konventionen. Det finns också förbehåll i inledningen till konventionen om att dess bestämmelser kan tolkas nationellt.⁵⁹ Konventionen innehåller inte heller några bestämmelser om införlivande i den nationella rättsordningen. Man uppmanar de anslutna staterna att vidta "lämpliga"⁶⁰ åtgärder i det egna landet för konventionens efterlevnad. Dock bör det finnas lagstöd för de absoluta rättigheterna.

Konventionen är utformad för att kunna tillämpas universellt. Rättigheterna som sådana är dock inriktade på individen. Enligt konventionen är barns rättigheter en internationell angelägenhet, men det är varje lands regering som ska se till att rättigheterna respekteras i det enskilda landet.⁶¹ I artikel 4 i konventionen stadgas att de anslutna staterna ska vidta åtgärder i det egna landet som främjar ett genomförande av konventionens bestämmelser. Detta innebär bland annat att principen om barnets bästa som är ett av konventionens grundläggande mål ska vara avgörande vid all lagstiftning som rör barn.⁶² Denna principns räckvidd framgår av konventionens artikel 3.1.

Angående tvångsinslaganden rörande barn och unga finns det flera bestämmelser i konventionen.⁶³ För det första fastslås i artikel 7.1. att barn har rätt till sina föräldrar. Vidare stadgas i artikel 9.1. att barn inte får skiljas från sina föräldrar utan dess vilja. Dessa rättigheter är inte ovillkorliga, av artikel 9.1., framgår vidare att en myndighet kan besluta om ett

---

⁵⁷ SOU 1997:116, s.114-115.

⁵⁸ SOU 1997:116, s.55,99-100.

⁵⁹ SOU 1997:116, s.62.

⁶⁰ SOU 1997:116, s.76-77.

⁶¹ SOU 1997:116, s.75-77.

⁶² SOU 1997:116, s.125-129.

⁶³ SOU 1997:116, s.229-231.

tvångsomhändertagande om det sker till barnets bästa. Vidare finns vissa situationer preciserade som kan föranleda ett tvångsomhändertagande. Misshandel och otillbörligt utnyttjande är sådana situationer.

I konventionen finns även en bestämmelse, artikel 19.1., enligt vilken de till konventionen anslutna staterna ska vidta åtgärder för att skydda barn mot olika uppräknade former av misshandling och försummelse.⁶⁴ Staten är skyldig att ingripa om ett barn riskerar att råka illa ut. Denna bestämmelse bör, i vårt land, ytterst kunna infrias med hjälp av stadganden i LVU.

Artikel 37 (a) och (d) har också relevans i sammanhanget då det i denna artikel stadgas att ett frihetsberövande av ett barn endast får ske med stöd av lag. Om ett barn frihetsberövats ska det ha rätt till juridisk hjälp och snabbt få sin sak prövad av domstol.⁶⁵

---

⁶⁴ SOU 1997:116, s. 36,377-381.

⁶⁵ SOU 1997:116, s.453-454.

4 Sannolikhetsrekvisitet

Enligt lag är det tillåtet att ingripa med tvångsåtgärder till skydd för ett barns eller en ungdoms välbefinnande. Själva lagtexten är mycket viktig eftersom den avgränsar tillåtligheten av dylika ingripanden. Vid ett omedelbart omhändertagande ska man avgöra om det är sannolikt att vissa kriterier är uppfyllda.

Sannolikhetsrekvisitet är tämligen abstrakt och svårt att översätta till verkligheten. Det är dock ett vanligt förekommande begrepp i gällande lagtext och återfinns förutom i 6§ LVU i bestämmelser som rör häktning och i bestämmelser om interimistiskt beslut om återkallelse av körkort.

4.1 Sannolikhet

4.1.1 Inledning

Ordet sannolikhet är av vag natur och dess konkreta innebörd är svår att beskriva. Om man säger att en händelse sannolikt har inträffat menar man i allmänhet att det är ganska säkert att händelsen har inträffat, samtidigt som man inte kan säga helt säkert att den har inträffat. Man lämnar ett litet utrymme för att den aktuella händelsen faktiskt inte har inträffat.

Ordet sannolikhet, eller sannolikt, är ganska vanligt förekommande inom juridiken. Det används ofta då det är fråga om att beskriva vilken grad av visshet över att exempelvis en misstänkt person har utfört en brottslig handling. Sannolikhetsrekvisitet används även i LVU då det gäller att bevisa att det föreligger sådana missförhållanden att ett omedelbart tvångsingripande enligt LVU är för handen. Dessa skilda grader av visshet, används sedan som förutsättningar för att olika former av ingripanden eller sanktioner mot enskilda individer ska få ske. För att man i lagtexten ska kunna använda sig av dessa förutsättningar, eller rekvisit, krävs att man benämner dem med olika namn. Det är en fördel om man försöker använda sig av en konsekvent terminologi som på så sätt kan bli inarbetad och enklare att använda.

4.1.2 Bevisskala

Per Olof Ekelöf använder sig av en bevisskala där de olika graderna av visshet benämns enligt följande:⁶⁶ Det närmsta man kan komma sanningen är att någonting är helt säkert, nästa steg är att någonting är uppenbart, sedan följer styrkt/visat, sannolikt och till sist att ett förhållande är antagligt.

---

⁶⁶ Ekelöf, Rättegång s.56,140.

Då sannolikhetsrekvisitet kan delas in i olika grader av sannolikhet är det viktigt att veta om det krävs en högre grad eller en lägre grad av sannolikhet vid det omedelbara omhändertagandet. Ur rättssäkerhetssynpunkt måste det således vara klarlagt vilken grad av sannolikhet som krävs vid det omedelbara omhändertagandet enligt LVU.

4.2 Sannolikhetsrekvisitet i 6§ LVU

4.2.1 Inledning

Enligt ordalydelsen i 6§ LVU krävs det att det ska vara sannolikt att kriterierna i 1, 2 och 3§§ LVU är uppfyllda för att ett omedelbart omhändertagande ska kunna ske. För att ett tvångsingripande enligt 2 eller 3§§ LVU ska vara för handen krävs att det föreligger en påtaglig risk för att barnets eller den unges hälsa eller utveckling skadas. Det ska således vid ett ingripande enligt LVU vara sannolikt att det föreligger en påtaglig risk för barnets eller den unges hälsa eller utveckling. Sannolikheten över att ett förhållande verkligen föreligger försvagas således ytterligare eftersom det är tillräckligt att det råder en sannolikhet över att det finns en påtaglig risk för skada.

För att ett omedelbart omhändertagande ska ske krävs även att det föreligger en akut risksituation för barnet eller den unge. Ett omedelbart omhändertagande kan även ske om utredningen riskerar att allvarligt försvåras eller om vidare åtgärder riskerar att hindras.

4.2.2 Bevisstyrkekrav

I miljöfallen kan det föreligga en påtaglig risk för den unges hälsa och utveckling antingen på grund av misshandel eller otillbörligt utnyttjande av barnet eller den unge. Det kan även föreligga påtaglig risk på grund av brister i omsorgen om den unge. De två första rekvisiten misshandel och otillbörligt utnyttjande innebär att barnet eller den unge har utsatts för ett brott enligt definition i BrB.⁶⁷ Däremot är rekvisitet brister i omsorgen inte förbundet med något rekvisit i BrB.

För att kunna tvångsomhänderta ett barn på grund av misshandel eller otillbörligt utnyttjande har det fastslagits i praxis att samma bevisstyrkekrav som gäller i ett brottmål ska gälla för att man ska kunna besluta om ett omhändertagande.

---

⁶⁷ Misshandel, BrB 3 kap, otillbörligt utnyttjande, BrB 6kap.

4.2.3 RÅ 1996 Ref 91, Fallet Mikael och Tobias

I RÅ 1996 Ref 91 hade ordföranden i Sociala distriktsnämnden Centrum i Jönköping beslutat att omhänderta fyra syskon enligt 2 och 6§§ LVU. Senare ansökte distriktsnämnden hos länsrätten om att barnen skulle beredas vård enligt 1§ andra stycket och 2§ LVU.

Som grund för omhändertagandet enligt 2§ LVU anförde socialnämnden att man befarade att det äldsta barnet, Mikael, misshandlades i hemmet. Dessutom anförde man att han mådde psykiskt dåligt på grund av brister i hemmiljön. Som stöd för detta hänvisades till att Mikael hade haft blåmärken i ansiktet vid ett antal tillfällen, vilka bl.a. hade uppmärksammats av personalen på Mikaelsskola. Mikael själv och hans far hade lämnat motstridiga och knapphändiga uppgifter om hur blåmärkena uppkommit, vilket enligt socialnämnden stödde teorin att de uppkommit genom misshandel i hemmet. Angående Mikaelss psykiska ohälsa hänvisade socialnämnden till sakkunnigutlåtanden som i stort bekräftade att Mikael mådde psykiskt dåligt och att det bästa för honom vore att få leva under trygga hemförhållanden.

Angående det yngsta barnet, Tobias, befarade man att han hade utsatts för misshandel eller yttre våld i hemmet. Denna teori stöddes av att Tobias hade fått läkarvård vid två tillfällen. Vid dessa tillfällen konstaterades att Tobias hade haft blödningar i hjärnan, samt yttre skador på olika kroppsdelar. Dessa skador hade även analyserats av medicinska experter på barnmisshandel. Enligt föräldrarna hade skadorna uppkommit genom en rad olyckshändelser.

De övriga barnens, Mattias och Linda, omhändertagande grundade socialnämnden på att det som hade framkommit angående Mikael och Tobias gav en sådan bild av hemförhållandena att samtliga barn i familjen borde omhändertas för vård enligt LVU.

Regeringsrätten redogör för det rådande rättsläget. För det första konstateras att:⁶⁸ “ Redan en ringa grad av misshandel kan anses utgöra en påtaglig risk för den unges hälsa och utveckling”. Dock måste konkreta omständigheter föreligga som talar för att barnet eller den unge är utsatt för en påtaglig risk.

Angående Tobias skador konstateras att det rådde stor osäkerhet om hur de hade uppkommit. De läkare som hade anlitats angående skadorna, kom till skilda slutsatser. Bedömningen försvårades ytterligare av att terminologin med olika grader av sannolikhet inte har utbildat någon fast praxis inom det medicinska området. Den förste av de undersökande läkarna menade att:⁶⁹ “det mest sannolika” var att skadorna hade uppkommit genom något slags yttre våld. Vid det andra tillfället som Tobias var under läkarvård uttalade den då undersökande läkaren angående skadorna att omständigheterna:⁷⁰ “starkt talar

---

⁶⁸ RP 1996 Ref 91 s.67.

⁶⁹ RÅ 1996 Ref 91 s.69.

⁷⁰ RÅ 1996 Ref 91 s.70.

för att de orsakats av grepp eller skakningar, s.k. shaken baby syndrome”. Läkarna kunde dock inte styrka att skadorna med säkerhet hade uppkommit genom misshandel, och menade dessutom att osäkerheten angående uppkomsten av den typ av skador som Tobias hade är stor.

Regeringsrätten fastslår därmed att det inte går att styrka att skadorna hade uppkommit på grund av misshandel av föräldrarna. Man anser det vara troligt att skadorna uppkommit genom misshandel, men tillägger: “Det finns emellertid ett visst utrymme för att skadorna kan ha andra orsaker.”⁷¹ Föräldrarnas berättelse om hur skadorna hade uppkommit framstod visserligen som osannolik. Men Regeringsrätten kan inte utesluta att skadorna uppkommit på ett sådant sätt.

Regeringsrätten framhåller dock att de skador som Tobias hade fått orsakats av yttre våld, utan att föräldrarna, som ansvarar för att ett spädbarn inte utsätts för dylika risker, hade kunnat lämna en acceptabel förklaring till vad som inträffat. Regeringsrätten fastslår därmed att det hade förelegat en påtaglig risk för att Tobias hälsa eller utveckling kunde skadats på grund av brister i omsorgen enligt 2§ LVU. Detta innebär att det var riktigt att besluta om ett ingripande enligt LVU.

Beträffande Mikael skador uttalar Regeringsrätten att det inte kan uteslutas att de hade uppkommit genom misshandel inom familjen. Men det var samtidigt inte klarlagt hur skadorna hade uppkommit och vem som hade förorsakat dem. I kammarrätten hade man ansett det vara styrkt att Tobias varit utsatt för misshandel och därför utgått från detta faktum då man skulle bedöma huruvida Mattias blivit misshandlad.

Regeringsrätten menar vidare att de psykiska besvär som Mikael hade haft antagligen till viss del kunde förklaras med den instabila hemmiljö som han hade levt i. Förmodligen hade även den aktuella processen om LVU-vård medverkat till hans psykiska ohälsa. På grund av den samlade bedömningen avslår Regeringsrätten LVU-vård i Mikael fall.

Regeringsrätten avstyrker LVU-vård gällande de övriga barnen, eftersom ingenting hade framkommit som tydde på att de utsatts för våld eller att det på grund av brister i omsorgen eller av annat skäl hade funnits grund för omhändertagande enligt LVU.

Vid tiden för Regeringsrättens avgörande hade omständigheterna rörande familjen förändrats och det förelåg inte längre någon risksituation, för Tobias del, och därmed var frågan om tvångsvård enligt LVU inte längre aktuell.

---

⁷¹ RÅ 1996 Ref 91 s.75.

I fallet Mikael och Tobias uttalar regeringsrätten klart och tydligt vilken bevisstyrka som krävs för att man ska kunna tvångsomhänderta ett barn på grund av misshandel. Det ska vara styrkt att barnet blivit utsatt för misshandel. Användandet av rekvisitet styrkt innebär att man ställer höga beviskrav. Det ställs således samma krav på bevisningen som i ett brottmål. Dock godtar Regeringsrätten tvångsomhändertagande på grund av brister i omsorgen om Tobias.

4.3 Sannolikhetsrekvisitet i annan lagstiftning

4.3.1 Inledning

Som tidigare nämnts är sannolikhetsrekvisitet flitigt använt inom den juridiska terminologin. Om man utgår ifrån att den aktuella terminologin är någorlunda enhetlig kan det vara intressant att se hur de aktuella rekvisitet tillämpas i andra bestämmelser. Det finns framförallt två speciella rättsinstitut som förtjänar en jämförelse med det omedelbara omhändertagandet. Både häktning och återkallelse av körkort innebär att ett interimistiskt beslut, som drabbar enskild person, fattas i avvaktan på ett slutgiltigt domstolsavgörande.

4.3.2 Häktning

I de bestämmelser som rör häktning av en person har man valt att i lagtexten använda ett sannolikhetsrekvisit. I Rättegångsbalken 1987:747, RB, 24:1 första stycket stadgas att:

“Den som på sannolika skäl är misstänkt för ett brott, för vilket är föreskrivet fängelse ett år eller däröver, får häktas, om det med hänsyn till brottets beskaffenhet, den misstänktes förhållande eller någon annan omständighet finns risk för att han”.....

För att en misstänkt person ska kunna häktas krävs således bland annat att han på sannolika skäl ska anses ha utfört ett brott. Institutet häktning bör användas restriktivt. Vid minsta tvivel om att grunderna för att häkta en person inte är uppfyllda bör häktning inte ske.⁷²

Den misstänkte måste på sannolika skäl vara misstänkt för ett brott för att han ska kunna häktas. Det finns dock undantag, om det är fråga om utredningshäktning gäller inte rekvisitet sannolika skäl. Sannolika skäl innebär en starkare misstanke än “anledning anta”, “kan misstänkas” eller “skälig misstanke”.⁷³ Dock är sannolika skäl ett inte lika starkt krav som “tillräckliga skäl”⁷⁴ som behövs för att väcka åtal. Likaså krävs inte att åklagaren ska kunna

---

⁷² Ekelöf, 1994 s. 33.

⁷³ Ekelöf, 1994 s. 35.

⁷⁴ Ekelöf, 1994 s.35.

prestera en lika övertygande bevisning som är nödvändig för en fällande dom. För att kunna fälla en person i ett brottmål ska förhållandena vara styrka.⁷⁵

I SOU 1985:27 diskuterades huruvida rekvisitet sannolika skäl är ett lämpligt rekvisit då det gäller att fastställa bevisstyrkekravet vid häktning. Av betänkandet framgår att sannolikhetsrekvisitets innebörd inte helt lätt går att säkerställa. Det har gjorts vissa försök i doktrinen, men dessa ger inte någon större vägledning.⁷⁶

Svårigheten med att definiera sannolikhetsrekvisitet beror på att det inte är möjligt att i praktiken överföra ett rekvisit direkt från en teoretisk skala till de verkliga omständigheterna. Man får således företa en sannolikhetsbedömning i varje specifikt fall. Det blir den enskilde domaren som får tolka sannolikhetsrekvisitets innebörd. Sannolikhetsrekvisitets innebörd fastställs således i häktningsfallen i rättspraxis⁷⁷

Det finns inga senare avgöranden från Högsta domstolen, HD, som rör sannolikhetsrekvisitets tillämpning. I det ovan nämnda betänkandet hävdas dock att det aktuella rekvisitet fått en tillfredsställande tillämpning i praxis. Detta påstående grundas på statistik som visar att antalet häktningar som inte ledde till åtal eller fällande dom var väldigt få under åren 1982 och 1984⁷⁸. Detta bör också betyda att sannolikhetsrekvisitet tillämpas restriktivt vid häktning. Det krävs således en hög grad av sannolikhet över att en person har begått ett brott för att han ska kunna häktas.

4.3.3 Körkortslagen

I 19§ körkortslag (1977:477), KKL, stadgas att ett körkort kan återkallas interimistiskt om det på sannolika skäl kan antas att körkortet kommer att återkallas slutgiltigt. Innebörden av denna bestämmelse innehåller vissa likheter med 6§ LVU eftersom det i båda fallen är fråga om en sannolikhetsbedömning i avbidan på ett slutgiltigt domstolsavgörande. I 19§ KKL stadgas:

“Ett körkort ska återkallas till vidare i avvaktan på slutligt avgörande av återkallelsefrågan om det på sannolika skäl kan antas att körkortet kommer att slutligt återkallas”.....

Vid grov vårdslöshet i trafik, trafiknykterhetsbrott och medicinska hinder kan polismyndighet eller åklagare fatta beslut om att ett körkort ska omhändertas med omedelbar verkan. Sedan ska detta beslut prövas av länsrätten.⁷⁹

Förarbetena till KKL ger inte någon beskrivning av vilken grad av sannolikhet som ska gälla vid ett interimistiskt beslut rörande omhändertagande av

---

⁷⁵ Ekelöf, 1994 s.36.

⁷⁶ SOU 1985:27, s.76.

⁷⁷ SOU 1985:27, s.127-128.

⁷⁸ SOU 1985:27, s.90-91.

⁷⁹ Prop 1979/80:178, s.21.

körkort. Praxis på området innehåller inte heller något fullständigt klargörande i frågan , det finns dock ett fall i vilket sannolikhetsrekvisitet något berörs.

RÅ 1991 Ref 109

I det aktuella rättsfallet hade polismyndighet fattat ett interimistiskt beslut om omhändertagande av ett körkort. När spärrtiden nästan hade gått ut yrkade det allmänna ombudet att den skulle förlängas.

Regeringsrätten fastslår i sitt beslut att det interimistiska beslutet grundar sig på en preliminär bedömning av hur lång spärrtiden slutgiltigt kommer att bli fastställd till. Detta faktum fick till följd att det krävs: "hög grad av sannolikhet att spärrtiden kommer att förlängas", för att man ska kunna fatta ett interimistiskt beslut om förlängning.

Efter det att GLVU hade trätt i kraft följde en massiv kritik från media och enskilda personer. Dessa gjorde bland annat gällande att lagen var alltför vag och hade fått en praktisk tillämpning som satte den enskildes rättssäkerhet ur spel. Detta ledde till en revision av lagen. Lagstiftaren valde att vidareutveckla och precisera det ny tillkomna riskrekvisitet. Sannolikhetsrekvisitets tolkning berörs dock inte nämnvärt i vare sig motiven till GLVU eller i motiven till nuvarande LVU. Det som genomgående betonas i de aktuella förarbetena är att både barnens och de ungas skyddsbehov är av största vikt samtidigt som de enskilda personernas rättssäkerhet ska ges hög prioritet.

5.1 Kritik mot tvångsomhändertaganden

Tvångsvården av barn och unga har utsatts för en del kritik. Speciellt under 1970- och 80-talen debatterades tvångsomhändertagandeinstitutet i media. På 1970-talet innan LVU hade trätt i kraft hävdades att domstolarna ställde för höga krav på bevisningen i barnavårdsmålen.⁸⁰ Kritiken gällde speciellt de ärenden som handlade om barnmisshandel.

Efter LVU:s ikraftträdande svängde kritiken och istället hävdades att beviskraven var för lågt ställda. Det gjordes gällande att barn tvångsomhändertogs på lösa och godtyckliga grunder.⁸¹ Speciellt diskuterades det omedelbara omhändertagandet som enligt kritikerna användes alltför flitigt och på ett otillfredsställande sätt.

Lagstiftningen på området sades vara alltför vag. I den tyska tidningen Der Spiegel infördes en mycket kritisk artikelserie som handlade om de svenska myndigheternas tvångsomhändertaganden av barn. Denna artikelserie utmynnade i den så kallade Kinder-Gulag-debatten.⁸²

5.2 Regeringens direktiv angående ny sociallagstiftning

Direktiven till den nuvarande LVU:n går tillbaka till år 1980. Det var efter bemyndigande av regeringen som Socialberedningen tillsattes den 19 juni 1980.⁸³ Enligt direktiv 1980:45 fick Socialberedningen till uppgift att följa och utvärdera den då gällande sociala vårdlagstiftningen. Detta arbete resulterade i flera delbetänkanden. År 1982 fick beredningen ett tilläggsdirektiv, (dir 1982:106), innehållande en uppmaning om att företa en översyn av den dåvarande lagstiftningen rörande tvångsvården av barn och unga.

---

⁸⁰ SOU 1986:20 s.82-84.

⁸¹ SOU 1986:20 s. 60, 81-84.

⁸² Prop 1989/90:28 s. 49-50.

⁸³ SOU 1986:20 s. 3.

Nya direktiv angående tvångsvården rörande barn och unga lades således fram redan samma år som LVU trädde i kraft. Socialberedningen blev klar med sitt arbete år 1986 då betänkandet Barns behov och föräldrars rätt, SOU 1986:20, överlämnades till den dåvarande regeringen.

Direktiven till GLVU är från december 1967 och mars 1968 då Socialutredningen uppmanades att göra en allmän översyn av de dåvarande sociala vårdlagarna, lagen (1954:579) om nykterhetsvård, NvL, lagen (1956:2) om socialhjälp, ShjL, och lagen (1960:97) om samhällets vård av barn och ungdom, BvL.⁸⁴

Regeringen ville ha en översyn av dessa lagar för att kunna anpassa lagstiftningen till samhällsutvecklingen. De sociala vårdlagarna skulle i större utsträckning än tidigare bygga på förebyggande insatser och en eventuell samverkan mellan berörda institutioner skulle undersökas.⁸⁵

Socialutredningen företog ett omfattande utredningsarbete vilket bland annat resulterade i principbetänkandet, Socialvården- Mål och medel SOU 1974:39. Betänkandet som innehöll förslag på hur samhällets socialvård skulle utformas skickades på remiss. Efter detta följde en kritisk debatt och politiska initiativ vidtogs. Dessa faktorer ledde sammantaget till att socialutredningen lämnade ett nytt förslag rörande den sociala lagstiftningen, SOU 1977:40.⁸⁶

5.3 Barns behov och föräldrars rätt

5.3.1 Inledning

Betänkandet Barns behov och föräldrars rätt, SOU 1986:20, innehåller förslag på vissa förändringar i den då gällande lagstiftningen. De föreslagna förändringarna innebar dock inte någon ändring vad gäller de sociala vårdlagarnas grundläggande mål. En fortsatt uppdelning i lagar som betonar frivillighet och separata tvångslagar återfinns således i förslaget.

Den ursprungliga uppdelningen härrör från betänkandet Socialtjänst och socialförsäkringstillägg, SOU 1977:40, som innehåller förslag på lagstiftning rörande socialtjänsten. I detta betänkande framlades förslag på den grundläggande målsättningen med lagstiftningen. Till skillnad från tidigare var en av intentionerna med den då nya sociallagstiftningen att den skulle delas upp i en ramlag, innehållande de grundläggande målen för socialtjänsten med betoning på frivillighet och medbestämmanderätt, och i separata vårdlagar som gav de sociala myndigheterna rätt att tillgripa tvång under vissa

---

⁸⁴ SOU 1977:40 s. 59.

⁸⁵ SOU 1077:40 s. 59, Prop 1979/80:1 del A s. 111-114.

⁸⁶ SOU 1977:40 s. 3-4,59.

förutsättningar.⁸⁷ Beträffande vården för barn och unga innehåller betänkandet förslag på en lag med särskilda bestämmelser om underårig.⁸⁸

SOU 1986:20 innehåller en del nyheter, vilket föranledde Socialberedningen att föreslå en ny benämning på lagen.⁸⁹ Man ville att den nya lagen skulle benämnas lag om tvångsomhändertagande av unga, LTU. Genom denna ändring förtydligades lagens allvar. Av rubriken framgår att det vid lagens tillämpning skulle vara fråga om tvångsåtgärder.

5.3.2 Stor risk för skada

I Socialberedningens lagförslag SOU 1986:20 återfinns grunderna för vård i 5§. Rekvisiten delades upp i situationer som kunde hänföras till den unges hemmiljö, miljöfallen, och situationer som kunde hänföras till den unges eget beteende, beteendefallen.⁹⁰

Till skillnad från vad som hade gällt enligt GLVU föreslogs ett riskrekvisit i stället för farerekvisitet.⁹¹ Anledningen till denna förändring var att man ville understryka att det var den unges behov och situation som var det centrala vid avgörandet av om det fanns ett vårdbehov. Farebedömningen gav intryck av vaghet och rättssäkerheten kunde därvid stå på spel.

I det nyare lagförslaget betonades att vid bedömningen av om tvångsvård skulle tillgripas var det första man skulle ta ställning till huruvida den unge led skada.⁹² Om man konstaterade att den unge led skada gällde det sedan att bedöma om det fanns en risk för honom att skadas till hälsa eller utveckling. Så långt som möjligt borde man se till sådana faktorer som kunde konstateras då man ägnade sig åt riskbedömningen.

Risknivån preciserades inte av Socialberedningen.⁹³ De situationer som man ansåg kunde uppstå och som skulle bedömas enligt riskrekvisitet var varierande. Risknivån skulle därför bedömas från fall till fall, det avgörande skulle vara barnets eller den unges vårdbehov. Risken skulle vara överhängande och inte obetydlig. Socialberedningen föreslog därför att det enligt lagtexten skulle krävas stor risk för skada för den unges hälsa eller utveckling vid ett tvångsomhändertagande.

---

⁸⁷ SOU 1977:40 s. 65,68,390.

⁸⁸ SOU 1977:40 s. 41ff.

⁸⁹ SOU 1986:20 s.3.

⁹⁰ SOU 1986:20 s. 304,356,380.

⁹¹ SOU 1986:20 s. 14,301-303,356-357.

⁹² SOU 1986:20 s. 301-303.

⁹³ SOU 1986:20 s. 299,303,357.

5.3.3 Farerekvisitet

Enligt GLVU skulle barnet eller den unge vara utsatt för fara respektive allvarlig fara för att lagen skulle vara tillämplig. Grunderna för tvångsvården finns i 1§ p.1 och 2 i Socialutredningens lagförslag och vård skulle kunna beredas både på grund av brister i den unges hemmiljö eller på grund av den unges eget beteende.⁹⁴ Vid ett tvångsomhändertagande på grund av brister i den unges hemmiljö krävdes att dessa medförde fara för utveckling och hälsa. Vid ett tvångsomhändertagande på grund av den unges eget beteende krävdes att den unge utsatte sig för allvarlig fara till utveckling och hälsa.

I specialmotiveringen till lagförslaget beskrivs vissa situationer som kunde innebära fara för den underårige i GLVU:s bemärkelse.⁹⁵ De situationer som beskrivs innefattar misshandel, vanvård och situationer i vilka föräldrarnas personliga egenskaper innebar fara för den unges hälsa eller utveckling.

I beteendefallen krävdes att det skulle föreligga en allvarlig fara för den unges hälsa eller utveckling för att tvångsvård skulle kunna komma i fråga.⁹⁶ Missbruk av beroendeframkallande medel, brottslig verksamhet eller annat därmed jämförbart beteende var kriterier som kunde föranleda tvångsvård.

Anledningen till att man valde rekvisitet allvarlig fara i beteendefallen var att man ville poängtera att de ovan angivna grunderna inte regelmässigt skulle leda till tvångsvård. Tvångsvård skulle endast kunna komma i fråga i fall av allvarligare beteendestörningar. Socialutredningen menade, att de äldre barnen som det var fråga om i vissa fall kunde ges annan behandling inom ramen för socialtjänsten, istället för tvångsvård.

5.3.4 Det tillfälliga omhändertagandet

Socialberedningen hade antagligen tagit visst intryck av den kritik som gjort gällande att det omedelbara omhändertagandet inte hade fått en tillfredsställande användning. Kritiken tillbakavisades till viss del eftersom det fanns statistik att hänvisa till. Enligt denna statistik hade inte tvångsomhändertagandena ökat sedan LVU trädde i kraft, tvärtom hade dessa minskat.⁹⁷

En viss del av kritiken hade gällt tillämpningen av bestämmelserna om det omedelbara omhändertagandet. Det hävdades bland annat att ett omedelbart omhändertagande ofta slentrianmässigt föregick ett mer långvarigt tvångsomhändertagande. Socialberedningen tog intryck av denna kritik vilket föranledde vissa förslag på förändringar gällande möjligheten att fatta ett interimistiskt beslut om tvångsvård.

---

⁹⁴ SOU 1977:40 s. 41, 390-391, 878-879.

⁹⁵ SOU 1977:40 s. 878-879.

⁹⁶ SOU 1977:40 s. 390, 879.

⁹⁷ SOU 1986:20 s. 61, 67-72, 74, 76-78.

Orsaken, enligt Socialberedningen, till att det omedelbara omhändertagandet i praktiken inte hade fått en tillfredsställande användning kunde bero på att gamla tankesätt fortfarande levde kvar.⁹⁸ I BvL hade nämligen ett av syftena med det omedelbara tvångsomhändertagandet varit att kunna utreda huruvida det skulle bli aktuellt med ett mer långvarigt omhändertagande, och ett sådant omhändertagande kunde ske på mer osäkra grunder.

För att komma tillrätta med missförhållandena ville Socialberedningen i förslaget till den nya lagen, LTU, avskaffa möjligheten till ett omedelbart omhändertagande. Istället föreslogs en ny typ av interimistiskt beslut som man kallade tillfälligt omhändertagande. Socialberedningens lagförslag, första stycket, angående det tillfälliga omhändertagandet lyder:⁹⁹

“7§ Socialnämnden får omedelbart omhänderta den unge tillfälligt, om den unge på grund av ett akut behov av vård måste placeras utanför det egna hemmet.”

Det tillfälliga omhändertagandet var ägnat att fungera som en mer självständig vårdform till skillnad från det omedelbara omhändertagandet.¹⁰⁰ Detta uteslöt dock inte, att ett tillfälligt omhändertagande i vissa fall kunde övergå till ett mer långvarigt omhändertagande. Det tillfälliga omhändertagandets självständiga ställning skulle även innebära att det inte behövde vara sannolikt att det förelåg ett behov av mer långvarig vård enligt lagen. Det fanns således inget sannolikhetsrekvisit i 7§ socialberedningens förslag. Förhållandena skulle vara utredda och klarlagda vid ett beslut om ett tillfälligt omhändertagande.¹⁰¹

Det tillfälliga omhändertagandet skulle vidare endast kunna bli tillämpligt om den unge hade ett akut vårdbehov. Möjligheten att tvångsomhänderta ett barn eller en ungdom med hänvisning till utredningen skulle således, enligt socialberedningens lagförslag, inte längre kunna ske.¹⁰² De sociala myndigheterna skulle dock kunna tillgripa det tillfälliga omhändertagandet då exempelvis en ungdom rymt hemifrån och han behövde tas om hand till dess att han kunde återförenas med sina föräldrar.¹⁰³

5.3.5 Det omedelbara omhändertagandet

Det tillfälliga omhändertagandet var ett avsteg från vad som föreslogs i SOU:n till den äldre lagen. Socialutredningen fastslog i SOU 1970:40 att det ibland, genom ett interimistiskt beslut, kunde vara nödvändigt att omedelbart omhänderta ett barn eller en ungdom som var i akut behov av vård. Det omedelbara omhändertagandet som hade beslutats av socialnämnden skulle sedan så snart som möjligt underställas länsrätten.

---

⁹⁸ SOU 1986:20 s. 317.

⁹⁹ SOU 1986:20 s. 380.

¹⁰⁰ SOU 1986:20 s. 15,139,317,361.

¹⁰¹ SOU 1986:20 s.317,361.

¹⁰² SOU 1986:20 s. 139,317-318,362.

¹⁰³ SOU 1986:20 s. 361-362.

Socialutredningens lagförslag angående det omedelbara omhändertagandet, 7§ första stycket, lyder:¹⁰⁴

“7§ Socialnämnden får omedelbart omhänderta underårig om det är sannolikt att den underårige behöver beredas vård med stöd av denna lag samt länsrättens beslut ej kan avvaktas med hänsyn till risken för den underåriges hälsa eller utveckling eller till att den fortsatta utredningen allvarligt kan försvåras eller vidare åtgärder hindras.”

Ett omedelbart omhändertagande kunde således ske i akuta fall med hänvisning till antingen faran för den underåriges hälsa eller utveckling eller med hänvisning till att den fortsatta utredningen kunde försvåras.

Det omedelbara omhändertagandet med hänsyn till faran för den unges hälsa eller utveckling fick ske på de grunder som gällde enligt 1§ p. 1 och 2 i Socialutredningens lagförslag. Ett omedelbart omhändertagande kunde även ske med hänvisning till utredningen. Ett ingripande på grund av att utredningen avsevärt riskerade att försvåras kunde enligt Socialutredningen vara nödvändigt om det exempelvis förelåg en överhängande fara för att en förälder kunde komma att avvika med ett barn som eventuellt stod i begrepp att hamna under samhällets vård.¹⁰⁵ I BvL fanns en motsvarande bestämmelse i 30§ som fastslog att myndigheterna, under vissa i lagen angivna förutsättningar, kunde tillgripa ett så kallat utredningsomhändertagande.

5.3.6 Sannolikhetsrekvisitet

Sannolikhetsrekvisitet diskuterades inte i betänkandet Barns behov och föräldrars rätt, vilket kanske är naturligt då det inte fanns något sannolikhetsrekvisit i bestämmelsen om det tillfälliga omhändertagandet. Socialberedningen redovisade dock sina synpunkter vad gäller den enskildes rättssäkerhet samt vilka beviskrav som borde ställas vid ett tvångsomhändertagande.

I det aktuella betänkandet betonades att rättssäkerhetsaspektens betydelse vid tvångsåtgärder.¹⁰⁶ Det måste vid ett tvångsomhändertagande göras en avvägning mellan barnets behov och föräldrarnas rättssäkerhet. Barnets behov skulle vara det primära vid avvägningen. Föräldrarnas rätt till sina barn, vilket skulle beaktas vid avvägningen var inte deras känslomässiga rätt, utan deras juridiska rätt.

Den obligatoriska domstolsprocessen vid ett ingripande enligt LVU var enligt Socialberedningen en god garanti för att rättssäkerheten upprätthölls. Vad gäller beviskraven i processen förordade man att dessa skulle ställas högt.¹⁰⁷

---

¹⁰⁴ SOU 1977:40 s. 41ff.

¹⁰⁵ SOU 1977:40 s. 414.

¹⁰⁶ SOU 1986:20 s. 19-21,23-24,296,299.

¹⁰⁷ SOU 1986:20 s. 84-85.

Det högt ställda beviskravet behövde inte innebära fara för att barn skulle komma att fara illa. Tvärtom borde det höga beviskravet leda till att förhållandena i familjen skulle komma att utredas noggrant och därmed skulle det också vara enklare att bedöma vilka vårdinsatser som skulle vara nödvändiga i det speciella fallet.

I betänkandet hävdades att det i domstolsförhandlingen ofta uppkom problem på grund av de olika begrepps- och referenssystem som socialarbetarna respektive juristerna använde sig av.¹⁰⁸ Man benämnde dessa olika system det juridiska/processuella respektive det sociala/psykologiska. Problemet bestod i att det höga beviskravet krävde att de aktuella förhållandena skulle kunna översättas till de strikta juridiska rekvisiten, vilket kunde leda till bedömningssvårigheter ifråga om den unges vårdbehov.

Sannolikhetsrekvisitet behandlades inte heller i någon större utsträckning i det betänkande som föregick den äldre lagstiftningen. Socialutredningen redogjorde dock ganska noggrant för Barnavårdskommitténs synpunkter i frågan, som tidigare hade framlagts i dess förslag till en ny barnavårdslag, SOU 1956:61.¹⁰⁹

Vid en genomläsning av Socialutredningens redogörelse över kommitténs förslag kan man snart se att det omedelbara omhändertagandet enligt dåtidens synsätt inte hade riktigt samma innebörd och syfte som det har i dagens lagstiftning rörande tvångsvård av barn och unga.

Socialutredningen konstaterade att Barnavårdskommittén delade in det omedelbara omhändertagandet i två grupper, i vilka det krävdes olika grader av sannolikhet för att ett omedelbart tvångsomhändertagande skulle kunna tillgripas. Den ena gruppen benämndes interimistiska beslut.¹¹⁰ Dessa beslut grundades på sociala levnadsförhållanden, brottslighet eller annan skadlig verksamhet. Den andra gruppen som kunde föranleda ett omedelbart omhändertagande grundades på speciella fall där det uppkommit en tillfällig akut situation. Man menade att barnet eller den unge behövde omhändertas för utredning.¹¹¹ I dessa fall var det inte nödvändigt att visa att det förelåg sannolikhet för att samhällsvård var för handen. Enligt BvL kunde även en ungdom omhändertas med hänvisning till samhällsskyddet, 25§ b BvL.

Tydligen ansåg dåvarande lagstiftare att det kunde vara befogat med ett tvångsomhändertagande även om det inte var sannolikt att ett mer permanent tvångsomhändertagande var för handen. Socialutredningen konstaterade i anslutning till detta att det krävdes en lägre grad av sannolikhet för tvångsvård vid ett omedelbart omhändertagande på grund av utredningsskäl än vid ett omedelbart omhändertagande på grund av brister i hemmiljön eller på grund av

---

¹⁰⁸ SOU 1986:20 s. 84,277.

¹⁰⁹ SOU 1977:40 s. 409ff.

¹¹⁰ SOU 1977:40 s. 410-413.

¹¹¹ SOU 1977:40 s. 409-411,413.

den unges eget beteende. Det var tillräckligt att det kunde antas att det var sannolikt att ett slutgiltigt omhändertagande var för handen.¹¹²

5.4 Översyn av LVU

5.4.1 Inledning

Då Socialberedningens betänkande SOU 1986:20 var slutfört lämnade dåvarande statsrådet vid Socialdepartementet i uppdrag åt justitieombudsmannen Tor Sverne att tillika med Socialberedningen göra en översyn av GLVU.¹¹³ Sverne företog således en översyn av den då aktuella lagstiftningen och kommenterade samtidigt Socialberedningens förslag till ny lagstiftning. Detta arbete resulterade i promemorian Översyn av LVU, Ds S 1987:3.

Enligt Sverne var anledningen till att regeringen ville ha en översyn av lagstiftningen att man ansåg att lagen behövde förtydligas och preciseras.¹¹⁴ Den samhällskritik som antagligen hade spelat en viss roll vid regeringens utformning av nya direktiv nämndes helt kortfattat av Sverne.

Svernes grundinställning till ny lagstiftning var i princip att lagen borde förtydligas och preciseras.¹¹⁵ De förtydliganden som föreslogs i betänkandet gällde i första hand de förutsättningar för vård som beskrevs i 2 och 3§§ LVU.

5.4.2 Uppenbar risk

Sverne föreslog liksom Socialberedningen att begreppet fara skulle överges i bedömningen av huruvida tvångsvård var för handen. Istället ansåg han att det skulle föreligga en uppenbar risk för den unges hälsa eller utveckling i både miljö- respektive beteendefallen. Sverne ville med denna förändring att förutsättningarna för ett ingripande skulle framstå tydligare än tidigare. Dessutom innebar ändringen en skärpning av lagen vad gäller ingripanden i beteendefallen. Socialtjänstens ansvar för de äldre barnen skulle således genom förslaget komma att ökas.¹¹⁶

Uttrycket uppenbar risk för den unges hälsa eller utveckling var enligt Sverne lämpligt att använda som rekvisit vid bedömningen av om ett LVU-ingripande skulle föreligga. Eftersom ett tvångs-ingripande är en mycket allvarlig åtgärd, fick det inte enligt Sverne vara fråga om en obetydlig risk, utan om en mer allvarlig risk för att LVU skulle vara tillämplig.¹¹⁷ Samtidigt ansåg han att det

---

¹¹² SOU 1977:40 s. 409ff.

¹¹³ Ds S 1987:3 s. 1,4,39.

¹¹⁴ Ds S 1987:3 s. 4.

¹¹⁵ Ds S 1987:3 s. 5.

¹¹⁶ Ds S 1987:3 s. 73.

¹¹⁷ Ds S 1987:3 s. 11.

skulle vara alltför drastiskt att använda sig av uttrycket stor risk, vilket hade föreslagits av Socialberedningen.

5.4.3 Det omedelbara omhändertagandet

Angående det omedelbara omhändertagandet redogjorde Sverne kortfattat för Socialberedningens synpunkter, vilka hade gjort gällande att myndigheterna hade tillämpat bestämmelserna om det omedelbara omhändertagandet på ett felaktigt sätt.¹¹⁸ Sverne tillbakavisade dessa påståenden och hänvisade till en undersökning av det omedelbara omhändertagandet som han själv vid ett tidigare tillfälle företagit.¹¹⁹ Denna undersökning visade att till övervägande del så bifölls socialnämndernas ansökan om omedelbart omhändertagande av länsrätterna. De flesta tvångsingripanden enligt 6§ grundade sig vidare på missförhållanden som innebar skada för barnet eller den unge. Omhändertaganden av utredningsskäl hade bara skett i ett fåtal fall. Undersökningen gav således inget stöd för att de sociala myndigheterna skulle använda sig av det omedelbara omhändertagandet med hänvisning till utredningen annat än restriktivt.

Sverne var negativt inställd till att förändra det omedelbara omhändertagandets funktion.¹²⁰ Han ansåg istället att det hade en viktig uppgift att fylla som inte kunde ersättas med något annat förfaringsätt. Sverne menade vidare att även möjligheten till ett omedelbart omhändertagande med hänvisning till utredningen borde kvarstå.¹²¹ Han menade att det kunde finnas situationer där ett tvångsomhändertagande på dessa grunder kunde vara befogat. Exempel på en sådan situation var då det fanns risk att föräldrar skulle komma att avvika med ett barn som var under utredning. Det fanns även enligt Sverne tillfällen då man snabbt skulle behöva säkra bevisning och ett omedelbart omhändertagande kunde vara nödvändigt, exempelvis vid misstankar om sexuella övergrepp eller misshandel i en familj.

5.4.4 Rättssäkerheten

Sverne underströk vidare att tvångslagstiftningen rörande barn och ungdomar borde vara klar och otvetydig eftersom det är fråga om frihetsberövanden. Rättssäkerheten för de drabbade ansågs således viktig.¹²² Men han betonade samtidigt att lagens syfte var att ge ett skydd för barn och unga. Det var barnets bästa som skulle vara det väsentliga och det kunde därför vara missvisande att som Socialberedningen tala om en avvägning mellan barns behov och föräldrars rättssäkerhet. Barnets bästa skulle alltid vara vägledande vid tillämpningen av LVU.

---

¹¹⁸ Ds S 1987:3 s. 77.

¹¹⁹ Ds S 1987:3 s. 78-80.

¹²⁰ Ds S 1987:3 s. 12,79-80.

¹²¹ Ds S 1987:3 s.80-81.

¹²² Ds S 1987:3 s. 54,63.

Sverne påpekade det faktum att statistiska uppgifter hade givit vid handen att tvångsomhändertagandena hade minskat sedan LVU:s ikraftträdande. Han menade att det fanns flera möjliga förklaringar till minskningen.¹²³ Om det var så att den berodde på att antalet frivilliga insatser ökat hade någonting positivt inträffat och intentionerna med LVU hade i sådana fall infriats.

Det var dock inte omöjligt att minskade ekonomiska resurser var en bidragande orsak till att tvångsingripandena hade blivit färre. En annan trolig förklaring kunde dock enligt Sverne vara lagens vaghet, vilken kunde ha varit orsaken till minskningen av antalet tvångsomhändertaganden. Ansvariga myndigheter kanske hade påverkats av kritiken i massmedia och därmed blivit försiktigare i sin tillämpning av lagen. Speciellt framhölls att tvångsomhändertaganden i beteendefallen kraftigt hade minskat vilket kunde innebära att myndigheterna faktiskt ingrep i ett alltför sent skede i dessa fall. För att komma till rätta med dessa problem förespråkade Sverne en preciserad lagstiftning. Detta krävdes för att tillgodose rättssäkerheten och för att kunna nå upp till lagens mål om ett skydd för barn och ungdomar.

5.5 Vård i vissa fall av barn och unga

5.5.1 Inledning

De propositioner som ligger till grund för den rådande lagstiftningen består av propositionen om vård i vissa fall av barn och unga, prop 1989/90:28, och prop 1979/80:1 Om socialtjänsten del A och B.

I propositionerna fastslås att sociallagstiftningen ska bestå av en ramlag innehållande bestämmelser om samhällets grundläggande ansvar med en betoning på frivillighet och samverkan.¹²⁴ Den vård som de sociala myndigheterna måste utöva under tvång ska lagfästas i speciella tvångslagar, vilket för de ungas del ska ske i en lag med särskilda bestämmelser om vård av unga.¹²⁵

I den senare propositionen uttrycks en vilja att förändra lagstiftningen rörande barn och unga. Huvudsyftet med förändringen är att försöka göra LVU tydligare.¹²⁶ De förtydliganden som man föreslår innebär främst att rekvisiten för vård i 2 och 3 §§ LVU förändras i och med att man väljer att definiera vissa problemsituationer direkt i lagen och att farerekvisitet byts ut mot ett riskrekvisit.

---

¹²³ Ds S 1987:3 s. 42-43,56.

¹²⁴ Prop 1979/80:1A s. 1,133,137ff,208ff.

¹²⁵ Prop 1979/80:1A s. 1,4,498-499.

¹²⁶ Prop 1989/90:28 s. 1,96.

5.5.2 Påtaglig risk

I prop 1989/90:28 hävdas att farerekvisitet kan verka vagt och svårt att tillämpa i praktiken. Istället förespråkas införandet av ett riskrekvisit. Det enda som talar för att farerekvisitet skulle fortsätta att gälla i den nya lagstiftningen är att uttrycket är inarbetat.¹²⁷

I propositionen hävdas vidare att riskrekvisitet måste preciseras. Som tidigare nämnts föreslog Sverne begreppet uppenbar risk. Enligt regeringen kan detta uttryck få till följd att det felaktigt ges en alltför restriktiv tolkning. Uppenbar risk används exempelvis i LVM för att beskriva att skadeverkningar hos en person på grund av missbruk är nära förestående vid ett fortsatt missbruk.¹²⁸

Avskaffandet av farerekvisitet och införandet av ett riskrekvisit är inte ämnat att ändra förutsättningarna för ett ingripande i skärpande riktning, utan är endast avsett att förtydliga risknivån. Man finner till slut att det mest lämpliga uttrycket är påtaglig risk. Detta uttryck ger enligt propositionen god vägledning då det gäller att fastställa risknivån. Risken för den unge att skadas till hälsa eller utveckling ska nämligen vara konkret, det ska enligt propositionen¹²⁹ "finnas omständigheter som ger belägg för att skada föreligger." Den risk som lagen uttrycker ska vidare inte vara ringa eller övergående. Barnet eller den unge måste ha ett tydligt vårdbehov för att ett tvångsingripande ska kunna genomföras.

I propositionen uttrycks även oro över hur det dåvarande farerekvisitet i beteendefallen hade kommit att tillämpas i praktiken.¹³⁰ Vissa omständigheter hade gjort gällande att ingripanden i beteendefallen ofta inte skedde förrän i ett sent skede då det kunde vara svårt att bryta en ogynnsam utveckling. Därmed anser man att det är olämpligt att i lagstiftningen använda sig av olika risknivåer i miljö- respektive beteendefallen.

5.5.3 Farebedömningen

I 1§ p. 1 och 2 lagförslaget i den äldre propositionen finns grunderna för vård.¹³¹ Liksom i Socialutredningens förslag krävs i miljöfallen att den unges hälsa eller utveckling ska vara utsatt för fara på grund av brister i omsorgen eller på grund av något annat förhållande i hemmet, och i beteendefallen krävs att den unge utsätter sin hälsa eller utveckling för allvarlig fara, för att tvångsvård ska vara för handen.¹³²

---

¹²⁷ Prop 1989/90:28 s. 61.

¹²⁸ Prop 1989/90 s. 62.

¹²⁹ Prop 1989/90 s. 63.

¹³⁰ Prop 1989/90:28 s. 66-67.

¹³¹ Prop 1979/80:1A s. 500,580-583.

¹³² Prop 1979/80:1A s. 500,581-583.

I specialmotiveringen ges närmare upplysningar om de situationer som vid farebedömningen kan föranleda ett beslut om vård enligt LVU. Anledningen till att det i beteendefallen krävs allvarlig fara för den unges hälsa eller utveckling, är enligt lagstiftaren att tvångsvården i dessa fall rör ungdomar, och därmed bör farerekvisitet skärpas. Detta innebär dock inte att den fara som den unge ska vara utsatt för behöver innehålla konstaterade skadeverkningar av social eller medicinsk natur. Enligt propositionen är det faran för den unge, eller den unges vårdbehov, som ska vara avgörande. Någon samhällsskyddsaspekt finns inte med i lagförslaget.¹³³

Angående farerekvisitet överensstämmer propositionens och Socialutredningens förslag i det att det i miljöfallen ska föreligga fara för den unges hälsa eller utveckling på grund av brister i hemmiljön, och att det i beteendefallen ska föreligga en allvarlig fara för den unges hälsa eller utveckling.¹³⁴

Några remissinstanser var kritiska till att det skulle krävas allvarlig fara i beteendefallen eftersom ett skadligt beteende hos en ungdom borde brytas i ett tidigt skede. Dessa synpunkter tillbakavisas dock i propositionen och istället framhålls att en skärpning av farerekvisitet är mest lämpligt eftersom, då det exempelvis gäller missbruk, inte endast bruk vid enstaka tillfällen ska kunna föranleda tvångsvård. Vidare måste åldern tillmätas betydelse eftersom det i dessa fall oftast är fråga om äldre barn, vars självbestämmanderätt är viktig. Det poängteras dock att valet av allvarlig fara i lagtexten inte ska få innebära att socialnämnden väntar för länge med att ingripa i fall där en ungdom riskerar att skada hälsa eller utveckling på grund av sitt beteende. Lagtexten ger utrymme åt ingripanden innan konstaterad skada har uppkommit eftersom det endast behöver föreligga en allvarlig fara för skada.

5.5.4 Det omedelbara omhändertagandet

I lagförslaget i proposition 1979/80:1 Del A återfinns bestämmelser om det omedelbara omhändertagandet i 6§ som lyder:¹³⁵

“6§ Socialnämnden får besluta att den som är under 20 år skall omhändertas omedelbart om det är sannolikt att den unge behöver beredas vård med stöd av denna lag och rättsens beslut inte kan avvaktas med hänsyn till risken för den unges hälsa eller utveckling eller till att den fortsatta utredningen allvarligt kan försvåras eller vidare åtgärder hindras.”

I propositionen fastslås att det i vissa fall är nödvändigt att tvångsomhänderta ett barn eller en ungdom med omedelbar verkan från det att socialnämnden fått

¹³³ Prop 1979/80:1A s. 500,583.

¹³⁴ Prop 1979/80:1C s. 12-13,96-98.

¹³⁵ Prop 1979/80:1A s. 18,589.

kännedom om barnets eller den unges levnadsförhållanden.¹³⁶ För att ett sådant omhändertagande ska få ske krävs att det är sannolikt att barnets eller den unges behov av vård enligt 1§ är uppfyllda. Det krävs vidare att situationen är akut eller att det av utredningsskäl är nödvändigt med ett omedelbart omhändertagande. Lagstiftaren framhåller att det ska föreligga en akut fara för barnets eller den unges hälsa eller utveckling. Av propositionen framgår vidare att ett omedelbart omhändertagande med hänvisning till utredningen kan ske om exempelvis föräldrarna eller den unge inte medverkar vid en utredning.

I del C av nämnda proposition redogör dåvarande departementschef för sin ståndpunkt angående tvångsvårdens nödvändighet.¹³⁷ Han menar att visserligen så betonas frivillighetsaspekten i den nya lagstiftningen, men det måste ändå ges utrymme i lagen för att tillgripa tvång i vissa situationer. Det kan även vara nödvändigt med ett interimistiskt beslut angående tvångsvård i avvaktan på ett domstolsbeslut. Syftet med ett sådant beslut är att tillgodose ett omedelbart vårdbehov.

Vid ett omedelbart omhändertagande ska det, enligt departementschefen, vara sannolikt att barnet eller den unge behöver beredas vård med stöd av lagen. Det ska vara sannolikt att vård behöver beredas på grund av brister i omsorgen om honom eller på grund av hans eget beteende.¹³⁸

Enligt departementschefen ska socialnämnden vid sin prövning av huruvida ett omedelbart omhändertagande bör ske först pröva huruvida barnet eller den unge har ett vårdbehov på grund av brister i omsorgen eller på grund av det egna beteendet. Om man konstaterar att det föreligger ett vårdbehov bör man sedan pröva huruvida vårdbehovet är akut med hänsyn till risken för den unges hälsa eller utveckling.

Om inte vårdbehovet är akut kan det ändå finnas skäl till ett omedelbart omhändertagande om det är nödvändigt med hänsyn till utredningen. I sådana fall måste man först konstatera att det föreligger ett vårdbehov enligt ovan och sedan konstatera att det finns risk för att den fortsatta utredningen allvarligt kommer att försvåras eller vidare åtgärder hindras.¹³⁹

5.5.5 Sannolikhetsrekvisitet

Sannolikhetsrekvisitet behandlas inte direkt i prop 1989/90:28 utan man nöjer sig med att konstatera att det omedelbara omhändertagandet är en provisorisk åtgärd som inte bör bli alltför långvarig.¹⁴⁰ Bestämmelserna som rör det omedelbara omhändertagandet i lagförslaget innehåller således inga förändringar mot vad som gällde enligt GLVU.

---

¹³⁶ Prop 1978/80:1A s. 504,589-590.

¹³⁷ Prop 1979/80:1C s. 9,12-13.

¹³⁸ Prop 1979/80:1C s. 37,103.

¹³⁹ Prop 1979/80:1C s. 38,103-104.

¹⁴⁰ Prop 1989/90:28 s. 77-78.

I del C av den äldre propositionen diskuteras sannolikhetsrekvisitet något. Det framgår bland annat att om det är fråga om ett omedelbart omhändertagande med hänsyn till utredningen så krävs att det på starka skäl kan antas att vård med stöd av lagen är nödvändig.¹⁴¹

I propositionen tas vidare det förhållandet upp att det ibland kan vara nödvändigt med ett omedelbart omhändertagande efter det att en utredning är färdig, men innan länsrätten har fattat beslut om vård. Detta förhållande kan exempelvis inträffa om en ansökan om vård inkommer precis innan en helg. Om det i ett sådant fall anses att vården inte kan avvaktas kan socialnämnden besluta om ett omedelbart omhändertagande. Det konstateras att ett omedelbart omhändertagande på dessa grunder vilar på en hög grad av sannolikhet.¹⁴²

5.5.6 Rättssäkerheten

I prop1989/90:28 fastslås att det grundläggande syftet med lagen är att skydda barn och ungdomar. Gamla naturrättsliga tankegångar gör sig också gällande genom uttalanden om tvångsomhändertaganden som en gynnsam lösning för den som drabbas.¹⁴³ Det understryks dock att tvångslagstiftningen i fråga ska vara omgärdad av starka rättssäkerhetsgarantier. Samtidigt behöver en alltför preciserad lagstiftning inte enbart vara fördelaktig.¹⁴⁴ En för snävt hållen lag kan få som konsekvens att vissa problemsituationer hamnar utanför lagen. Den måste innehålla konkreta bestämmelser som anger vad som krävs för att ett tvångsomhändertagande ska få ske.

5.6 Socialutskottet

5.6.1 Tillstyrkande av prop 1989/90:28

Utskottet tillstyrker i betänkandet, Vård i vissa fall av barn och ungdomar SoU 1989/90:15, i stort regeringens förslag på ny lagstiftning angående tvångsvården av barn och unga. Man anser det vara viktigt att samhället ska ha en yttersta möjlighet att ta till tvångsåtgärder då barn och unga har behov av vård och detta behov inte kan tillgodoses under frivilliga former. De bestämmelser som reglerar tvångsomhändertaganden måste vidare vara av sådan beskaffenhet att rättssäkerheten inte åsidosätts.¹⁴⁵

---

¹⁴¹ Prop 1979/80:1C s. 38.

¹⁴² prop 1979/80:1C s. 38.

¹⁴³ Prop 1989/90:28 s. 52.

¹⁴⁴ Prop 1989/90:28 s. 51,59.

¹⁴⁵ SoU 1989/90:15 s.1,10-11.

5.6.2 Motioner

Utskottet instämmer i de åsikter som gjorde gällande att GLVU innehöll vaga rekvisit och att lagen därigenom var svår att tillämpa. Speciellt de små barnen riskerade att fara illa i onödan eftersom de sociala myndigheterna inte vågade ingripa i ett tidigt skede. Vissa motionärer yrkade på att lagen ska preciseras till förmån för ett ökat skydd för de allra yngsta och mest sårbara barnen.¹⁴⁶ Utskottet avslår dock dessa motioner eftersom man anser att införandet av ett riskrekvisit och preciseringar av vissa problemsituationer i lagen uppfyller det skydd för barn och ungdomar som lagen är avsedd att ge.¹⁴⁷

Några motionärer yrkade på att det av lagen skulle framgå att en ansökan om vård ska innehålla uttalanden från psykologisk eller därmed jämförbar expertis angående barnets eller den unges vårdbehov.¹⁴⁸ Utskottet delar den uppfattningen att läkarundersökningar och barnpsykiatriska undersökningar kan vara mycket värdefulla vid bedömningen av om det föreligger ett vårdbehov. Man fastslår dock att det ska avgöras i varje enskilt fall vilken form av undersökning som bör företas.¹⁴⁹

Angående det omedelbara omhändertagandet ansåg vissa motionärer att det borde vara svårare att genomföra ett sådant omhändertagande. För det första tyckte man att tidsfristerna för domstols prövning av det interimistiska beslutet borde förkortas. Dessutom borde det enligt ordalydelsen i lagrummet vara fråga om en "stor" eller "allvarlig risk" för den unges hälsa eller utveckling för att ett omedelbart omhändertagande skulle kunna ske.¹⁵⁰ Utskottet menar att den möjlighet som det omedelbara omhändertagandet ger, att ingripa i allvarliga krissituationer, är nödvändig. Det förslag angående både förutsättningar för ett sådant ingripande och därmed följande tidsfrister som ges i proposition 1989/90:28 är enligt utskottet tillfredsställande.

Det förhållandet att ett omedelbart omhändertagande riskerar att inte kunna prövas av Regeringsrätten framhölls av en motionär. Hon menade att det är olyckligt om inte Regeringsrätten ges möjlighet att ta ställning till det omedelbara omhändertagandet och de grunder som beslutet bygger på. I fall där socialnämndens beslut om omedelbart omhändertagande inte fastställs av länsrätten är det mycket olyckligt att beslutet inte prövas av Regeringsrätten på grund av den långa handläggningstiden.¹⁵¹ Utskottet delar inte motionärens uppfattning och tycker inte att det finns någon anledning att skynda på handläggningstiden, eftersom det redan finns bestämmelser i lagen om att ärenden enligt LVU ska handläggas skyndsamt.¹⁵²

---

¹⁴⁶ SoU 1989/90:15 s.14.

¹⁴⁷ SoU 1989/90:14 s.15.

¹⁴⁸ SoU 1989/90:14 s.20.

¹⁴⁹ SoU 1989/90:14 s.21-22.

¹⁵⁰ SoU 1989/90:14 s.23.

¹⁵¹ SoU 1989/90:14 s.25.

¹⁵² SoU 1989/90:14 s.25.

5.6.3 Socialutskottets åsikter gällande prop 1979/80:1

Den äldre propositionen från år 1980 behandlas av Socialutskottet i betänkandet 1979/80:44, Om socialtjänsten. Socialutskottet ansluter sig till den föreslagna uppdelningen av frivillig vård respektive tvångsvård i separata lagar. Det understryks att socialnämnden inte kan frångå sitt yttersta ansvar för barn och ungdomar och nämnden kan vid uteblivet samtycke ta till tvångsåtgärder enligt de speciella tvångslagarna på området.¹⁵³ Det anförs inte några större betänkligheter vad gäller regeringens lagförslag angående tvångsvården för barn och unga, utan enigheten är fullständig vid tillstyrkandet av propositionen.¹⁵⁴

5.6.4 Det omedelbara omhändertagandet

Vad gäller de föreslagna bestämmelserna om det omedelbara omhändertagandet hävdar Socialutskottet att det viktigaste vid tillämpningen av dessa regler är att beakta vad som är lämpligast för barnet. Man diskuterar främst det problem som kan uppstå om ett omedelbart omhändertagande tvingas upphöra på grund av att länsrätten inte godkänner socialnämndens beslut om omedelbart omhändertagande.¹⁵⁵ Om ärendet i sådana fall överklagas och kammarrätten anser att vård enligt LVU är aktuell måste således barnet eller den unge omhändertas på nytt. För att förhindra ett avbrott i vården föreslår utskottet att även besvärinstanserna ska kunna besluta om ett omedelbart omhändertagande. Utskottet menar att det i liknande situationer inte bör vara så att¹⁵⁶: "den domstol som formellt handlägger målet är formellt förhindrade att agera på det sätt som anses vara lämpligast för barnet." Man är således emot att formella hänsyn ska motverka en efterlevnad av lagens syfte, barnets eller den unges bästa.

Socialutskottet instämmer i det lagförslag som regeringen lämnar i prop 1979/80:1 vad gäller 6§ LVU. Man vill dock införa ytterligare en möjlighet att ingripa med ett omedelbart omhändertagande. Även kammarrätten ska kunna besluta om ett omedelbart omhändertagande efter ett avslag hos länsrätten angående socialnämndens beslut om omedelbart omhändertagande. Kammarrättens beslut om omedelbart omhändertagande kommer då att vila på samma grunder som socialnämndens beslut enligt lagen gör. Det ska således vara sannolikt att vård enligt lagen är för handen och vårdbehovet ska vara akut. Någon närmare precisering av sannolikhetsbegreppet görs inte av Socialutskottet i det aktuella betänkandet.

---

¹⁵³ SoU 1979/80:44 s.30-31,98-99.

¹⁵⁴ SoU 1979/80:44 s.73,99.

¹⁵⁵ SoU 1979/80:44 s.101,115.

¹⁵⁶ SoU 1979/80:44 s.101.

6 Allmänna råd från Socialstyrelsen

Socialstyrelsens allmänna råd ska vara vägledande för de sociala myndigheternas handläggning av olika ärenden. De råd som Socialstyrelsen ger angående tillämpligheten av LVU tillåter under vissa omständigheter en extensiv tolkning av sannolikhetsrekvisitet. Vid en avvägning av barnets skyddsintresse och den enskildes rättssäkerhet väger skyddsintresset tyngst. Denna distinktion gäller framförallt om det är ett mindre barn som misstänks vara utsatt för misshandel eller otillbörligt utnyttjande. Socialstyrelsen är under vissa förutsättningar benägen att acceptera en tämligen hög grad av osäkerhet vid bedömningen av om 6§ LVU är tillämplig.

6.2 Allmänna råd rörande LVU

6.2.1 Inledning

Det senaste allmänna rådet från Socialstyrelsen rörande LVU, Tillämpningen av lagen (1990:51) med särskilda bestämmelser om vård av unga, SOSFS 1997:15 (S), innehåller förslag och anvisningar på hur lagen bör tillämpas. Det finns även ett äldre allmänt råd, LVU lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga 1981:2, där Socialstyrelsen ger sin syn och förslag på hur den då gällande GLVU borde tillämpas. De aktuella allmänna råden innehåller inte några större olikheter sinsemellan vad gäller tillämpningen av 6§ LVU.

Socialstyrelsen redogör för de allmänna intentionerna med den sociala lagstiftningen. Lagens helhetssyn och en större respekt för individen är ju, som tidigare nämnts, viktiga inslag i sociallagstiftningen. Vidare redogörs för uppdelningen av frivilliga insatser respektive tvångsinsatser i skilda lagar.¹⁵⁷

6.2.2 Påtaglig risk

I LVU från 1990 är farerekvisitet utbytt mot ett riskrekvisit. Riskrekvisitet gäller både miljö- respektive beteendefallen. Socialstyrelsen fastslår därmed att ett missförhållande i barnets eller den unges hemmiljö kan leda till ett tvångsingripande från samhällets sida. Den unges eget beteende kan också leda till ett tvångsomhändertagande. I båda dessa fall ska den rådande situationen innebära en påtaglig risk för barnets eller den unges hälsa.¹⁵⁸ För att kunna fastställa när riskrekvisitet är uppfyllt menar Socialstyrelsen att en social bedömning i vid bemärkelse av barnets eller den unges situation ska genomföras. För att få en så säker bedömning som möjligt kan de sociala myndigheterna tillkalla experthjälp som ett komplement till den sociala

¹⁵⁷ SoS 1981:2 s.20-21.

¹⁵⁸ SOSFS 1997:15 (S) s.20.

bedömningen. Denna hjälp kan bestå av rättsläkarintyg, barnpsykiatriskt intyg, psykologutlåtande etc.

Socialstyrelsen redogör för de förutsättningar som ska föreligga vid ett tvångsingripande enligt LVU. Man delar upp förutsättningarna i tre rekvisit som alla måste vara uppfyllda för att ett tvångsingripande ska kunna ske.¹⁵⁹ För det första ska man kunna konstatera ett visst missförhållande, vilket antingen kan innebära att det föreligger brister i barnets hemmiljö eller att den unge har beteendeproblem. Missförhållandet ska vidare enligt Socialstyrelsen medföra en påtaglig risk för den unges hälsa eller utveckling. Det ska även för att lagen ska vara tillämplig vara fråga om en sådan situation att det inte är möjligt att bereda den unge vård på frivillig väg.

Socialstyrelsen fastslår vidare att rekvisitet påtaglig risk visserligen inte innebär att man måste kunna konstatera en skada hos barnet eller den unge för att ett tvångsingripande ska kunna ske.¹⁶⁰ Dock indikerar begreppet påtaglig risk att det måste vara fråga om en risk som inte kan sägas vara försumbar eller ringa. Det måste vara fråga om:¹⁶¹ "konkreta omständigheter som talar för att en risk för skada föreligger".

6.2.3 Grunderna för vård

I de aktuella allmänna råden redovisas olika missförhållanden som kan leda till ett tvångsomhändertagande. Det innehåller exempel på olika typsituationer då ett tvångsomhändertagande enligt lagen bör ske. Speciell uppmärksamhet ägnas åt misshandel.¹⁶² Socialstyrelsen nämner olika former av misshandel och hänvisar till BrB för att kunna definiera vad som inordnas under begreppet och när misshandeln ska anses som grov. Misshandel av små barn nämns särskilt. Dessa bör i regel skiljas från sin hemmiljö om de utsatts för misshandel.¹⁶³ Detta följer av att lagens primära syfte är att vara ett skydd för barnet.

Då de sociala myndigheterna har att bedöma huruvida ett barn ska tvångsomhändertas på grund av misshandel är det inte BrB:s kriterier som ska vara avgörande.¹⁶⁴ LVU kan bli tillämplig även om det inte enligt BrB går att fastställa vem som varit skyldig till en eventuell misshandel. LVU kan även bli tillämplig om misshandeln inte faller in under misshandelsbegreppet i BrB.

En eventuell polisutredning som pågår parallellt med den sociala utredningen ska inte vara vägledande för socialnämndens bedömning, utan nämnden ska företa en självständig utredning angående barnets hela situation. En polisutredning kan tillföra viss information, men ett eventuellt frikännande av en gärningsman innebär inte att socialnämnden behöver lägga ner sin utredning angående eventuell vård av ett barn. Socialnämnden rekommenderas således

---

¹⁵⁹ SOSFS 1997:15 (S) s.11, SoS 1981:2 s.21.

¹⁶⁰ SOSFS 1997:15 (S) s.20.

¹⁶¹ SOSFS 1997:15 (S) s.20.

¹⁶² SOSFS 1997:15 (S) s.24-25.

¹⁶³ SOSFS 1997:15 (S) s.25.

¹⁶⁴ SOSFS 1997:15 (S) s.25, SoS 1981:2 s.28.

att företa en självständig utredning. Denna utredning ska enligt Socialstyrelsen inte:¹⁶⁵ “stå eller falla med bevisningen av övergreppet som sådant”.

Socialstyrelsen tar även upp andra rekvisit som enligt lagen kan föranleda ett tvångsingripande.¹⁶⁶ Bland dessa rekvisit finns psykisk misshandel, otillbörligt utnyttjande och brister i omsorgen. Vad gäller det senare rekvisitet finns det vissa typsituationer som kan innebära att rekvisitet brister i omsorgen är uppfyllt. Sådana situationer är om föräldrarna missbrukar alkohol eller narkotika, är aggressiva, eller om någon av föräldrarna lider av psykisk sjukdom. Dessa olika problem kan vara mer eller mindre synliga utåt. Ett barn kan dock uppvisa beteenden som kan indikera att något av ovanstående problem föreligger. Dessa symptom kan bestå av beteendestörningar eller psykosomatiska besvär.

Om det förhåller sig så att någon av de ovanstående typsituationerna föreligger är det inte tillräckligt att man kan påvisa detta för att LVU ska vara tillämplig. Lagen kräver att de sociala myndigheterna ska kunna visa att missförhållandet innebär att barnets behov inte blir tillgodosedda.¹⁶⁷ Det behöver dock inte vara fråga om en konstaterbar skada, om det finns störningar hos ett barn kan detta vara en indikation på att barnet är i behov av vård.¹⁶⁸

Ifråga om ingripanderekvisiten i beteendefallen innehåller det allmänna rådet inga speciella preciseringar vid en jämförelse med de lagförarbeten som har redovisats tidigare. Det finns därför ingen anledning att närmare gå in på Socialstyrelsens råd angående tillämpningen av dessa rekvisit. Det kan dock nämnas att missbruk av anabola steroider, enligt Socialstyrelsen, kan falla under begreppet annat socialt nedbrytande beteende beroende på brukets omfattning m.m.¹⁶⁹

6.2.4 Det omedelbara omhändertagandet

För att ett omedelbart omhändertagande ska kunna genomföras krävs enligt Socialstyrelsen att två rekvisit är uppfyllda.¹⁷⁰ Det måste vara sannolikt att LVU är tillämplig och situationen måste vara så akut att länsrättens beslut om vård inte kan avvaktas. Situationen kan vara akut antingen på grund av att det föreligger ett vårdbehov eller på grund av att utredningen kan komma att försvåras.

---

¹⁶⁵ SoS 1981:2 s.29.

¹⁶⁶ SOSFS 1997:15 (S) s.26-27.

¹⁶⁷ SOSFS 1997:15 (S) s.27.

¹⁶⁸ SoS 1981:2 s.27-28.

¹⁶⁹ SOSFS 1997:15 (S) s.32-33.

¹⁷⁰ SoS 1981:2 s.60-61.

Det interimistiska beslutet måste grundas på en preliminär bedömning av om lagen är tillämplig eller inte.¹⁷¹ Detta uttrycks som att:¹⁷² “ I akuta situationer måste ibland en tämligen hög grad av osäkerhet accepteras”. Vidare menar man att om det senare skulle visa sig att det inte föreligger ett vårdbehov då ett barn har omedelbart omhändertagits så behöver inte detta innebära att beslutet om omedelbart omhändertagande var felaktigt.

Det aktuella allmänna rådet innehåller även beskrivningar på situationer då ett omedelbart omhändertagande enligt 6§ LVU kan vara påkallat.¹⁷³ Om det förhåller sig så att ett barn behöver omedelbar läkarvård och föräldrarna motsätter sig detta kan myndigheterna omedelbart omhänderta ett barn. Om ett litet barn plötsligt står utan vårdnadshavare kan 6§ LVU bli tillämplig och om ett barn skulle hittas övergivet och föräldrarna inte står att finna kan likaledes den aktuella bestämmelsen bli tillämplig. Slutligen kan det bli aktuellt med ett omedelbart omhändertagande om det finns misstankar om att ett barn misstänks vara utsatt för misshandel eller annat övergrepp.

6.2.5 Sannolikhetsrekvisitet

Socialstyrelsen menar helt i överensstämmelse med förarbetena till lagen att det är mycket viktigt att rättssäkerheten inte åsidosätts vid tvångsomhändertaganden av barn. Därför förespråkar man att det ska krävas starka skäl för att de sociala myndigheterna ska kunna ta till ett tvångsingripande. Man understryker dock att då det är fråga om ett omedelbart omhändertagande måste man ta speciell hänsyn till lagens skyddssyfte.¹⁷⁴ Därmed kan sannolikhetsbedömningen modifieras beroende på vilken situation som föreligger i det aktuella fallet.

Lagens skyddssyfte är så viktigt att man förespråkar lägre beviskrav under vissa förutsättningar. Socialstyrelsen fastslår:¹⁷⁵ “I akuta krissituationer måste ibland en tämligen hög grad av osäkerhet accepteras”. Detta uttalande grundas bland annat på att utredningen vid ett omedelbart omhändertagande vanligtvis är ofullständig. Om det föreligger misstankar om allvarlig misshandel av ett litet barn eller om det föreligger allvarliga misstankar om sexuella övergrepp behöver inte beviskraven ställas så högt.

Socialstyrelsen menar vidare att då det är fråga om allvarligare misshandel av små barn eller sexuella övergrepp så bör barnen i regel inte stanna kvar i hemmet och man tror inte heller att det i sådana fall finns något större utrymme för frivilliga insatser. I dessa fall förespråkas att socialnämnden tar till:¹⁷⁶ “snabba och resoluta åtgärder”.

---

¹⁷¹ SOSFS 1997:15 (S) s.41.

¹⁷² SOSFS 1997:15 (S) s.41.

¹⁷³ SOSFS 1997:15 (S) s.42.

¹⁷⁴ SoS 1981:2 s.60.

¹⁷⁵ SOSFS 1997:15 (S) s.41 SoS 1981:2 s.60.

¹⁷⁶ SoS 1981:2 s.30.

Det framhålls vidare att:¹⁷⁷ “Kravet att 2 och 3§ LVU sannolikt ska vara tillämpliga innebär i och för sig ett relativt starkt krav, men måste nyanseras något beroende på vilken situation det gäller. Det ställs högre krav då utredningsskäl ligger till grund för ingripande än då ett akut vårdbehov bedöms föreligga”.

Angående omedelbart omhändertagande med hänsyn till utredningen bör ett sådant endast ske om det, enligt Socialstyrelsen, föreligger:¹⁷⁸ “starka skäl” för att ett omhändertagande enligt LVU är för handen. Ett omedelbart omhändertagande enligt denna grund kan bli aktuellt om vårdnadshavaren och/eller barnet inte vill medverka till en nödvändig utredning enligt 50 § SoL.¹⁷⁹ Detsamma gäller om föräldrarna ämnar gömma barnet eller om den unge själva befaras avvika. Även det fallet att förälder hindrar utredningen på annat sätt, exempelvis genom att vägra att låta barnet bli inlagt på sjukhus för utredning, kan det bli aktuellt med ett omedelbart omhändertagande med hänvisning till utredningen.

---

¹⁷⁷ SOSFS 1997:15 (S) s.42.

¹⁷⁸ SOSFS 1997:15 (S) s.43.

¹⁷⁹ SOSFS 1997:15 (S) s.43.

7 Praxis

Sannolikhetsrekvisitet är sparsamt kommenterat i förarbetena och därmed är det rättstillämparen som har att tolka innebörden av det aktuella rekvisitet. Det saknas dock regeringsrättsavgöranden rörande sannolikhetsrekvisitets innebörd, vilket får till följd att det inte finns någon praxis från högsta instans att förlita sig på. Det finns dock ärenden som har JO-anmälts och JO har i anslutning till dessa lämnat synpunkter på tillämpningen av 6§ LVU.

De fall som har föranlett granskning av JO rör främst omedelbara omhändertaganden på grund av att det förelegat misstankar om misshandel eller otillbörligt utnyttjande av ett litet barn. Bevisfrågan är framträdande i dessa fall. Ofta pågår en polisutredning parallellt med den sociala utredningen och bevisfrågan blir ofta problematisk.

7.1 Inledning

Det omedelbara omhändertagandet är speciellt så tillvida att det är en tillfällig lösning som varar under kort tid. Ett barn eller en ungdom kan vara omedelbart omhändertagen under högst fyra veckor enligt 8§ LVU. Inom dessa veckor kan socialnämnden ansöka hos länsrätten om mer varaktig vård enligt lagen. Det finns möjlighet att förlänga denna tidsfrist något, men om så inte görs och socialnämnden inte har kommit in med ansökan om vård, så upphör det omedelbara omhändertagandet enligt 9§ LVU punkt 1.

Det omedelbara omhändertagandet är således en kortvarig åtgärd som antingen leder till att tvångsvården upphör eller att barnet eller den unge blir föremål för mer varaktig tvångsvård. Om man bortser från det i kapitel fyra behandlade fallet, RÅ 1996 Ref 91, som till viss del indirekt behandlade sannolikhetsrekvisitet, finns det tyvärr inte några regeringsrättsavgöranden att stödja sig på då man vill undersöka rättspraxis på området. Det finns flera fall där ett omedelbart omhändertagande har överklagats till Regeringsrätten. Dessa fall har dock inte prövats eftersom frågan enligt Regeringsrätten hade förfallit innan man kunde ta upp den till prövning.¹⁸⁰

Det finns dock vissa beslut gällande tillämpningen av 6§ LVU som har JO-anmälts och dessa kan vara intressanta att analysera vid en undersökning av sannolikhetsrekvisitet. De fall som har kommenterats av JO gäller främst omedelbara omhändertaganden på grund av att man misstänker barnmisshandel eller någon form av otillbörligt utnyttjande av ett relativt litet barn.

¹⁸⁰ Se exempelvis RÅ 1991 not 333 och RÅ 1993 not 411.

7.2 JO:s undersökning rörande tillämpningen av 6§ LVU

7.2.1 Bakgrund

JO, Tor Sverne, beslöt år 1983 att företa en utredning beträffande tillämpningen av 6§ LVU, JO 1984/85 s.178, genom att undersöka ett antal beslut enligt denna bestämmelse. Anledningen till att JO beslutade om att företa en sådan undersökning var den då rådande samhällsdebatten angående tvångsomhändertagandeinstitutet av barn och unga.¹⁸¹

Den undersökning som JO genomförde hade till avsikt att klarlägga huruvida beslut om omedelbara omhändertaganden enligt 6§ LVU fattades på ett tillfredsställande sätt.¹⁸² För att kunna få svar på denna fråga undersökte Sverne beslut rörande det omedelbara omhändertagandet som hade fattats i ett representativt urval kommuner i landet. Sammanlagt kom granskningen att omfatta 185 ärenden från de utvalda kommunerna.

7.2.2 Orsaker till omedelbart omhändertagande

Den absolut vanligaste grunden för ett omedelbart omhändertagande som åberopats, i de av JO granskade fallen, var att barnet eller den unge riskerade att skadas till hälsa och utveckling. Omedelbara omhändertaganden med hänvisning till utredningen hade endast skett i ett fåtal fall. Bland de yngre barnen var den vanligaste orsaken till tvångsomhändertagande alkohol- eller narkotikamissbruk hos föräldrarna. Psykisk ohälsa hos någon av föräldrarna förekom också i ett enligt JO:¹⁸³ "relativt stort antal ärenden". Omedelbara omhändertaganden på grund av misstankar om barnmisshandel eller incest åberopades enligt JO:s undersökning endast i ett litet antal fall.

Andelen tvångsomhändertagna med hänvisning till den unges eget beteende ökade ju äldre de av undersökningen omfattade barnen blev.¹⁸⁴ De omedelbara omhändertagandena av de äldre barnen berodde således främst på att barnet eller den unge riskerade att skada sin hälsa och utveckling på grund av missbruk av beroendeframkallande medel eller kriminalitet.

7.2.3 Domstolsprövningen av det interimistiska beslutet

Av JO:s undersökning framkom att de beslut om omedelbart omhändertagande som hade underställts länsrätten så gott som uteslutande fastställdes av denna instans. Vidare visade undersökningen att det omedelbara omhändertagandet, inte alls i den utsträckning som det enligt vissa kritiker hävdats, slentrianmässigt ledde till ett fortsatt omhändertagande enligt LVU.¹⁸⁵ Enligt JO var det en stor andel, cirka 30 procent, av de omedelbara

---

¹⁸¹ JO 1984/85 s.178-179.

¹⁸² JO 1984/85 s.179.

¹⁸³ JO 1984/85 s.180.

¹⁸⁴ JO 1984/85 s.180-181.

¹⁸⁵ JO 1984/85 s.181.

omhändertagandena som inte efterföljdes av en ansökan om långvarig vård enligt LVU. I de flesta av dessa fall övergick tvångsvården till frivilliga insatser enligt SoL.

De slutsatser som JO drog av den företagna undersökningen var att det omedelbara omhändertagandet fyllde en viktig funktion vid utövandet av det yttersta ansvaret för barn och ungdomar. Den ifrågasatta tillämpningen av 6§ LVU förklarade JO med att det under en övergångsperiod från de motsvarande reglerna i BvL kunde vara svårt att veta hur de nya reglerna borde tillämpas. JO underströk dock att tillämpligheten av den aktuella bestämmelsen antagligen skulle komma att bli mer inarbetad hos de ansvariga myndigheterna. Den av JO företagna undersökningen visade vidare att det omedelbara omhändertagandet svarade upp till de krav på rättssäkerhet som borde ställas vid dylika ingripanden, samtidigt som det innebar ett skydd för utsatta barn och ungdomar.¹⁸⁶

7.3 JO:s ämbetsberättelse

7.3.1 Fallet S.S., misstänkt barnmisshandel

Att det finns betydande svårigheter vid fastställandet av huruvida ett underårigt barn blivit utsatt för misshandel belyses bland annat i JO 1996/97 s.262. I detta fall ifrågasattes huruvida de sociala myndigheterna borde ha omedelbart omhändertagit ett barn, S.S. sju månader, på grund av att det fanns anledning att misstänka att S.S. misshandlades av fadern.

Barnet S.S. vistades på en flyktingförläggning tillsammans med sina föräldrar. Socialnämnden inledde efter anmälan om misstänkt barnmisshandel enligt 71§ SoL en utredning enligt 50§ SoL angående familjen. Anmälaren som var läkare hade behandlat S.S. och då upptäckt att flickan hade ett lårbensbrott, samt ett flertal blåmärken. Den misstänkta barnmisshandeln polisanmälades av de sociala myndigheterna och familjen placerades under samtycke på ett utredningshem. Denna vistelse varade i några månader innan familjen skrevs ut och utredningen avslutades. Ungefär samtidigt lades även polisens förundersökning ner.

Cirka två veckor efter det att familjen återkommit till flyktingförläggningen fick de sociala myndigheterna återigen in en anmälan från läkaren vid förläggningen. Läkaren hade vid en undersökning av S.S. uppmärksammat skador och ett sådant beteende hos S.S, att han misstänkte att hon var utsatt för misshandel. Socialförvaltningen inledde med anledning av anmälan på nytt en utredning angående familjen och modern och S.S. lades in på sjukhus. De sociala myndigheterna gjorde ännu en polisanmälan, som snart lades ner. Efter en kortare vistelse på sjukhuset fick familjen återigen vistas på utredningshem.

---

¹⁸⁶ JO 1984/85 s.181-183.

S.S. avled efter två månaders vistelse på hemmet av skador som hon fått efter misshandel av fadern.

JO fastslår liksom i det tidigare redovisade fallet att barn är särskilt utsatta under sina första levnadsår. De kan inte själva berätta om sin situation eller påkalla hjälp från omgivningen. Om socialnämnden misstänker att ett barn utsätts för misshandel är det enligt JO deras skyldighet att tillse att barnet får det skydd det behöver. Om man inte kan tillförsäkra barnet skydd under samverkan med föräldrarna bör socialnämnden ta till tvångsåtgärder enligt LVU.

JO nämner vidare att det krävs att det finns goda grunder för att de sociala myndigheterna ska kunna ingripa med tvång. Det kan dock vara svårt att få fram bevis i fall då man misstänker att ett litet barn har misshandlats eftersom man vanligtvis endast har föräldrarnas uppgifter att gå efter. Därför måste de sociala myndigheterna göra en allsidig bedömning. JO understryker att¹⁸⁷: "Om det är fråga misstanke om barnmisshandel gör sig därvid barnets behov av skydd naturligen starkt gällande. Endast om barnets säkerhet på annat sätt kan garanteras kan nämnden, om förutsättningarna för omhändertagande i övrigt är uppfyllda, underlåta att fatta beslut härom." Den avvägning som ska göras av å ena sidan det trauma som en separation från föräldrarna innebär och de risker som barnet utsätts för, får enligt JO, inte innebära att barnets säkerhet äventyras.

JO fäster således stor vikt vid det skydd för barn och unga som LVU ska befrämja. Detta bör innebära att sannolikhetsrekvisitet inte behöver ställas alltför högt då det gäller att trygga de yngre barnens säkerhet. I det aktuella fallet vistades barnet tillsammans med sina föräldrar på ett utredningshem, vilket borde ha inneburit ett visst skydd för henne. Den övervakning som familjerna står under på ett utredningshem var dock inte tillräcklig, och ett omhändertagande enligt LVU hade garanterat flickans säkerhet på ett bättre sätt. Det är svårt att bedöma, och kan starkt ifrågasättas, varför de sociala myndigheterna inte beslutade om ett omedelbart omhändertagande då även den rättsmedicinska undersökningen gav vid handen att S.S. hade utsatts för misshandel.

7.3.2 Anna-fallet, misstänkt otillbörligt utnyttjande

Även i fall då man misstänker att ett barn har blivit utsatt för otillbörligt utnyttjande är bevisföringen och sannolikhetsbedömningen ofta komplicerade. Även dessa former av oacceptabel behandling av barn sker oftast innanför hemmets väggar och förnekas ofta av föräldrarna. I JO 1994/95 s. 344 hade socialnämnden i en kommun fått in en anmälan från en flyktigt bekant till en familj eftersom han misstänkte att pappan i familjen förgripit sig på sin dotter Anna, två år. Anmälaren grundade misstankarna på uppgifter som han hävdade att han fått via nattliga telefonsamtal från den misstänkte pappan. Dessa

---

¹⁸⁷ JO 1996/97 s.264.

telefonsamtal var mycket förvirrade och märkliga, och av innehållet kunde man misstänka att någon form av otillbörligt handlande från pappans sida hade ägt rum.

Socialnämnden inledde en utredning och polisanmälde händelsen. Anna läkarundersöktes och de sociala myndigheterna försökte genom förhör med olika personer i Annas närhet att få fram fakta i fallet. Varken läkarundersökningen eller de uppgifter man fick från anhöriga eller andra närstående gav något stöd för de misstankar man hade. Pappan kallades till polisförhör och anhölls. Då han efter ett dygn släpptes, var han fortfarande misstänkt för brott, och de sociala myndigheterna beslutade att omedelbart omhänderta Anna enligt 6§ LVU. Socialnämnden grundade detta beslut på att vissa provtagningar från läkarundersökningen inte var färdiga och att det fanns risk för Annas hälsa och utveckling om hon kvarstannade i hemmet. Annas mamma var vid den aktuella tidpunkten inlagd på BB.

JO fastslår i sitt utlåtande att det måste föreligga tungt vägande skäl för att de sociala myndigheterna ska kunna ingripa med tvångsåtgärder enligt LVU. Det ska vidare föreligga en klar och konkret risk för den unges hälsa och utveckling. I det aktuella fallet var inledandet av utredningen ett förståeligt handlande eftersom förhållandena behövde klargöras. Den polisanmälan som gjordes var också i sin ordning. Beslutet att omedelbart omhänderta Anna var dock enligt JO mer tveksamt eftersom det enda som egentligen indikerade att någonting otillbörligt hade ägt rum var de påstådda telefonsamtalen. Dessa samtal var diffusa och det kunde inte heller fastställas att det verkligen var den misstänkte som hade ringt. Det fanns enligt JO inte tillräckligt starka skäl för ett omhändertagande i det aktuella fallet. Det förelåg således inte en tillräckligt hög grad av sannolikhet över att vård enligt LVU var för handen.

Det aktuella fallet kan återigen sägas visa prov på att ett beslut om omedelbart omhändertagande ofta hänger samman med vad som framkommer och beslutas under den brottsutredning som kanske pågår parallellt med de sociala myndigheternas utredning. Pappan var då han släpptes fortfarande misstänkt för sexualbrott mot dottern och förundersökningen mot honom pågick alltjämt. Det var antagligen de kvarstående misstankarna i brottmålet som föranledde de sociala myndigheterna att omedelbart omhänderta Anna. JO riktar skarp kritik mot beslutet att frihetsberöva pappan och menar att de misstankar om brott som föranledde anhållandet saknade grund. Om de sociala myndigheterna företagit en mer självständig bedömning i fallet, hade man kanske inte beslutat om ett omedelbart omhändertagande eftersom det endast fanns svaga belägg för att något otillbörligt hade inträffat.

7.3.3 Anette-fallet, misstänkt otillbörligt utnyttjande

I JO 1996/97 s. 268 hade de sociala myndigheterna i en kommun fått in en anmälan enligt 71§ SoL från personalen vid en förskola som misstänkte att ett av barnen Anette, två år hade blivit utsatt för övergrepp av sin far. De uppgifter som lämnades från förskolan var omfattande och hade dokumenterats skriftligen sedan flera månader tillbaka. Socialnämnden inledde en utredning och beslutade med stöd av de uppgifter man fått från förskolan att omedelbart omhänderta Anette enligt 6§ LVU eftersom man ansåg det vara sannolikt att vård behövde beredas med stöd av lagen. Man gjorde även en polisanmälan. Fråga uppkom huruvida omständigheterna hade varit sådana att ett beslut om omhändertagande enligt 6§ LVU var för handen.

De uppgifter som personalen från förskolan hade lämnat var mycket detaljerade och trovärdiga. De innehöll beskrivningar av skador i underlivet och uppgifter om ett anmärkningsvärt beteende hos Anette. Den läkarundersökning som företogs omgående av flickan visade däremot inte på några skador, eller på någonting annat hos Anette som kunde indikera att hon varit utsatt för övergrepp. Det omedelbara omhändertagandet upphävdes dock inte förrän länsrätten fattade beslut i frågan vid underställandet.

JO redogör i sin bedömning av fallet över socialnämndens yttersta ansvar och tar samtidigt upp det faktum att det måste föreligga tungt vägande skäl då man beslutar om ett omedelbart omhändertagande. Det måste enligt JO föreligga en konkret risk för barnets hälsa och utveckling, för att de sociala myndigheterna ska kunna tillgripa tvångsåtgärder. Samtidigt understryker JO att barnets skyddsintresse är en viktig faktor och att man endast kan underlåta att omhänderta ett barn som misstänks vara utsatt för misshandel och andra övergrepp om dess säkerhet kan garanteras på annat sätt.

JO uttalar beträffande det aktuella fallet att de uppgifter som de sociala myndigheterna fick genom anmälan från personalen vid Anettes daghem var av sådan beskaffenhet att det var helt riktigt att inleda utredning, samt att besluta om att Anette skulle läkarundersökas. Uppgifterna var av sådan art att de gav upphov till allvarliga misstankar och det kan enligt JO ifrågasättas varför personalen vid förskolan väntat flera månader med att anmäla de allvarliga iakttagelserna.

JO menar vidare att socialnämnden har ett utredningsansvar som sträcker sig längre än en eventuell polisutredning. Man måste bilda sig en egen uppfattning om barnets behov av skydd oberoende av polisutredningen. En utredning angående ett barns behov av skydd kan således enligt JO fortsätta även efter det att en polisutredning i samma ärende har avslutats.

De uppgifter som socialnämnden hade att gå efter då man beslutade om det omedelbara omhändertagandet var de uppgifter som man fått från förskolan. Beslutet att låta det omedelbara omhändertagandet bestå även efter läkarundersökningen kan enligt JO ifrågasättas. Läkarundersökningen gav

troliga förklaringar till hur de skador som personalen uppmärksammat kunde ha uppkommit. Anledningen till att socialnämnden valde att låta det omedelbara omhändertagandet bestå var antagligen det faktum att den medicinska undersökningen inte kunde utesluta att övergrepp skett.

JO understryker återigen, i anslutning till det aktuella fallet, vikten av att göra en allsidig bedömning. Möjligheterna till ett fullständigt beslutsunderlag är enligt JO begränsade då det är fråga om ett omedelbart omhändertagande enligt 6§ LVU, men ansvarig myndighet måste särskilt beakta sin utredningsskyldighet och inhämta uppgifter från olika med det aktuella barnet närstående personer.

Anette-fallet visar återigen på svårigheter angående sannolikhetsrekvisitets innebörd. Då det är ett litet barn som far illa är det ofta så att det finns starka misstankar om att någon form av övergrepp har skett, men dessa misstankar är svåra att bevisa. Barnet kan inte lämna några egna uppgifter och man får lita till vad andra uppgiftslämnare ger för information. De uppgifter som lämnades från förskolan angående Anette var övertygande och väldokumenterade. De är av sådan art att man nästintill kan övertygas om att hon har varit utsatt för övergrepp. Tvekan om uppgifternas riktighet kunde dock möjligen uppstå med tanke på att personalen väntade så länge med att göra en anmälan. Detta faktum sammantaget med uppgifterna från den företagna läkarundersökningen gör att uppgifterna blir mindre trovärdiga. Läkarutlåtandet får anses vara mer övertygande än uppgifterna från förskolan och det omedelbara omhändertagandet borde ha upphört.

8 Doktrin

De flesta uttalanden i doktrinen gällande LVU och således även sannolikhetsrekvisitet härrör från 1980-talet. Under denna period var lagstiftningen ny och debatterades mycket i media. Dessa uttalanden speglar mer eller mindre den då rådande tidsandan. Den enskildes rättssäkerhet ansågs av flera kritiker vara eftersatt, speciellt vid det omedelbara omhändertagandet.

Det fanns även andra forskare på området som menade att oron för rättssäkerheten till viss del var befogad, men kanske något överdriven. Dessa författare poängterade lagstiftningens dilemma. LVU har som syfte att vara ett skydd för de mest svaga individerna i samhället, samtidigt som kravet på rättssäkerhet måste ställas högt. Problem i utredningsarbetet och i själva processen kommenterades likaså.

Efter det att lagen reviderades har doktrinuttalandena varit mer sällsynta och intresset för den aktuella lagstiftningen verkar ha ebbat ut något. De uttalanden som gjorts under de senaste åren kritiserar lagen ungefär på samma sätt som tidigare skedde under 1980-talet.

8.1 Inledning

Sannolikhetsrekvisitet i 6§ LVU har inte fått något större utrymme i doktrinen. Det som har skrivits på området behandlar främst de olika rekvisiten som rent allmänt gäller för att ett tvångsingripande enligt lagen. Det är givetvis intressant även för sannolikhetsrekvisitets vidkommande att studera dessa uttalanden, men de ger inte något direkt svar på vilken grad av sannolikhet som gäller vid det omedelbara omhändertagandet. Det finns dock några klara uttalanden i frågan, dessa är visserligen av äldre datum, men förtjänar ändå att analyseras.

8.1.1 Samhällsdebatten

Som tidigare har nämnts i detta arbete är tvångslagstiftningen rörande barn ett mycket omdiskuterat ämne. Den rådande samhällsdebatten har under de senaste årtiondena svängt från att göra gällande att det ställs för höga krav på bevisningen till att rättssäkerheten är eftersatt i barnavårdsfall eftersom barn tvångsomhändertas på alltför lösa grunder. Det grundläggande problemet har konstant varit svårigheten i att både kunna beakta lagens skyddssyfte samt rättssäkerheten för enskilda personer. Detta problem och den debatt det har lett till har även diskuterats i doktrinen.

Brita Sundberg-Weitman var under 1980-talet mycket engagerad i den då rådande debatten på området. Hon gjorde en hel del kritiska uttalanden i media angående tillämpningen av LVU och dess utformning. Sundberg-Weitman

utvecklar sina tankar i skriften Rättsstaten åter, där hon genomgående gör gällande att barn tvångsomhändertags på svaga och godtyckliga grunder.¹⁸⁸

I avhandlingen Omhändertagande av barn, skriven av Anna Hollander, framhålls att den skiftande samhällsdebatten inte verkar ha stämt överens med de faktiska förhållandena.¹⁸⁹ På 1970-talet diskuterades huruvida barns behov av skydd verkligen tillgodosågs genom den dåvarande lagstiftningen. Man menade att det hade blivit alltför impopulärt att vidta tvångsåtgärder, och att det ställdes för höga krav på bevisningen. På 1980-talet däremot svängde debatten och istället hävdades att det tvångsomhändertogs alltför många barn. Hollander konstaterar i anslutning till detta att antalet tvångsomhändertaganden under 1970-talet ökade och att antalet tvångsomhändertagna barn på 1980-talet minskade.

Göran Ewerlöf och Tor Sverne hänvisar liksom Hollander till att statistiken och samhällsdebatten inte verkar stämma överens.¹⁹⁰ I sin skrift Barnets bästa hänvisar de även till den av Sverne, i egenskap av JO, ovan redovisade undersökningen som inte gav några indikationer på att lagen tillämpades för extensivt. Vidare pekar författarna på att antalet tvångsomhändertaganden stadigt har sjunkit sedan LVU infördes och att de fall som överklagats till Europadomstolen inte har lett till något fällande domslut utan endast stannat vid kritik av inblandade myndigheterna.

Det verkar som om samhällsdebatten haft viss genomslagskraft vad gäller beslutet att revidera den äldre LVU. Sedan kan man ifrågasätta hur samhällsdebatten verkligen ger en riktig bild av rådande förhållanden. Det är dock inte underligt att ett så kontroversiellt ämne som tvångsomhändertagande av barn blir föremål för hetsiga diskussioner och skilda åsikter. Undertecknads personliga uppfattning är dock att det verkar som om debatten har ebbat ut något. Jag har själv ett svagt minne av de dokumentärer och diskussioner som visades i TV och sändes i radio under 1980-talet. Det som har stannat kvar i minnet av dessa program är att de förmedlade en misstro mot de sociala myndigheterna och deras agerande mot enskilda personer. Hollander tar upp det faktum att det hävdades att de sociala myndigheterna agerade under kuppärtade ingripanden där man utan förvarning hämtade barn med hjälp av polis.¹⁹¹ Detta är antagligen ett ganska typiskt exempel på hur debatten fördes under 1980-talet.

Under 1990-talet har det inte varit samma hätska debatt gentemot de sociala myndigheternas ageranden. 1990-talet verkar mer ha präglats av en pedofildebatt. Visserligen har ämnet incest diskuterats mycket, men debatten har förflyttats från familjefären ut till andra utomstående förövare. Samtidigt har media fokuserat problemet med övergrepp mot barn, framförallt de senare åren, ur ett mer globalt perspektiv. Man har med rätta förfasat sig över de

---

¹⁸⁸ Sundberg-Weitman, 1985 s.24-26 ff.

¹⁸⁹ Hollander, 1985 s.13-17.

¹⁹⁰ Ewerlöf, Sverne 1993 s.90-91 ff.

¹⁹¹ Hollander, 1985 s.15.

övergrepp som västerlänningar utsätter små barn för i exempelvis Asien. Tvångsomhändertagandedebatten verkar således ha stannat av något och det finns inte så mycket att tillägga för tillfället angående allmänhetens och massmedias syn på myndigheternas tvångsingripanden.

8.1.2 Vaghet och värderingar

Innan LVU genomgick en revision framfördes från olika håll att lagens rekvisit var alltför vaga och svårtillämpade. Lagstiftaren valde att byta ut farerekvisitet mot ett riskrekvisit och samtidigt förtydligade man förutsättningarna för vård genom att i lagen ange vissa typsituationer som kan föranleda tvångsvård.

Hollanders synpunkter på de grunder för vård som anges i lagen har tillkommit innan LVU omarbetades, men dessa synpunkter förtjänar ändå att nämnas och har antagligen fortfarande relevans. Hollander gör i Omhändertagande av barn gällande att rekvisiten för vård är vagt utformade och därmed kan bli föremål för godtyckliga bedömningar.¹⁹² Förarbetena innehåller inte heller någon vägledning angående lagens tillämpning. LVU är vidare målinriktad och detaljregleringen är således sparsamt representerad.¹⁹³ Lagen syfte och mål är enligt Hollander att se till och bevaka barnets bästa med utgångspunkt ur barns behov. Ett sådant mål kan lätt bli föremål för olika värderingar och ses ur olika utgångslägen. Detta kan enligt Hollander leda till bedömningssvårigheter och hon menar vidare att det är mycket svårt att i ett sådant läge genomgående fatta riktiga beslut.¹⁹⁴

Sundberg-Weitman går ännu längre i sin kritik av lagstiftningen på området. Hon menar att lagstiftningen, både SoL och LVU inskränker föräldrarnas rättigheter att själva uppfostra sina barn till förmån för de sociala myndigheterna.¹⁹⁵ Samhället har enligt gällande lagstiftning rätt att lägga sig i hur föräldrar uppfostrar sina barn. Eftersom det finns olika åsikter om vad som är rätt och fel då det gäller barnuppfostran menar Sundberg-Weitman att det kanske inte alltid är samhället som vet bäst. Förarbetena på området ger ingen vägledning angående lagens tillämpning och tvångsingripanden kan rättfärdigas av de sociala myndigheterna med hjälp av subjektiva bedömningar. Då lagstiftningen vidare styrs av värderingar kan exempelvis det laddade uttrycket barnmisshandel lätt missbrukas. Som exempel hävdar Sundberg-Weitman att de flesta i vårt land säkert skulle instämma i att detta missförhållande bör stoppas till varje pris. Detta skulle dock endast kunna ske om man installerade TV-kameror i varje enskilt hem vilket naturligtvis vore otänkbart i ett civiliserat samhälle.¹⁹⁶

Faran med en lagstiftning som alltför lätt kan påverkas av människors enskilda värderingar diskuteras även av Gunnar Bramstång i boken Sociallagstiftningen

---

¹⁹² Hollander, 1985 s.196-197,285,301-302.

¹⁹³ Hollander, 1985 s.26,53,295.

¹⁹⁴ Hollander, 1985 s.199,284.

¹⁹⁵ Sundberg-Weitman, 1985 s.43-46.

¹⁹⁶ Sundberg-Weitman, 1985 s.35.

en kommentar. Bramstång pekar på det faktum att LVU är en tvångslag som i grunden kan sägas härstamma från de tidigare barnavårdslagarna och annan tidigare lagstiftning på området. Det var naturrättsliga tankegångar, som bland annat gick ut på att ett tvångsomhändertagande var en förmån för den drabbade, som styrde de tidigare vårdlagarna för barn. Det kan finnas en risk att sådana tankegångar fortfarande lever kvar vid tillämpningen av nuvarande lagstiftning på området. LVU är numera en skyddslag för barn och ungdomar. Detta behjärtansvärda ändamål kan enligt Bramstång leda till att lagen får en alltför extensiv tillämpning. Detta medför en allvarlig risk för att rättssäkerheten för den enskilde individen får stå tillbaka om man väljer att alltför mycket hänvisa till lagens syfte och karaktär.¹⁹⁷

I boken *Barnet i den sociala barnvården*, i vilken ett antal på området kunniga personer har bidragit med åsikter och forskningsresultat, betraktas fortfarande LVU som en oklar och oprecis lag. Boken utkom 1996 och därav följer att det är LVU från 1990 som kommenteras. Lagen blev antagligen inte, enligt Tommy Lundström, efter genomgången revision mindre målinriktad.¹⁹⁸ Det förefaller vidare, enligt ytterligare medförfattare, att barns rätt, barns bästa och barns behov är de begrepp som fortfarande ska vara vägledande vid tillämpningen av lagen.¹⁹⁹ Författarna menar att dessa begrepp är svåra att klart definiera eftersom enskilda människors uppfattning om dessa värderingar kan skilja sig åt. Värderingarna kan dessutom skifta med tiden och påverkas av det rådande samhällsklimatet.

8.1.3 Sannolikhetsrekvisitet

Vid en analys av sannolikhetsrekvisitets innebörd är det ytterst svårt att hitta direkta uttalanden om vilken grad av sannolikhet som bör gälla. Bramstång lämnar dock klara besked över sina åsikter i frågan.

För det första fastslår Bramstång att rekvisiten i 1 och 2 §§ LVU, den äldre lagen, måste vara uppfyllda för att ett omedelbart omhändertagande ska kunna ske. Det ska vara sannolikt att tvångsvård kommer att beslutas inom den närmaste framtiden.²⁰⁰ Bramstång menar att det inte ställs något krav på att det måste föreligga full bevisning för att sannolikhetsrekvisitet ska vara uppfyllt. Tre fjärdedelar av full bevisning är tillräckligt för att ett omedelbart omhändertagande får ske.²⁰¹ Således krävs det inte full övertygelse om ett framtida ingripande, men Bramstång menar att ett framtida tvångsomhändertagande inte ska framstå som uteslutet.²⁰² Det räcker heller inte med att det endast är antagligt att ett tvångsomhändertagande kommer att ske inom den närmsta framtiden.

---

¹⁹⁷ Bramstång, 1985 s.197-199.

¹⁹⁸ Andersson m.fl. 1996 s.20.

¹⁹⁹ Andersson m.fl. 1996 s.58.

²⁰⁰ Bramstång, 1985 s.300.

²⁰¹ Bramstång, 1985 s.300.

²⁰² Bramstång, 1985 s.301.

8.1.4 Bevisningen

Det är de sociala myndigheterna som har bevisbördan vid ett tvångsomhändertagande. Detta följer av de allmänförvaltningsrättsliga principer angående bevisbördan vid betungande förvaltningsbeslut som har utarbetats i vårt rättssystem. Vid bestämmandet av vilken grad av sannolikhet som bör gälla vid det omedelbara omhändertagandet är det av största vikt att undersöka vilken form av bevisning som de sociala myndigheterna bygger det interimistiska beslutet på.

Ovan har Socialstyrelsens synpunkter på bevisningens styrka diskuterats. Bland annat så hävdas av Socialstyrelsen att det vid fråga om misshandel av ett litet barn inte krävs lika höga krav på bevisningen som vid ett tvångsomhändertagande med hänvisning till utredningen. Denna skillnad i bevisstyrkekravet kritiseras av Bramstång.²⁰³ Denne menar att det inte finns lagstöd för olika bevisstyrkekrav vid de skilda tvångsomhändertagandesituationerna. Bramstång förespråkar att högt ställda bevisstyrkekrav bör gälla genomgående vid så allvarliga ingrepp som tvångsomhändertaganden. Detta behöver vidare inte innebära att lagens skyddssyfte därigenom skulle gå förlorat vad beträffar vissa utsatta barn. Istället är Bramstång av den uppfattningen att om det är fråga om allvarliga former av övergrepp eller misshandel där myndigheterna måste gå in med ett snabbt beslut så borde det inte heller vara svårt att frambringa bevisning.²⁰⁴

Även Hollander förespråkar en restriktiv tolkning av LVU. Hon hänvisar till Bramstång då hon redogör för sina synpunkter angående lagtolkningsstil.²⁰⁵ Liksom Bramstång menar Hollander att en restriktiv tolkning av lagen inte behöver innebära en inskränkning vad gäller lagens skyddssyfte.²⁰⁶ En objektiv lagtolkningsmetod och en restriktiv metod i tveksamma fall förespråkas. Hollander betonar ändå att det är viktigt att en avvägning mellan barnets skyddsbehov och rättssäkerheten genomförs. Vidare anförts att ett barn inte ska behöva fara illa på grund av bevisvårigheter.²⁰⁷

Socialstyrelsens åsikter om skilda bevisstyrkekrav beroende av situation har således inte fått något vidare gensvar hos någon av de nämnda författarna. Bramstång tillbakavisar kategoriskt en sådan tillämpning av den aktuella bestämmelsen eftersom ordalydelsen i densamma inte ger utrymme för en sådan tolkning. Hollander verkar däremot vilja ge efter något eftersom hon samtidigt som hon förespråkar höga bevisstyrkekrav understryker att dessa krav inte får medföra att barn far illa på grund av bevisvårigheter. Man kan endast spekulera i vad dessa författare skulle anse om en lagändring till förmån för skilda bevisstyrkekrav. Någon sådan ändring diskuteras nämligen inte av Bramstång eller Hollander.

---

²⁰³ Bramstång, 1985 s.301-302.

²⁰⁴ Bramstång, 1985 s.302.

²⁰⁵ Hollander, 1985 s.30 ff.

²⁰⁶ Hollander, 1985 s.143,298-299,309,344-345.

²⁰⁷ Hollander, 1985 s.351.

8.1.5 Kritik rörande bevisningen i LVU-mål

En viktig garanti för rättssäkerheten är den nödvändiga domstolsprocessen där det avgörs om det finns grund för vård enligt LVU. Det omedelbara omhändertagandet föregås dock av ett beslut om tvångsomhändertagande av de sociala myndigheterna. Dessa beslut har fått utstå en hel del kritik och är ofta avgörande för den fortsatta utredningen av ett barns eller en ungdoms vårdbehov.

Sundberg-Weitman verkar helt ta avstånd från samhällets möjlighet att tvångsomhänderta barn. Hon menar att barn får den bästa omvårdnaden i det egna hemmet.²⁰⁸ Det är fel av myndigheterna att lägga sig i hur föräldrar väljer att uppfostra sina barn. Sundberg-Weitman menar att vid ett tvångsingripande behöver myndigheterna inte visa att det föreligger någon allvarlig fara för barnets hälsa och man behöver heller inte visa på några skadeverkningar. Den bild som Sundberg-Weitman målar upp är ett samhälle där varje medborgare står under de sociala myndigheternas ständiga kontroll. Vid minsta avvikelse kan en förälder mista bestämmanderätten över sina barn och blir i sådant fall utlämnad till de sociala myndigheternas goda vilja vad gäller rätten att få behålla barnen.

I Den sociala barnavården är en av författarna också kritisk till hur de snabba besluten om tvångsomhändertaganden genomdrivs. Även här återspeglas en misstro mot de sociala myndigheterna.²⁰⁹ Författaren hänvisar till L.C. Hydén som i en FoU-rapport hävdar att socialarbetare i vissa fall fattar beslut om ett tvångsomhändertagande och sedan i efterhand febrilt letar efter bevis som kan stödja dessa beslut. Det hävdas vidare att utredningarna är stereotypa och följer ett givet mönster. Även terminologin i utredningarna analyseras. På 1960- och 80- talen präglades terminologin av juridisk och polisiär form, på 1970-talet var texterna psykologiskt och sociologiskt präglade.

8.1.6 Sakkunniga

I de tidigare redovisade JO-fallen var olika former av expertis anlita, företrädesvis medicinsk, för att bistå utredningarna. I samtliga fall spelade de anlätade experternas utlåtanden en stor roll vid bedömningen av huruvida vård enligt LVU var för handen.

Hollander har genom en undersökning av ett antal LVU-ärenden lyckats få fram en bild av vad som anses vara väsentligt då myndigheterna beslutar om LVU-vård. Denna undersökning visar också på att expertis anlitas i mycket stor utsträckning som hjälp i utredningsarbetet och i rättsprocessen.²¹⁰ Expertisen i Hollanders material bestod främst av läkare och psykologer. Det intressanta med de utlåtanden som dessa lämnade var att de oftast inte innehöll

²⁰⁸ Sundberg-Weitman, 1985 s.43 ff.

²⁰⁹ Andersson m.fl. 1996 137-138.

²¹⁰ Hollander, 1985 s.249,262,286,348.

några klara ställningstaganden.²¹¹ Hollander förklarar detta med att den varierande expertisen kanske var av skilda uppfattningar och att psykologiska sjukdomstillstånd kan vara svåra att precisera. Vidare var det ovanligt att läkarna och psykologerna träffade barnen tillräckligt mycket för att kunna ge ett säkert utlåtande angående deras vårdbehov.²¹²

När psykologisk expertis anlitas kan denna fastställa vad Hollander beskriver som:²¹³ "psykologiska fenomen", vilka kan vara svåra att bevisa i en domstolsprövning. Samtidigt är det viktigt att dessa så kallade fenomen redovisas eftersom den rättsliga prövningen ska bygga på en helhetssyn. Problem kan dock uppstå när den anlitade expertisen redovisar sina ställningstaganden i rätten. Bedömningssvårigheter uppstår nämligen om dessa inte kan visa på ett kausalt samband mellan problem hos föräldrarna och vilka risker dessa medför för barnet.²¹⁴ Tillämpningen av LVU kräver att sådana sannolikhetsbedömningar redovisas även om de är osäkra. Hollander önskar att lagen preciseras så att det framgår hur en sådan bedömning ska genomföras.

Den ovan redovisade problematiken, gällande anlitade experters oförmåga att ge klara besked, är enligt Hollander den mest framträdande i LVU-målen. Det är felaktigt att hävda att svårigheter i processen beror på att jurister och socialarbetare inte talar samma språk.²¹⁵ Hollander tillbakavisar sådana påståenden med att hävda att hennes utredning istället visar att de olika yrkesgrupperna ofta är eniga angående besluten.²¹⁶ Det kan vara så att det är helt uppenbart att de barn som blir föremål för tvångsingripanden lever under sådana omständigheter att vård enligt LVU är nödvändigt. Men enigheten kan även bero på att de flesta LVU-ärenden är lika varandra. Det kan även vara så att jurister och socialarbetare litar på vad den ofta anlitade expertisen anför. Enligt Hollander är lagen uppbyggd på ett sådant sätt att stor tilltro ska fästas vid expertutlåtanden, därför är det av största vikt att dessa innehåller klara och tydliga slutsatser.

Enligt Hollander bör uppmärksamhet fästas vid orsakerna till den rådande enigheten bland dem som har att besluta om LVU-vården.²¹⁷ Om det förhåller sig så att enigheten beror på att det finns likartade problem hos de föräldrar som riskerar att få sina barn omhändertagna så tillämpas lagen inte enligt Hollander på ett tillfredsställande sätt. Lagstiftningens intentioner är ju att det är barnens behov av vård som är det väsentliga och vårdbehovet kan variera mellan barn även om föräldrarnas problem är likartade. Om det däremot skulle vara så att enigheten beror på att den anlitade expertisens utlåtanden spelar en avgörande roll för beslutet om vård, finns det enligt Hollander en risk att bedömningen inte blir allsidig. Denna teori styrks med att det i Hollanders

---

²¹¹ Hollander, 1985 s.262,286,292,301,348.

²¹² Hollander, 1985 s.262.

²¹³ Hollander, 1985 s.296.

²¹⁴ Hollander, 1985 s.298.

²¹⁵ Hollander, 1985 s.268-269.

²¹⁶ Hollander, 1985 s.256-257,266-268,283,298,302-303,307 ff,342.

²¹⁷ Hollander, 1985 s.343.

undersökning har visat sig att i de fall där även föräldrarna haft tillgång till expertis, som så att säga står på deras sida, blir utgången osäker. Det är dock sällan som föräldrarna har tillgång till sådan hjälp, vilket av Hollander förklaras med deras svaga sociala ställning.

Hollanders slutsatser angående olika former av expertutlåtanden i utredningar angående tvångsvård av barn är mycket intressanta. Tidigare i detta arbete har några ärenden angående LVU-vård som granskats av JO presenterats. I dessa fall är den anlitate expertisens roll mycket framträdande. I det fall som gällde flickan Ida (JO 1992/93 s.341) fick ett läkarutlåtande avgörande betydelse för socialnämndens beslut om att LVU-vård angående Ida inte var aktuellt. Även det i inledningen redovisade fallet RÅ 1996 Ref 91 visar tydligt på att den anlitate expertisen inte på ett adekvat sätt kan ta ställning till om det förekommit barnmisshandel, och hur domstolen i ett sådant fall väljer att istället omhänderta barnet på grund av brister i omsorgen.

8.1.7 De vanligaste grunderna för vård enligt LVU

Hollander delar upp grunderna för tvångsomhändertaganden i en mildare respektive en grövre indikation.²¹⁸ Den mildare indikationen innebär att vård beslutas på grund av att föräldrarna på något sätt anses vara olämpliga eller oförmögna att ta hand om sitt barn. Den grövre indikationen innebär att ett barn omhändertas på grund av det misshandlas eller på annat sätt vanvårdas. Enligt Hollanders studium av LVU-ärenden har den mildare indikationen varit överrepresenterad vid de undersökta tvångsomhändertagandena. Av detta drar Hollander slutsatsen att det är svårare att bevisa misshandel än vanvård. Vid misstanke om misshandel kanske man väljer att åberopa en mildare indikation eftersom det är lättare att påvisa ett sådant missförhållande.²¹⁹

Som ovan har redovisats fann Hollander i sin undersökning att de utlåtanden som ofta ges av anlitate experter inte ger mycket hjälp eller vägledning för ansvariga socialarbetare eller jurister då de ska besluta om tvångsvård. Enligt Hollander leder detta till stora svårigheter vid klarläggandet av sambandet mellan föräldrarnas och barnens problem. Resultatet blir att de vuxnas problem hamnar i fokus vid bedömningen. Detta innebär enligt Hollander att man ofta försöker bevisa vårdnadshavarens olämplighet genom att peka på eventuellt missbruk eller psykiska störningstillstånd utan att något samband mellan dessa problem och barnets vårdbehov redovisas.²²⁰ Det är heller inte ovanligt att man åberopar känslomässiga störningar, relationsproblem eller oordnade förhållanden som grund för ett tvångsomhändertagande. De av Hollander granskade avgörandena i socialnämnden och länsrätten gav inte heller något svar på vilken grad av missbruk eller psykisk störning hos föräldrarna som krävdes för ett tvångsingripande.²²¹

---

²¹⁸ Hollander, 1985 s.7-8.

²¹⁹ Hollander, 1985 s.8.

²²⁰ Hollander, 1985 s.210-213,232,290,292,295,310-315,327-328,341,346.

²²¹ Hollander, 1985 s.211,292-293.

I Den sociala barnvården hävdas att senare undersökningar visar att tvångsomhändertaganden främst sker i familjer som är bidragsberoende och samtidigt socialt utsatta. Den vanligaste orsaken till ett tvångsomhändertagande i miljöfallen är missbruk hos föräldrarna av alkohol och narkotika.²²² Under 1970-talet var sådana missförhållanden orsaken till tvångsomhändertagande i 70% av fallen. Andra vanliga orsaker var brister i omvårdnaden av barn eller psykiska störningar hos föräldrarna. Däremot var misshandel eller sexuella övergrepp endast orsak till tvångsomhändertagande i ett fåtal fall. Författaren menar att denna statistik tyder på att det ofta är föräldrarnas problem som är i fokus. Tio år efter det att Hollander kritiserade utredningarna för att handla mest om föräldrarnas problem, verkar således ingen större förändring ha skett.

Det finns tydligen uppenbara svårigheter att finna tillfredsställande lösningar på de problem som tillämpningen av LVU för med sig. I Den sociala barnvården hävdas att man ifråga om de sociala myndigheternas arbete med barn inte har utvecklat några stabila vetenskapliga metoder som man exempelvis gjort inom det medicinska området.²²³ Detta beror på att de mänskliga problem som man har att arbeta med inte kan inordnas i olika diagnoser. Man arbetar med etiska och sociala konflikter och det är en svår balansgång för de sociala myndigheterna att vara både stödjande och kontrollerande.

9 Vidareutveckling av lagstiftningen

LVU och övriga lagar inom den socialvårdande verksamheten måste ständigt ses över för att följa med i samhällsutvecklingen. Det finns flera tamligen

---

²²² Andersson m.fl. 1996 s.43-45.

²²³ Andersson m.fl. 1996 s.29.

nyttillkomna utredningar som behandlar den aktuella lagstiftningen. Dessa visar att det finns problem vid tillämpningen av bestämmelserna om tvångsomhändertaganden. Problem uppkommer främst vid barnmisshandelsfall och fall där man misstänker otillbörligt utnyttjande. Det finns fog att ifrågasätta om beviskraven i dessa fall ställs för högt och om lagen lyckas erbjuda ett fullgott skydd för samtliga åldersgrupper. Speciellt de yngsta barnens utsatthet är oroväckande.

FN-konventionen om barnets rättigheter är för närvarande central vad gäller all lagstiftning gällande barn och unga. Målet är att all denna lagstiftning ska leva upp till de i konventionen fastslagna principerna, som framförallt har uttrycket barnets bästa som mål.

9.1 Inledning

Inom det sociala området har SoL genomgått en revision. Denna revision innebär bland annat att en förändring av anmälningsskyldigheten i 71§ SoL har skett. Vad gäller tvångsvården av barn har däremot inga förändringar för närvarande aviserats. Vid ett samtal med Agneta Björklund vid Socialdepartementet framkommer det att det för närvarande sker en översyn av LVU med hänvisning till barnperspektivet såsom det framkommer enligt FN-konventionen om barns rättigheter. Man arbetar således efter principen att barnperspektivet ska stärkas inom all lagstiftning som rör barn, och således även inom LVU.

9.2 Barn i fokus-projektet

9.2.1 Bakgrund

Efter uppdrag från regeringen tillsattes en utredning med syfte att vidareutveckla arbetet med utsatta barn, bland annat genom att försöka utvidga barnperspektivet.²²⁴ I utredningen ingår en rapport från Socialstyrelsen i vilken ett antal ansökningar om vård enligt LVU samt ett antal länsrätts- och kammarrättsdomar rörande vård enligt LVU undersöks.²²⁵

9.2.2 Grunderna för vård

Rapporten visar att den vanligaste orsaken till tvångsvård som åberopas av socialnämnden är missbruk hos föräldrarna. Den näst vanligaste orsaken är psykisk ohälsa eller känslomässig omognad hos föräldrarna. Det är även enklast att få igenom ett omhändertagande på dessa grunder. Om

---

²²⁴ SoS-rapport 1995:21 s.9.

²²⁵ SoS-rapport 1995:21 s11-12.

socialnämnden kan påvisa ett missbruk hos föräldrarna har man stor chans att få till stånd ett tvångsomhändertagande. Det hävdas även i rapporten att det finns exempel där domstolen har valt att inte besluta om ett tvångsomhändertagande på grund av att föräldrarna inte missbrukar.²²⁶

Det är mindre vanligt att socialnämnden åberopar misshandel eller otillbörligt utnyttjande vid en ansökan om tvångsvård. Det är även enligt rapporten svårare att få till stånd ett tvångsomhändertagande på dessa grunder. Det är vanligt att socialnämnden åberopar skador på barnet i dessa fall för att styrka att vård enligt lagen är för handen. Vad gäller rekvisitet otillbörligt utnyttjande hänvisas regelmässigt till skador på barnet.²²⁷

9.2.3 Bevisningen

Den aktuella rapporten visar klart på de problem som finns då det gäller att få till stånd ett tvångsingripande på grund av misshandel eller otillbörligt utnyttjande. Det hävdas att det finns tendenser till att de förhandlingar som rör misstankar om sådana missförhållanden alltmer liknar brottmål. Detta kan medföra att betydande svårigheter kan uppstå i LVU-processen om en förälder frias från misshandelsmisstankar eller misstankar rörande otillbörligt utnyttjande, i ett med LVU-ärendet parallellt brottmål. Det verkar vidare förhålla sig så att förvaltningsdomstolen hellre friar än fäller i dessa ärenden.²²⁸

Enligt den företagna undersökningen verkar även socialnämnden fästa stor tillit till en eventuellt pågående polisutredning. Man hänvisar ofta till en polisansökan då man ansöker om vård på grund av misshandel eller otillbörligt utnyttjande. Socialstyrelsen påpekar dock att det är mycket vanskligt med ett sådant tillvägagångssätt eftersom situationen kan bli svårhanterbar om polisutredningen läggs ner i brist på bevis. Istället understryks att socialnämnden bör företa en helhetsbedömning av barnets situation. Dessutom är polisutredningen och den sociala utredningen två olika former av utredningar som bör bedrivas på skilda sätt.²²⁹

9.2.4 Sakkunniga

Socialnämnden använder sig, enligt rapporten, av vittnen och sakkunniga främst i fall som rör misshandel eller otillbörligt utnyttjande. Det är däremot inte speciellt vanligt att sakkunniga anlitas då missbruk hos föräldrarna

---

²²⁶ SoS-rapport 1995:21 s.13-14,36,75-76.

²²⁷ SoS-rapport 1995:21 s.13-14,29,36.

²²⁸ SoS-rapport 1995:21 s.48-51,58-59.

²²⁹ SoS-rapport 1995:21 s. 48-51,58-59,64-65.

åberopas som grund för ett omhändertagande. De yrkesgrupper som främst är representerade bland de sakkunniga är läkare och psykologer.²³⁰

Det verkar som om de expertutlåtanden som socialnämnden åberopar är av skiftande kvalitet. I rapporten påstås att sakkunnigutlåtandena ofta är diffusa och bristfälliga. Om den sakkunnige hävdar att ett barns beteende inte är att anse som normalt beteende stannar ofta analysen vid detta och man förklarar inte på vilket sätt barnet kan anses vara avvikande. Man hänvisar vidare sällan till vetenskap och beprövad erfarenhet. Utlåtandena innehåller dessutom ofta förbehåll om att uppgifterna inte ger en helt sann bild av de faktiska förhållandena. Detta innebär att domstolen i vissa fall väljer att negligera utlåtandena och motparten har mycket att vinna på att hänvisa till vagheten i påståendena.²³¹

10 Analys och förslag

---

²³⁰ SoS-rapport 1995:21 s. 31.

²³¹ SoS-rapport 1995:21 s.39-41,67-68.

Tvångsomhändertagandeinstitutet rörande vård av barn och unga har för avsikt att verka som ett yttersta skydd för dessa grupper. Det kan dock allvarligt ifrågasättas om lagen ger ett fullgott skydd för de kanske mest utsatta individerna, nämligen de allra yngsta barnen. I lagen ges möjlighet att ingripa snabbt i ett akut läge, genom ett omedelbart omhändertagande enligt 6§ LVU. För ett litet barn som misshandlas kan det vara livsviktigt att snabbt skiljas från en förälder som misshandlar. Idag är det osäkert om den aktuella lagstiftningen verkligen tillförsäkrar dessa individer det skydd de har rätt till.

För att komma till rätta med problemet föreslås en förändrad lagstiftning. En lägre grad av sannolikhet bör tillåtas i fall som rör misstankar om barnmisshandel och otillbörligt utnyttjande om barnet är litet. Socialnämndens utredningsskyldighet bör skärpas genom en lagändring. Vidare bör en jurist regelmässigt ta över den sociala utredningen i komplicerade fall.

10.1 Motiven till LVU

I motiven till LVU nämns endast sannolikhetsrekvisitet kortfattat och någon förklaring till dess innebörd och tillämpning ges inte. I motiven till den senare lagen från år 1990 behandlades däremot riskrekvisitet utförligt. Detsamma gäller farebedömningen som gavs stort utrymme i motiven till GLVU.

I de senare förarbetena särskilt SOU 1986:20 lämnades visst utrymme åt det omedelbara omhändertagandet. Socialberedningen hade antagligen tagit intryck av den då rådande samhällsdebatten och den kritik som riktats mot sättet att omedelbart omhänderta barn. Man föreslog därför att det omedelbara omhändertagandet skulle avskaffas. Istället ville man införa en ny bestämmelse om ett tillfälligt omhändertagande.

Tanken bakom förslaget om ett införande av ett tillfälligt omhändertagande var antagligen att lagstiftningen skulle utvecklas i en mildare riktning. Det tillfälliga omhändertagandet gav sken av att vara en lindrigare åtgärd. Ett införande av det tillfälliga omhändertagandet hade antagligen inneburit att möjligheten att tvångsomhänderta barn i akuta situationer hade minskat eftersom förhållandena skulle vara utredda och klarlagda innan man kunde besluta om ett tillfälligt omhändertagande.

Något förslag om tillfälligt omhändertagande lades dock aldrig fram i den efterföljande propositionen. Det konkreta förslaget om ett avskaffande av 6§ LVU visar dock att det på 1980-talet fanns krafter som ansåg att det omedelbara omhändertagandet inte hade fått en tillfredsställande användning.

I förarbetena till GLVU gjordes vissa distinktioner gällande tillämpligheten av det omedelbara omhändertagandet. I proposition 1979/80:1 fastslogs att ett omedelbart omhändertagande med hänvisning till utredningen kunde ske om det på starka skäl kunde anses att vård skulle komma att beslutas. Detta var ett

avsteg från vad som gällde enligt BvL där ett tvångsomhändertagande med hänvisning till utredningen kunde ske på svagare grunder.

I förarbetena till GLVU gjordes således en markering gällande tvångsomhändertaganden med hänvisning till utredningen. Det krävdes en hög grad av sannolikhet när ett omedelbart omhändertagande skedde på denna grund. Socialberedningens förslag om ett tillfälligt omhändertagande innehöll inga bestämmelser om tvångsomhändertagande med hänvisning till utredningen. Man ville helt enkelt avskaffa denna möjlighet till tvångsomhändertagande.

Man tar inte, i motiven till den nu gällande lagstiftningen, någon hänsyn till barnets ålder då det gäller att avgöra vilken risk barnet eller den unge ska vara utsatt för. I GLVU krävdes starkare skäl för ett omhändertagande i beteendefallen än i miljöfallen. Man kan således generellt säga att revisionen av LVU innebar att rekvisiten för vård preciserades för att minska risken för godtyckliga ingripanden. Man hoppades samtidigt att möjligheten till tvångsomhändertaganden skulle öka i beteendefallen. Man kan dock ifrågasätta om så blev fallet. Det är olyckligt om förändringen i praktiken har inneburit att möjligheten att tvångsomhänderta barn i miljöfallen har minskat.

10.2 Socialstyrelsen

Socialstyrelsens åsikter om hur LVU ska tillämpas ger anledning till en del reflektioner. Man förespråkar å ena sidan med hänsyn till rättssäkerheten, och helt i enlighet med förarbetena till lagen, att det krävs starka skäl för att ett tvångsingripande ska kunna ske.

Det omedelbara omhändertagandet spelar enligt Socialstyrelsen en mycket viktig roll vad gäller att uppfylla lagens skyddsintresse. Detta innebär att man är beredd att under vissa förutsättningar tillåta en lägre grad av sannolikhet vid det omedelbara omhändertagandet. Speciellt små barn som misstänks vara utsatta för misshandel ska kunna tvångsomhändertas för vård på en lägre grad av sannolikhet.

Denna inställning är antagligen riktig. Då det är fråga om misshandel eller otillbörligt utnyttjande av små barn är det ofta svårt att med säkerhet fastställa att misshandeln har ägt rum. Det kanske är nödvändigt att tillåta en lägre grad av sannolikhet i dessa fall för att man i praktiken ska kunna ge dessa barn ett godtagbart skydd.

Det finns dock anledning att samtidigt kritisera Socialstyrelsens tolkning av lagen. Det finns ingenting i lagtexten som indikerar att olika grader av sannolikhet skulle råda i olika situationer. En utvidgning av den aktuella lagtexten kan endast ske med yttersta försiktighet eftersom det är fråga om ett

allvarligt ingrepp för den enskilde. Ett förespråkande av en lägre grad av sannolikhet kan få till följd att de sociala myndigheterna godtyckligt ingriper med tvångsåtgärder då man har minsta indikation på att det föreligger missförhållanden i en familj.

Socialstyrelsen tar klart avstånd från att socialnämnden skulle vara bunden av en eventuell polisutredning som pågår parallellt med den sociala utredningen. Socialstyrelsen anser inte att de beviskrav som ställs vid ett eventuellt tvångsomhändertagande behöver vara av samma art som i ett brottmål. De sociala myndigheterna ska försök få fram en helhetsbild av barnets situation och utifrån denna avgöra om det är befogat med ett tvångsomhändertagande.

Socialstyrelsen lyfter fram LVU:s karaktär av skyddslagstiftning. Man är medveten om att ett tvångsingripande i sig kan vara skadligt för ett barn, men vill ändå tillåta tvångsingripanden under en viss grad av osäkerhet i speciella fall. Det kan finnas en fara i Socialstyrelsens uttalanden beroende på hur man väljer att tolka dem. Socialstyrelsens allmänna råd skulle kunna användas som en legitimering av ett tvångsomhändertagande som i efterhand visar sig ha skett på mycket lösa grunder.

10.3 Rättspraxis

De rättsfall som behandlar tillämpningen av sannolikhetsrekvisitet härrör från JO:s ämbetsberättelse. Det verkar främst vara ärenden som rör misshandel eller otillbörligt utnyttjande av ett mindre barn som har föranlett en granskning av JO. Detta förhållande indikerar att det är just dessa fall som mest svårbedömbara.

JO företog som ovan nämnts en undersökning av det omedelbara omhändertagandets användning i praktiken. Han redogör inte direkt i sin undersökning för sannolikhetsrekvisitets innebörd. Det betonas liksom i förarbetena till LVU att rättssäkerheten är viktig vid tvångsomhändertaganden, samt att lagen har ett viktigt skyddsintresse att tillgodose.

Vissa reflektioner kan dock göras då man studerar orsakerna till de sociala myndigheternas beslut om omedelbart omhändertagande. Som ovan redovisats var den absolut vanligaste orsaken till beslutet om omedelbart omhändertagande av de yngre barnen ett visst beteende hos vårdnadshavaren. Barnet omhändertogs på grund av att föräldrarna eller föräldern missbrukade narkotika eller alkohol, eller på grund av psykisk ohälsa hos någon av föräldrarna. Barnmisshandel och incest var inte speciellt vanligt förekommande orsaker till ett omedelbart omhändertagande enligt JO:s undersökning. Bland de äldre barnen var den vanligaste orsaken missbruk eller kriminalitet hos den unge själv.

Av de av JO dokumenterade grunderna för det omedelbara omhändertagandet kan man dra vissa försiktiga slutsatser. En enkel förklaring till att misstänkt

barnmisshandel eller incest åberopades som grund för det omedelbara omhändertagandet i ett förhållandevis litet antal fall kan vara att det helt enkelt är så att missbruk hos föräldrar är mer vanligt än att barn misshandlas eller utsätts för andra sorters övergrepp. En annan och mer trolig förklaring kan dock vara att det är lättare att konstatera att det föreligger ett allvarligt missbruksproblem hos föräldrarna, som innebär risk för den unges hälsa eller utveckling, än att konstatera att ett barn är utsatt för misshandel eller övergrepp. Barnmisshandel eller andra övergrepp sker oftast inom familjen och kan vara svåra att upptäcka och bevisa. Missbruk i en familj är kanske redan känt hos de sociala myndigheterna och har dokumenterats under en längre tid.

I beteendefallen kan den unge omedelbart omhändertas om han eller hon har ett beteende som innebär påtaglig risk för hälsa och utveckling. Detta beteende är antagligen också lättare att konstatera eller bevisa eftersom det är mer synligt. Om en underårig missbrukar narkotika regelbundet kan detta enklare bevisas. Likaså brottslighet hos den unge kan enklare konstateras än exempelvis misshandel i hemmet.

Svårigheter vad gäller bevisningen och klarläggandet av eventuella missförhållanden i dessa ärenden är som genomgående har nämnts stora. De misstänkta övergreppen inträffar oftast innanför slutna dörrar utan insyn från någon utomstående. Barnen är för små för att själva kunna söka hjälp eller berätta vad de är utsatta för. Föräldrarna förnekar oftast eller förringar de problem som finns i familjen. Familjen kanske inte är känd hos de sociala myndigheterna sedan tidigare, utan lever ett till synes välordnat liv. De uppgifter som de sociala myndigheterna har att bedöma kommer inte sällan från en person som i sin yrkesutövning har gjort en anmälan enligt 71§ SoL.

Då de sociala myndigheterna får in en anmälan om misstänkt barnmisshandel eller något annat förhållande som innebär att barn far illa ska man inleda en undersökning, vilket följer av 50§ SoL. Om det föreligger misstankar om att någonting brottsligt har skett, så görs som regel en polisanmälan.

En polisutredning kan vara behjälplig i den sociala utredningen, men den kan även leda till ytterligare bedömningssvårigheter. Om det omedelbara omhändertagandet sker i samband med en polisanmälan, har ofta polisutredningen precis inletts och därmed kan denna inte vara till någon större hjälp då man beslutar att omedelbart omhänderta ett barn. När sedan polisutredningen är avslutad kan det hända att man inte lyckats få fram tillräcklig bevisning mot en misstänkt förövare, för att det ska kunna leda till åtal. I detta läge kanske de sociala myndigheterna tvekar vad gäller de bevis som man själva har lyckats prestera och som kanske verkar osäkra.

I detta läge uppkommer väsentliga problem i det fortsatta utredningsarbetet. Det är därför viktigt att de sociala myndigheterna försöker genomföra en egen bedömning av de sammantagna uppgifter man har i ett eventuellt ärende. Man kan fortsätta utredningen, även om en förundersökning om brott, mot exempelvis en för barnmisshandel misstänkt förälder, läggs ner.

Som tidigare nämnts är den bevisning man har att tillgå vad gäller de små barnens levnadsomständigheter oftast svårbedömbär. I de tidigare, i detta arbete redovisade rättsfallen, lägger socialnämnden stor vikt vid uppgifter som framkommit genom vidtagna läkarundersökningar. Det är givetvis bra att man försöker undersöka omständigheterna på ett så grundläggande sätt som möjligt, men dessa undersökningar verkar ibland ha en benägenhet att ytterligare öka osäkerheten. Orsaken till denna osäkerhet beror förmodligen på det sätt på vilket de sakkunniga uttrycker sig. Rättsläkarna, exempelvis, använder sig av en sannolikhetsbedömning som inte har samma innebörd som det rekvisit som finns i 6§ LVU. Denna sannolikhetsbedömning gäller bedömningen av hur vissa skador har uppkommit. Terminologin är splittrad och någon fast praxis har inte utarbetats.

Den bundenhet, från de sociala myndigheternas sida, till både polisutredningar och läkarundersökningar som märks så tydligt i de ovan redovisade fallen, kan föranleda en rad funderingar. Eftersom ett beslut om omedelbart omhändertagande ska underställas domstol måste de omständigheter som socialnämnden lägger fram som orsak till omhändertagandet vara juridiskt hållbara. I en sådan process krävs att de fakta som läggs fram är av en viss beskaffenhet, de ska vara välgrundade. Idealet är givetvis att man kan lägga fram bevisning som svart på vitt ger en förklaring till vad som hänt. Vid ett omedelbart omhändertagande kan det dock vara svårt att prestera en så pass hållbar bevisning, och domstolarna bör kanske nöja sig med en något lägre grad av sannolikhet i fall där det finns indikationer på att ett mycket litet barn far illa.

Vidare kan konstateras att den praxis som finns på området väl ger uttryck för de bedömningssvårigheter som föreligger vid ett omedelbart omhändertagande. Man kan lätt föreställa sig vilken vanda ansvariga handläggare känner då man har det yttersta ansvaret för ett barn som misstänks fara illa. Man kanske även är utsatt för påtryckningar från olika håll. Om man inte agerar riskerar man att få kritik om det skulle visa sig att barnet hade behövt hjälp. Om man å andra sidan ingriper, och sedan omhändertagandet vid underställningen inte godkänns, riskerar man att JO-anmälas. Som JO kan det i efterhand vara förhållandevis enkelt att avgöra vilka åtgärder som borde ha vidtagits, speciellt om det skulle visa sig att underlåtenheten att agera har lett till att ett barn misshandlats till döds.

Ett vägledande avgörande från Regeringsrätten är välkommet då det gäller att fastställa vilken grad av sannolikhet som bör gälla vid det omedelbara omhändertagandet.

10.4 Barn i fokus-projektet

SoS-rapporten, Barnet i rättsprocessen, förstärker intrycket av att LVU har vissa brister som innebär att dess skyddssyfte inte kan upprätthållas. Det framgår klart och tydligt att rekvisiten misshandel och otillbörligt utnyttjande

är svåra att styrka i praktiken. Missbruk hos en förälder verkar vara det missförhållande som främst föranleder ett beslut om tvångsvård.

I fall av misstänkt barnmisshandel eller otillbörligt utnyttjande där familjen inte är känd hos socialtjänsten, eller där man i övrigt inte kan påvisa några allvarigare brister i familjen, verkar det vara svårt att kunna ingripa. Beviskraven är desamma i dessa fall som i ett brottmål och det hävdas att processen i förvaltningsdomstolen alltmer tenderar att likna en brottmålsprocess.

De bevis som de sociala myndigheterna har att stödja sig på angående barnets skador är antingen fysiska eller psykiska skador. De psykiska skadorna är uppenbarligen svåra att bevisa på grund av att de sakkunniga inte lyckas redovisa de resultat de kommit fram till på ett adekvat sätt. Det verkar även som om det i vissa fall finns brister i de sakkunnigas utlåtanden som hänger samman genomförandet av deras arbete. Ibland har de inte getts tillfälle, eller själva underlåtit, att träffa barnet under sådana förhållanden eller under sådan tid att de kan avge ett omdöme som de vågar stå för.

Domstolarna som sedan ska bedöma det material som de sociala myndigheterna lägger fram har kanske inte de kunskaper på området som skulle behövas för att lättare förstå den aktuella problematiken. En process som har att klarlägga huruvida det föreligger sociala missförhållanden bör gå tillväga på annat sätt än en ren brottmålsprocess.

10.5 Rättssäkerheten och LVU:s karaktär av skyddslag

Av det ovan redovisade materialet kan konstateras att det vid rekvisiten misshandel och otillbörligt utnyttjande kan vara svårt att få till stånd ett omedelbart omhändertagande, eller ett mer långvarigt tvångsomhändertagande. Onekligen är det så att det höga beviskravet är en faktor bakom svårigheterna vid vissa omhändertagandebeslut. Men även förhållanden som hänger samman med hur den sociala utredningen bedrivs har betydelse för domstolens ställningstagande i frågan.

Tolkningen av sannolikhetsrekvisitet är av största vikt då man ska besluta om ett snabbt ingripande i ett akut läge. Inte minst de ovan redovisade rättsfallen, Ida-fallet och fallet S.S., visar vilka ödesdigra konsekvenser som kan bli följden av att de sociala myndigheterna inte genast ingriper. Ett beslut om omedelbart omhändertagande kan vara livsavgörande för ett barn som är utsatt för misshandel i hemmet.

I RÅ 1996 Ref 91 hade de sociala myndigheterna åberopat misshandel som grund för tvångsomhändertagande av ett av barnen. Då det inte gick att styrka att misshandel hade förorsakat de skador som barnet uppvisade valde domstolen istället att godta omhändertagandet på grund av brister i omsorgen. Detta domslut visar tydligt de uppenbara svårigheter som finns att styrka

barnmisshandel. I det aktuella fallet godtogs dock beslutet om tvångsomhändertagande på grund av att man kunde peka på brister i omsorgen om barnet trots att denna grund inte hade åberopats av de sociala myndigheterna.

Det aktuella fallet ger upphov till allvarliga funderingar rörande tillämpningen av LVU. Man kan ifrågasätta om det är förenligt med lagens karaktär av skyddslag att inte kunna tillämpa rekvisitet misshandel, utan istället bli tvungen att använda ett annat rekvisit som kräver en lägre bevisstyrka, i fall där det finns mycket starka indikationer på att barnet har misshandlats.

Det finns faktorer som talar för att beviskravet inte bör ställas alltför högt i vissa fall då ett tvångsomhändertagande är aktuellt, samtidigt som andra faktorer talar emot ett sådant förhållande. Om man hänvisar till ordalydelsen i nuvarande lagstiftning finns det inget som talar för att skilda krav på graden av sannolikhet skulle råda beroende på situation. Likaså riskrekvisitet ska enligt lagtext och förarbeten till LVU innebära samma nivå av risk i både miljö- respektive beteendefallen. Med tanke på att LVU är en tvångslag bör lagen tolkas restriktivt enligt dess ordalydelse, och därmed bör varken sannolikhetsrekvisitet eller riskrekvisitet kunna modifieras i olika situationer.

10.6 Sannolikhetsrekvisitet och påtaglig risk

Sannolikhetsrekvisitet är vagt och svårt att översätta till praktiska omständigheter. Det är trots detta faktum ett juridiskt inarbetat rekvisit. Som tidigare har nämnts i detta arbete finns sannolikhetsrekvisitet i andra bestämmelser som, liksom det omedelbara omhändertagandet, rör interimistiska beslut.

Det finns inget HD-avgörande som behandlar sannolikhetsrekvisitet i 24 kap 1§ RB. Enligt förarbeten till lagen lämnas tillämpningen av det aktuella rekvisitet åt lagtillämparen. Detta har tydligen inte inneburit något större problem i häktningfallen eftersom det är ytterst få av de häktade som senare blir frikända av domstolen.

Detta faktum är dock inte helt jämförbart med förhållandena vid tillämpningen av sannolikhetsrekvisitet i LVU eftersom det i dessa fall ska avgöras om en person är i behov av vård. Till skillnad från häktningfallen ska man vid en bedömning av om tvångsvård är för handen försöka avgöra ett framtida förhållande.

Sannolikhetsrekvisitet i 19§ KKL har till viss del prövats av Regeringsrätten, i det ovan redovisade rättsfallet, RÅ 1991 Ref 109. Vid en jämförelse med LVU kan man förmoda att det krävs en hög grad av sannolikhet om socialnämnden önskar en förlängning av den ansökningstid som fastslås i 8§ LVU om den fastställda tidsfristen nästan har löpt ut.

En tänkbar lösning på de föreliggande problemen är att ändra lagtexten. Detta kan göras genom att byta ut sannolikhetsrekvisitet mot ett annat lämpligt rekvisit. Om man följer den bevisskala som Ekelöf har ställt upp är nästa steg på bevisskalan, efter sannolikt, "antagligt".²³² Rekvisitet antagligt är inte lämpligt att använda eftersom beviskravet då antagligen skulle kunna ställas alltför lågt. Man kan istället i lagtexten skilja på rekvisiten för ett omedelbart omhändertagande av äldre respektive yngre barn och därigenom kräva en lägre grad av sannolikhet då ett litet barn misstänks fara illa.

Ett annat förslag är att förändra riskrekvisitet i 2 och 3 §§ LVU till skilda risknivåer. I GLVU krävdes allvarlig fara för ett ingripande i beteendefallen och fara för ett ingripande i miljöfallen. I LVU krävs att det ska föreligga en påtaglig risk i både miljö- och beteendefallen. För de små barnen skulle man kunna sätta risknivån lägre. Den risk som ska krävas i dessa fall ska inte vara försumbar men man ska ändå inte behöva komma upp i kravet på påtaglig risk. Denna ändring skulle gälla i miljöfallen, men endast de allra yngsta barnen. Små barn är fysiskt mer sårbara än äldre barn, det behövs inte mycket våld för att de ska bli skadade för livet. De allra yngsta barnen kan inte heller förmedla till omvärlden att de är utsatta för övergrepp eller misshandel.

Antagligen är det mest lämpligt att förändra sannolikhetsrekvisitet, enligt ovan. Det omedelbara omhändertagandet måste kunna fungera som ett tillfredsställande skydd. Det är dock svårt att finna ett annat uttryck som ersättning för sannolikhetsrekvisitet. Istället bör man skriva i lagtexten att det krävs en lägre grad av sannolikhet då det är fråga om allvarliga misstankar över att ett yngre barn misshandlas eller är utsatt för otillbörligt utnyttjande.

Fråga kan även uppkomma vilken åldersgräns som bör sättas. Man bör i första hand sikta in sig på barn som är under två år. Men det är möjligt att även barn som är tre till fyra år skulle kunna omfattas av bestämmelsen. Vid en sådan bedömning måste man ta hänsyn till om barnet kan uttrycka sig och själv kan be någon utomstående om hjälp.

10.7 Den sociala utredningen

För att förbättra det lagliga skyddet för yngre barn som misstänks vara utsatta för misshandel eller otillbörligt är ett sätt att ändra lagtexten enligt ovan. Det behövs dock även andra förändringar som har att göra med utredningsarbetet i ärenden om vård enligt LVU.

Socialstyrelsen hävdar i sin undersökning att:²³³ "Det är dock känt och allvarligt kritiserat, att socialtjänsten ofta underlåter att ha personlig kontakt i betydelsen enskilda samtal med av barnen eller, när det gäller de yngsta, göra observationer." Detta uttalande indikerar att den sociala utredningen kanske kan förbättras på flera olika sätt.

---

²³² Ekelöf, 1993 s.56.

²³³ SoS-rapport 1995:21 s.39.

De tidigare redovisade JO-fallen och även den av Socialstyrelsen företagna utredningen, Barn i fokus-projektet, visar på allvarliga brister i det aktuella utredningsarbetet. Det finns inga bestämmelser i varken SoL eller LVU som fastslår hur de sociala myndigheterna ska utreda ett ärende. Enligt 8§ FPL ska ett mål utredas såsom dess beskaffenhet kräver. Bestämmelsen gäller även förvaltningsmyndighets ärendehandläggning.

Själva utredningsarbetet verkar i vissa fall ha brister som kan leda till förödande konsekvenser. Den sociala utredningen måste ske oberoende av andra pågående utredningar som kan ha beröringspunkter med densamma. En pågående brottsutredning ska inte styra den sociala utredningen. Detta betyder inte man ska bortse från en eventuell polisutredning eftersom den kan tillföra viktig information. Det är dock viktigt att den sociala utredningen innehåller en helhetsbild av rådande förhållanden så att den inte riskerar att tappa i trovärdighet om polisutredningen exempelvis inte leder till åtal eller fällande dom.

För att kunna förbättra den sociala utredningen i ärenden om vård enligt LVU skulle man i lagtexten kunna ålägga de sociala myndigheterna en ökad och självständig utredningsskyldighet. Detta skulle kunna ske genom ett införande av en bestämmelse om utredningsskyldighet i LVU. I denna bestämmelse kan man poängtera att de sociala myndigheterna har skyldighet att bedriva en grundlig, effektiv och från andra pågående undersökningar fristående utredning.

10.8 Sakkunniga

I 32§ LVU slås det fast att socialnämnden får besluta om att ett barn eller en ungdom ska läkarundersökas. Enligt en undersökning i Barn i fokus-projektet, som redovisats ovan, är det vanligt att man i fall av misstänkt barnmisshandel eller andra övergrepp låter läkarundersöka barnet för att man ska kunna dokumentera eventuella skador.²³⁴ Ibland finns inga fysiska skador på barnet, utan skadorna kanske är av psykologisk karaktär. I dessa fall måste skadorna dokumenteras av barnpsykologisk expertis.

Av det ovan redovisade materialet framkommer att det förekommer brister i de sakkunnigutlåtanden som är vanligt förekommande vid misstankar om misshandel eller otillbörligt utnyttjande. Det är anmärkningsvärt att dessa utlåtanden är så bristfälliga som den samlade bedömningen ger vid handen. Samarbetet mellan sakkunniga och handläggare vid de sociala myndigheterna måste förbättras. Ansvarig handläggare bör ha personlig kontakt med en eventuellt anlitaad rättsläkare och inte enbart lita till dennes utlåtanden till exempelvis en polismyndighet.

---

²³⁴ SoS-rapport 1995:21 s.31.

Även terminologin vid rättsläkarutlåtanden förtjänar att nämnas. Uppenbarligen finns en osäkerhet över hur rättsläkarna bör uttrycka sig då de dokumenterar skadors uppkomst. Detta leder i sin tur till osäkerhet vid en tolkning av utlåtandena. En enhetlig terminologi borde kunna utarbetas för ett beskrivande av eventuella skadors uppkomst.

10.9 Ökat samarbete

För att försöka underlätta och förbättra det sociala utredningsarbetet skulle med fördel företrädare från olika yrkesgrupper samarbeta och tillsammans bedriva utredningarna. Man skulle kunna ha jurister, socionomer och exempelvis barnpsykologer anställda vid socialförvaltningarna i större utsträckning än vad som idag är fallet. Detta förhållande är även något som förespråkas i slutrapporten i Barn i fokus-projektet.²³⁵

Vid utredningar enligt SoL som leder till beslut om ett ingripande enligt LVU skulle en jurist regelmässigt kunna leda den fortsatta utredningen. I brottmål ska en utredning, om saken ej är av enkel beskaffenhet, ledas av en åklagare, 3§ första stycket RB. En motsvarande bestämmelse kan införas i LVU.

Om en jurist tar över och leder den fortsatta utredningen kan socialarbetaren koncentrera sitt arbete på kontakten med den aktuella familjen. Socialarbetaren skulle slippa att agera som en motpart gentemot den berörda familjen i en eventuell domstolsprocess, och kan i större utsträckning fungera som ett stöd för det utsatta barnet eller föräldrar som har problem.

11 Slutord

De ovan i kapitel 10 föreslagna förändringarna gällande den aktuella lagstiftningen och dess tillämpning kan vara ett steg på vägen då det gäller att förbättra skyddet för de allra yngsta barnen.

---

²³⁵ SoS-rapport 1996:19, s.19-25.

I dagens hårt pressade ekonomiska läge är det antagligen svårt att yrka på förändringar som kräver ökade resurser. Det finns stor risk att ett krav på utökat utredningsansvar och fler jurister i utredningsarbetet skulle negligeras på grund av det inte finns ekonomiska möjligheter att genomföra en sådan reform.

Detta är olyckligt eftersom det uppenbarligen förhåller sig så att små barn tillåts att misshandlas till döds i det egna hemmet. De i detta arbete presenterade rättsfallen är dokumenterade och man kan ifrågasätta hur stort mörkertalet är. Hur många barn misshandlas eller utsätts för annan otillbörlig behandling utan att det kommer till myndigheternas kännedom? Det kanske är dessa barn som i framtiden misshandlar och förgriper sig på sina egna eller andras barn.

12 Käll- och litteraturförteckning:

Offentligt tryck

Propositioner

Prop 1981/82:168 Vårdnad och umgänge
Prop 1975/76 om ändring i regeringsformen
Prop 1979/80:1 om socialtjänsten
Prop 1979/80:178 om fortsatt körkortsreform
Prop 1989/90:28 om vård i vissa fall av barn och ungdomar
Prop 1993/94:117 Inkorporering av Europakonventionen och andra fri- och rättighetsfrågor

Statens offentliga utredningar

SOU 1977:40 Socialtjänst och socialförsäkringstillägg - Lagar och motiv
SOU 1985:27 Gripen- anhållen- häktad Straffprocessuella tvångsmedel m.m.
SOU 1986:20 Barns behov och föräldrars rätt - Socialtjänstens arbete med utsatta familjer
SOU 1997:116 Barnets bästa i främsta rummet

Socialutskottets betänkanden

SoU 1979/80:44 med anledning av dels proposition 1979/80:1 om socialtjänsten, utom såvitt avser vissa följdförfattningar, jämte motioner...
SoU 1989/90:15 Vård i vissa fall av barn och ungdomar

Departementsserien

DsS 1987:3 Översyn av LVU

Justitieombudsmannens ämbetsberättelse

JO 1984/85 s.178 (Dnr 3343-1983)
JO 1992/93 s.342 (Dnr 2964-1990 och 3022-1990)
JO 1994/95 s.344 (Dnr 4268-1992 och 142-1993)
JO 1996/97 s.262 (Dnr 2130-1994 och 2322-1994)
JO 1996/97 s.268 (Dnr 407-1994)

Regeringsrättens årsbok (refererade rättsfall)

RÅ 1996 Ref 91

Europadomstolen för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna
(publicerade rättsfall)

24.3.1988 Olsson (no.1) mot Sverige (publ. 130)

22.6.1989 Eriksson mot Sverige (publ. 156)

Övrigt

Dir. 1982:106

Socialstyrelsens Allmänna råd m.m.

Allmänna råd från Socialstyrelsen 1981:2 LVU Lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga

SoS-rapport 1995:21 Barnet i rättsprocessen

SoS-rapport 1996:19 Barn i fokus-projektet, Slutrapport

SOSFS 1997:15 (S) Allmänna råd Tillämpningen av lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga

Litteratur

Andersson, Gunvor m.fl., Barnet i den sociala barnvården, Stockholm 1996

Bramstång, Gunnar, Förutsättningar för ingripande enligt lagen om vård av unga (LVU), Juridiska fakulteten vid Lunds universitet, PLU 198

Bramstång, Gunnar, Sociallagstiftningen En kommentar, Stockholm 1985

Danelius, Hans, Mänskliga rättigheter i europeisk praxis, Stockholm 1997

Ekelöf, Per Olof m.fl., Rättegång, tredje häftet, Stockholm 1994

Ekelöf, Per Olof m.fl., Rättegång, fjärde häftet, Stockholm 1993

Ewerlöf, Göran och Sverne, Tor, Barnets bästa Om föräldrars och samhällets ansvar, tredje upplagan, Stockholm 1993

Hollander, Anna, Omhändertagande av barn, Stockholm 1995

Ohrlander, Kajsa m.fl., Barnhus, Kristianstad 1991

Strömberg, Håkan, Sveriges författning, Lund 1992

Sundberg-Weitman, Brita, Rättsstaten åter, Stockholm 1985

